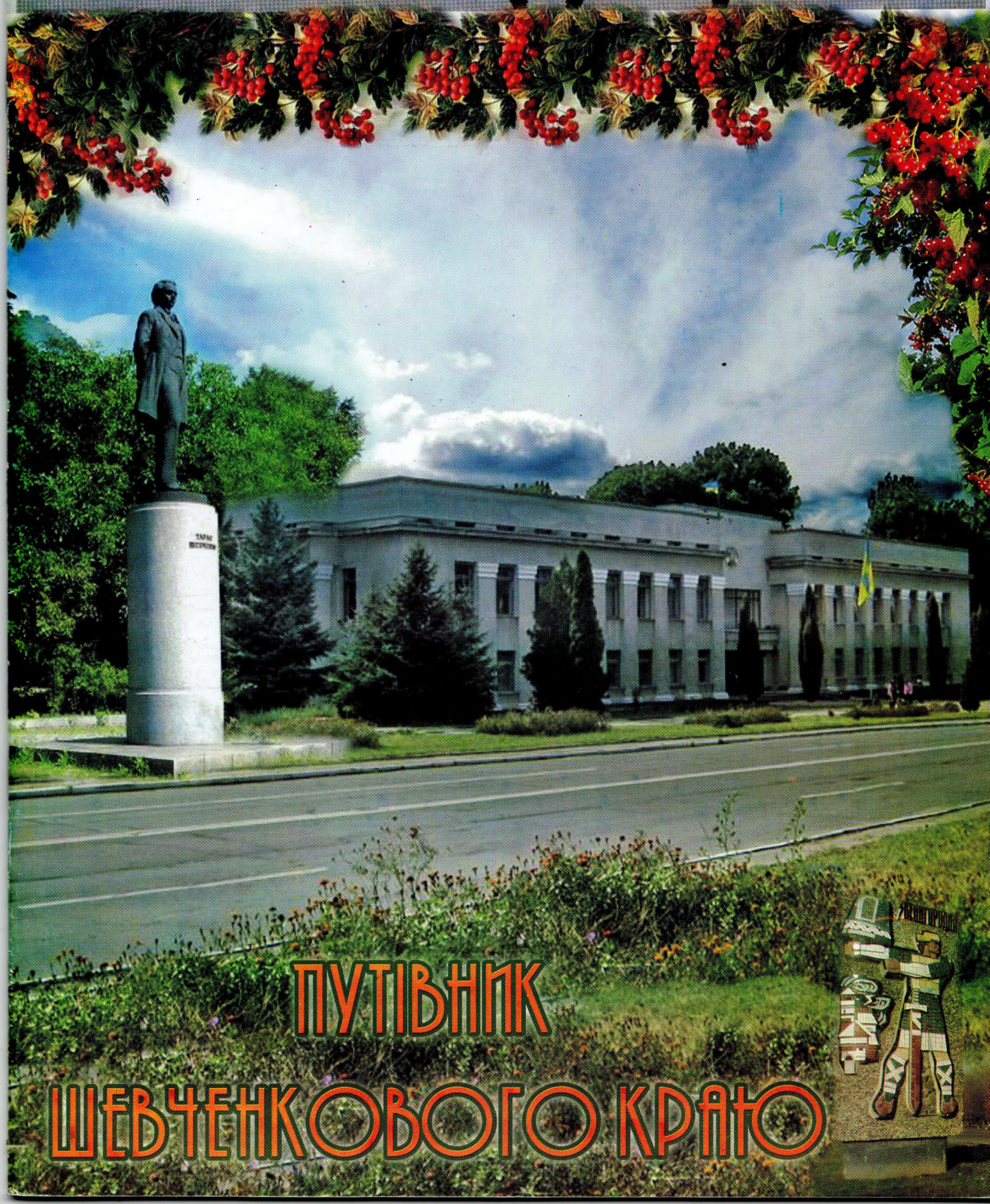
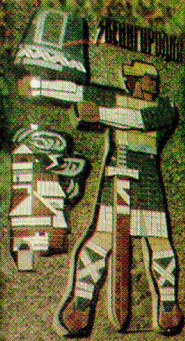

СПАДЩИНА

ПУТІВНИК
ШЕВЧЕНКОВОГО КРАЮ

До 200-ї річниці від дня народження Т.Г. Шевченка

Завітайте, друзі у Звенигородку лагідну столицю Кобзаревих сіл.

Об'єкти культурної спадщини

1. м. Звенигородка - об'єкти пов'язані з ім'ям Т.Г. Шевченка.
2. с. Шевченкове - Національний заповідник „Батьківщина Тараса Шевченка”
3. с. Моринці - меморіал Національного заповідника.
4. с. Будище - Колишня садиба Енгельгардтів та парк. Вітряк.
5. с. Тарасівка - пам'ятний знак О. А. Кошицю.
6. с. Козацьке - пам'ятка садово-паркового мистецтва державного значення.
7. с. Стебне - церква Іоанна Богослова, 1885 р., пам'ятка архітектури.
8. с. Вільховець - Садиба-музей В. М. Чорновола, Героя України.
9. с. Гусакове - Зародження руху Вільного козацтва.
10. с. Мурзинці - Меморіальна дошка М.М.Шестопалу
11. с. Водяники - Могила В. В. Чіковані, Героя Радянського Союзу. .
12. с. Мизинівка - Свято-Георгіївська церква, 1908-1909р., пам'ятка архітектури.
13. с. Рижанівка - Великий Рижанівський курган.
14. с. Ризине - пам'ятники Серикбаю Муткенову та Валентину Гришку, Героям Радянського Союзу.

Спадщина
1-2 (11-12) 2013

**Науково-популярний краєзнавчий журнал
для вчителів, учнів, студентів, краєзнавців**

Засновник:

відділ культури і туризму
Звенигородської
районної державної адміністрації.
Свідоцтво про державну реєстрацію
ЧС №439 від 26.08.2004

Редколегія:

Л.А.Кочерга —

начальник відділу культури і туризму
райдержадміністрації.

С.С.Лячинський —

науковий співробітник районного краєз-
навчого музею, член Національної
спілки журналістів України.

О.М.Наріжна —

директор Звенигородського районного
краєзнавчого музею.

О.Р.Рябова —

начальник архівного відділу районної
державної адміністрації.

Т.С.Рябова —

секретар президії районної ради вете-
ранів, член Національної спілки журна-
лістів України.

Редакція:

Редактор **Станіслав Лячинський.**

Відповідальний секретар **Олена Наріжна.**

Літпрацівник **Таміла Рябова.**

Комп'ютерна верстка—

Володимир Загорулько

колажі **Софія Наріжна**

Редактор номера **Олена Наріжна**

Редакція працює на
громадських засадах.

Адреса редакції:

Звенигородський районний
краєзнавчий музей,
вул. Вячеслава Чорновола, 41,
20200 м.Звенигородка,
Черкаської області.

Здано до набору 29.04.13. Підп. до друку
20.07.13. Формат 60х84/8. Папір
офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк.
арк. 2,79. Обл. вид. арк. 3. Тираж 1000
Зам.330.

Звенигородське комунальне
видавничо-поліграфічне підприємство.
20200, м.Звенигородка,
вул. Софії Терещенко, 28.

ЗМІСТ

Олена Наріжна

Пішохідно-автобусна подорож

Шевченковим краєм. с. 3-12

Андрій Паславський

КОБЗАР символ душі та незнищенності

української нації. с. 13-18

Ангеліна Мицик

Бандуристе, орле сизий. с. 19

Туристичний маршрут

“Шляхами мужності і слави”... с. 20-26

Станіслав Лячинський

Любив і знав свій

рідний край. с. 27-28

Олена КРИКУН

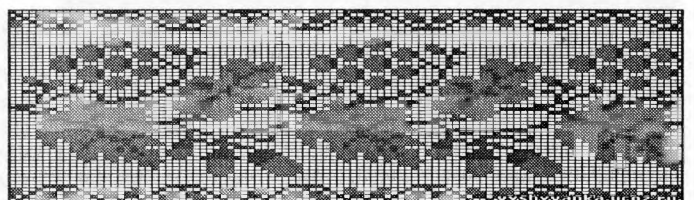
Німі свідки Тарасової долі —

глиняні хати Шевченка с.29-31

Дана Наріжна

Культурно-просвітницька подорож.

Огляд бібліотечно-музейних фондів с.31-35

ШАНОВНІ ГОСПІ

М.І. Чередник голова Звенигородської районної адміністрації

В. Д. Мельничук голова районної ради

О. Я. Саєнко міський голова

Звенигородський район як адміністративно-територіальна одиниця був створений у 1923 році та входив до складу Київської області.

Після утворення Черкаської області у 1954 році Звенигородський район перейшов до складу області як адміністративно-територіальна одиниця. Район розташований у центрі Черкаської області і займає вигідне географічне положення.

Територія району межує на півночі з Лисянським і Корсунь-Шевченківським районами, на сході з Городищенським і Шполянським районами, на півдні з Катеринопільським і Тальнівським районами, на заході з Маньківським районом Черкаської області.

На території району проходять важливі автомобільні та залізничні магістралі. Відстань до обласного центру становить 110 км.

Історія Звенигородщини сягає сивої давнини. Археологічні знахідки на території району свідчать про поселення людей тут ще за часів кам'яного віку. В результаті розкопок 1996 року Великого Рижанівського Кургану було знайдено унікальне поховання скіфської доби, вік якого майже дві з половиною тисячі років. На території району є також сліди Трипільської і Черняхівської археологічних культур.

Перша літописна згадка про місто Звенигород датується 1394 роком. У середині XVI ст. Звенигородщина підпала під владу Речі Посполитої. На її землях відбулося повстання, відоме під назвою "Коліївщина" (1768 р.).

На Звенигородщині (с. Гусакове) 23 квітня 1917 року був започаткований Всеукраїнський рух Вільне козацтво. В історії України відоме і Звенигородсько -Тарашанське повстання (03.06.1918 р.).

Через район смертоносним смерчем на початку та в кінці Великої Вітчизняної війни пройшли запеклі бої. 28 січня 1944 р. у Звенигородці було замкнено кільце Корсунь-Шевченківської операції, відбулося з'єднання військ 1-го та 2-го Українських фронтів.

У районі 40 населених пунктів, в тому числі 1 місто та 39 сільських населених пунктів. Районний центр м. Звенигородка з чисельністю населення 19,1 тис. чол.

Окрасою Звенигородщини є мальовничі села Будище, Моринці, Шевченкове, об'єднані у Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка".

Звенигородський районний краєзнавчий музей ім.Т.Г.Шевченка - скарбниця духовних надбань минулого і сьогодення. Займається екскурсійною, туристичною, значною науково-пошуковою роботою, етнографічними дослідженнями.

В с.Вільховець відтворено будинок, де провів дитячі та юнацькі роки майбутній політик, громадський діяч, Герой України В'ячеслав Чорновіл. Нині там садиба - музей.

Розвивається туристична інфраструктура. Є осередки сільського зеленого туризму. Основними туристичними маршрутами по району є:

1.Звенигородка - Умань (визначні місця : с. Вільховець - садиба В.Чорновола, с. Гусакове - осередок зародження Вільного козацтва України , м. Тальне, м. Умань)

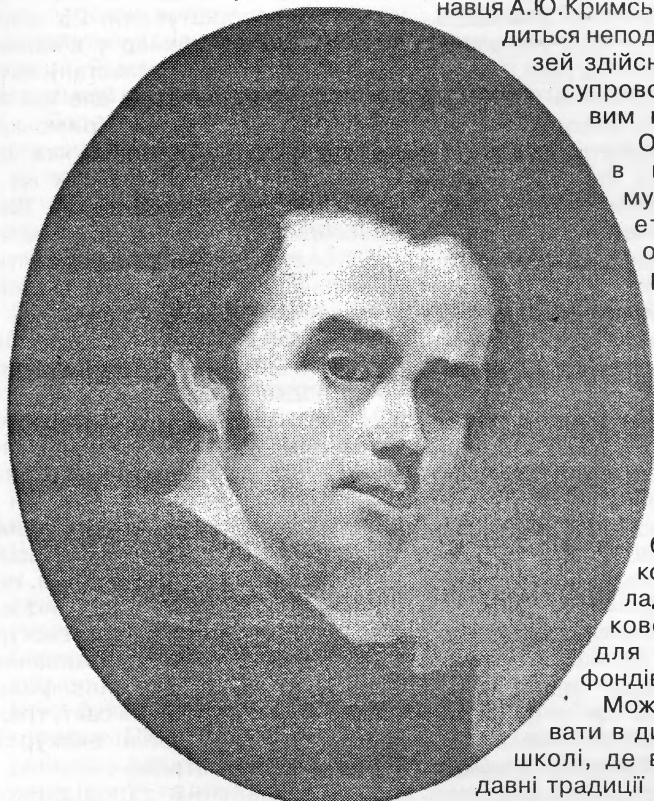
2. Звенигородка - Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка"(визначні місця : Звенигородський районний краєзнавчий музей,

с. Гудзівка - гора Звенигора , с. Тарасівка - пам'ятний знак Кошицю О.А.,

с. Шевченкове, Будище, Моринці - Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка".

Звенигородщина гостинно запрошує до відвідин у будь-яку пору року. Завітайте до Шевченкового краю, гостей тут завжди чекають експозиції музеїв, чудові місця для відпочинку, історичні пам'ятки. Назавжди освячена історією, пам'ять про Т.Г.Шевченка гордо крокує стежиною державності, живить її майбуття.

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

навця А.Ю.Кримського, яка знаходиться неподалік музею. Музей здійснює екскурсійні супроводи Шевченковим краєм.

Особливу увагу в краєзнавчому музеї присвячено етнографічним особливостям регіону. Працівники районного краєзнавчого музею організовують експедиції в села району з метою збору експонатів, в тому числі і робіт майстрів декоративно-прикладного та ужиткового мистецтва для поповнення фондів музею.

Можна також побувати в дитячій художній школі, де відроджуються давні традиції гончарних осередків Звенигородщини та відвідати парк в центрі міста. В ньому часто проводяться культурно-мистецькі заходи, огляди, конкурси районного та обласного значення. Традиційно їх супроводжують виставки виробів декоративно-прикладного мистецтва, ставши своєрідною окрасою кожного такого заходу. Вишивки, гончарні вироби, живопис, лозоплетіння, різьблення по дереву, аплікації з природного матеріалу, в'язання та гаптування - кожний виріб в єдиному екземплярі, несе таїну та неповторність.

Є також цікава нагода побувати в Художньому салоні майстрині А.В.Євдокімової, придбати картини, сувеніри.

ЗВЕНИГОРОДКА - Один із авторів "Скарбів народу" краєзнавець М.Пономаренко зібрав і вивчив цікаві матеріали з топоніміки Звенигородщини. В газеті "Шевченків край" від 11.04.1972 року опубліковано статтю "Звенигородка", де він досліджує походження назви міста. "...височила Звенигора - 140 метрів заввишки та десь 280 метрів у обводі. Із трьох боків гора прикривалася болотами, а з четвертого - сполучалася вузьким перешийком з пасмом узгір'їв, що тягнуться в різних

напрямах майже всією Звенигородщиною та сусідніми краями. На горі стояв замок, на вежі висів дзвін.

На підході до Гнилого Тикича степ покритий курявою, кочовики, вихрячи кіньми, мчать на місто. Закалатав дзвін, ніби вигукуючи: "хто може - здіймай зброю!" життя і смерть зіткнулися на герці. І здається людям, що геть уся гора з давнім замком на верховині і величезним дзвоном на вежі калатає, підіймаючи русичів на відсіч ворогові!.. Від дзвону нібито названо гору Звенигорою, а місто Звенигородом. Свенцький твердить, що Звенигород на Тікичі осаджено за часів старої Русі. Свою думку він ґрунтує на розповіді Стрийковського. Згідно з нею, 1362 року Ольгерд вигнав татарів з того краю, де стояла Біла Церква, Звенигород і Торговиця. Але ці троє міст виникли пізніше за описану подію. Отже, сама назва "Звенигород" - типовий витвір Київської Русі (IX- XIII ст.). І хоча літописи й умовчують про місто до XIV сторіччя, воно, ймовірно, існувало й за Русі. Існує й інше твердження виникнення топоніму "Звенигородка": Звенигород з'явився відтоді, коли з появою на Русі християнства, в містах споруджували церкви із дзвонами. Така незвична подія, як калатання перших дзвонів у донедавна поганських осадах, не могла не впасти у вічі мешканцям міста і дала, мабуть, привід назвати його "містом", що дзвенить."

Звенигородщина назавжди залишає незабутні враження у всіх, хто хоч раз побував на благословенній землі Шевченкового краю. Природні, історико-культурні та етнографічні об'єкти, які знаходяться на території району, мають туристичну привабливість і гостинно зустрічають усіх бажаючих відвідати наш край. Це такі історико-культурні об'єкти, як Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка", Звенигородський районний краєзнавчий музей, громадський музей історії єврейської культури Звенигородщини, громадський музей історії Звенигородської медицини, музей-садиба В.Чорновола в с.Вільховець, кімната бойової і трудової слави с. Водяники, кімната бойової і трудової слави с. Ризине.

Шевченкові місця Звенигородщини об'єднані єдиним туристичним маршрутом: м.Звенигородка, с.Хлипнівка, с. Майданівка, с. Моринці, с. Будище, с. Шевченкове, с. Тарасівка - стежини, якими вперше ступив у світ малий Тарас.

Зустріч гостей починаємо з м. Звенигородки, "лагідної столиці Кобзаревих сіл". Є змога пройти історичними місцями міста або промайнути їх за склом авто. Основний об'єкт відвідання: Звенигородський районний краєзнавчий музей. Тематична екскурсія "Постав пророк із серця України". Огляд музейних залів.

В музеї багатий розділ археологічних знахідок. Тут зібрано знаряддя праці, предмети побутового вжитку перших поселенців Звенигородщини. Експонати музею розповідають про визвольну війну українського народу під проводом Богдана Хмельницького, окремий розділ про історію міста, є кімната Агатангела Кримського. Проводяться екскурсійні супроводи містом та до садиби видатного вченого сходоз-

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

Етнографічні об'єкти - Ризинський історико-етнографічний музей "Різана криниця", громадський Стецівський краєзнавчий музей, етнографічна музейна кімната "Кобзарєва світлиця" Малої академії народних мистецтв Стецівської ЗОШ, кімната історії села Тарасівка та Олександра Кошиця, етнографічна музейна кімната історії с. Вільховець при Будинку культури, приватний музей історії села Стебне приватного підприємця Лебединця С.М., спортивно-оздоровчий комплекс ПВП "Сіріус" с. Водяники.

В нашому районі є Звенигородський центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів (колишнє ПТУ -16), де навчаються майстри сировиробництва. Готуються там і кваліфіковані спеціалісти з професії пекар, кондитер, кухар, електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування, водій, соціальний працівник. Є в м. Звенигородці філія Східноєвропейського університету економіки і менеджменту.

Через район смерчем пройшли запеклі бої Великої Вітчизняної війни. У Звенигородці було замкнено кільце Корсунь-Шевченківської операції, відбулося з'єднання військ 1-го та 2-го Українських фронтів. На вшанування цих подій в м. Звенигородка на перехресті проспекту Шевченка та вул. Шевченка встановлено пам'ятник: на постаменті височіє танк Т-34. Навпроти - стела "Кільце зімкнуто", на постаменті з бетону, виконана кольорова мозаїкою з зображенням зустрічі воїнів в день визволення міста 28.І.1944р. - встановлена 1967р. Автор - художник П. Козін, архітектор С. Рец.

В Звенигородському районі п'ять пам'ятників Тарасу Григоровичу Шевченку. На перетині вулиць Шевченка і Кримського в м.Звенигородка до 1975 р. був пам'ятник (мармурове погруддя поета). Потім його перенесено на територію Звенигородського районного краєзнавчого музею (автор Я.Д.Красножон, відкрито 2 березня 1954 р., перенесено в 1981 р.)

В м. Звенигородка є бронзовий пам'ятник молодому Тарасу, (проспект Шевченка біля автовокзалу, автор скульптори П.П. Остапенко, П.Ф.Кальницький та архітек-

тор Ю.В.Кисличенко, відкрито його 1982 року. До цього на привокзальній площі з 1964 року знаходився пам'ятник цього ж автора.

Є ще один цікавий пам'ятний знак при в'їзді в місто з боку Черкас - на постаменті з бетону кольорова мозаїка, роботи художника А.Ю. Студені і архітектора С.К.Реца. Вона споруджена в 1967 році. Митці вдало використали елементи давнього герба Звенигородки, що відображав легенду про древній Звенигород. Могутня фігура древньоруського воїна ще раз нагадує про славі ратні подвиги народу, що героїчно боролися землею від ворожих навал.

Звенигородщина пишається ще одним світовим ім'ям - тут тривалий час жив Агатангел Кримський. Поліглот, історик, письменник, сходовознавець, філолог, перекладач - ким він тільки не був і як його тільки не називали. В свій час він чимало зробив для популяризації спадщини Тараса Шевченка. Ця людина була одним із засновників Академії наук України та її першим секретарем. Незважаючи на кримськотатарське походження, Агатангел займався не лише глибоким вивченням тюркських мов, але й української. Він був активним членом українського національного життя й писав твори українською мовою під псевдонімом Хванько. Крім того, він писав й іншими мовами, адже знав їх більше десяти. Деякий час Кримський жив у Москві, він був професором Лазаревського інституту східних мов. У 1917 році Агатангел повернувся в Україну й оселився у Києві. Часто він приїздив до Звенигородки, де жив у батьківському будинку. З 1918 року Кримський - професор Київського університету, з 1918 до 1929 - секретар Академії наук та голова її історико-філологічного відділу. В ці ж роки Агатангел Кримський був директором Київського інституту сходовознавства. У 1929 році Кримського в черговий раз обрали секретарем Академії наук, але більшовицький уряд не затвердив його на цій посаді. Тоді ж було ліквідовано всі установи, якими керував Кримський, а у 1930-му році його усунули від викладацької діяльності. 1941-го року 70-річного вченого звину-

вали у антирадянській діяльності й заарештували. 25 січня 1942 року він помер у в'язниці НКВС у Кустанаї (Казахстан). Нині в місті є відновлений але ще не завершений будинок Кримського. Споруда із башточкою, яка належала родині Кримських це в майбутньому садиба-музей. Вже сьогодні сюди приїждять чисельні туристичні делегації, цікавляться краєзнавчою спадщиною Шевченкового краю.

В Звенигородці є приватна туристична агенція "Супутник Звенигородка", яка займається розробкою екскурсійних програм, розширенням екскурсійних напрямів, розвитком партнерської мережі. Зокрема, послугами з організації подорожуваль турми по туристичних об'єктах Черкащини, на основі власних програм. Надаються послуги по організації відпочинку за кордоном, екскурсійні, по організації проживання, харчування, проведення фольклорно-етнографічних свят, трансфери, індивідуальні екскурсії, бронювання готелів.

Національним заповідником "Батьківщина Тараса Шевченка" постійно видається рекламна продукція: листівки, календарі, плакати для туристів. Також в районі щорічно видається краєзнавчий альманах "Спадщина", в якому дуже багато інформації про історію та сучасність Звенигородщини.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України №878 "Про затвердження Списку історичних населених місць України" від 26 липня 2001 року, Звенигородку включено в Список історичних населених місць України.

Переїзд до села Хлипнівки

ХЛИПНІВКА. Село, центр сільської ради, розташоване на лівому березі річки Гнилого Тікича, за 7 км від районного центру та за 20 км від залізничної станції Звенигородка. Населення близько 500 осіб. Сільраді підпорядковане село Майданівка (300 чол). Землі сільської ради в її адміністративних межах - 4573,5 га землі.

Село Хлипнівка виникло на території двох поселень - сучасної Хлипнівки і поселення, що було у теперішньому лісі (5-й квартал) Верески.

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

У поселенні Хлипнівка в основному жили поляки з прізвищем Шляхетко, Красицький, Новосельський, Ясінський, Тітаровський, Білявський та ін.

Поселення Верески було українським, бо урочище, де воно було розташоване, так і до цього часу носить назву Сороків Яр, Сорокове Озеро, Мизиків Яр, Тупців Яр.

Поселення Хлипнівка і Верески були з'єднані дорогою, яка була виділена з державного (а може із поміщицького) фонду, воно носить назву "Копана Дорога".

У селі є високий пагорб, який називають Хомовою горою. За переказами, то власність Хоми. Пізніше її купив Калюжний Пилип. Громада відсудила під громадське глинище і повернула гроші П.Калюжному.

Села Хлипнівка -Верески, Багачівка, Юрківка, Стебне, Озірна, Гудзівка були куплені в держави і приписані до Хлипнівської парафії, що належала княгині Солтис. Вона була старостою м.Звенигородки. Після її смерті село перейшло у державну власність, селяни, що їй належали, були вільні від панщини, але виконували державну роботу: ремонтували дороги, обкопували ліс. Державні села належали до однієї волості - Багачівської. Після переходу Хлипнівки - Верески у власність держави, а лісу у державний фонд, поселення Верески було переселено у село Хлипнівку. З прикордонних пам'яток та історичних припусків можна сказати, що с.Хлипнівка як поселення з'явилося 240-250 рр.тому.

Походження назви села Хлипнівка від слова Хлібновка, село з хлібом, хліборобське заможне село. Але за переказами з життя село безземельне, бідне, ґрунти піщані, майже не придатні для успішного ведення землеробства.

За іншою версією Хлипнівка - Верески походить від слів хлипати та верещати. Це ближче до істини, бо де злидні і голод - там завжди сварки: жінка хлипає, діти верещать.

Остання версія назви села від першого поселенця Хлипнівського. Це було привілейоване прізвище. У них було більше землі, вона була краща - Хлипнівський Степан -добрий маляр, Хлипнівсь-

кий Юхим - писар управи, Хлипнівський Григорій - перший учитель у селі Хлипнівка.

На землях сільської ради функціонують сезонний дитячий оздоровчий табір "Звенигора" (на 600 осіб) та Звенигородські оздоровчі бази. У зеленому вінку соснових та листяних лісів над сріблястим плесом річки - улюблене місце відпочинку звенигородчан. Село розташоване на лівому березі річки Гнилий Тікич. Знайдеться й місце для купання, піщані пляжі, на мілинах в осоці водяться раки, добре клює риба. Можна й з наметом там побувати. Нижче села річку перетинає Звенигородська ГЕС.

Сьогодні в селі функціонують загальноосвітня школа, клуб, бібліотека, ФАП,; проведено газифікацію.

Зберігаються ще перекази між людьми про те, що шукаючи вчителя маляра, підлітком побував Т.Шевченко в с. Хлипнівка, тут жила сестра його батька. Серйозний і порядний маляр - богомаз, який визнав у Тараса хист, погодився навчати його. 14-річний Тарас навіть пробув у Хлипнівці протягом двох тижнів. Але Тарас душа кріпацька, для того, щоб перебував він в іншому селі та ще й навчався, потрібний був дозвіл поміщика - бо ж хлопець уже був робочою силою. Молодий Павло Енгельгардт, позашлюбний син покійного генерала, саме набирал для себе домашню прислугу. Так меткий "школяр - бродяга", про якого поміщиків доповіли, що він придатний на "домашнього живописця", потрапив у панську двірню. Спочатку підсобляв на кухні, а потім і до панських покоїв - козачком.

Переїзд до села Майданівки

МАЙДАНІВКА.Село Звенигородського р-ну; розташоване неподалік річки Гнилий Тікич. Відноситься до Хлипнівської сільської ради. Відоме з XVIII ст. На території нинішнього села в минулому розташовувався завод по виробництву поташу який був свого часу складним промисловим комплексом. Неподалік від самої буди (нині населений пункт Будище), був створений майдан, вільна від лісу площа, на якій розмі-

шувалися інші технологічні засоби. На Україні слово "майдан" означало і місце для куріння смоли

Отже, походження назви села не викликає сумніву, що воно походить від слова "майдан", на якому відбувалися виробничі процеси, пов'язані з виробництвом селітри, поташу, куріння смоли.

Про Майданівку Шевченко розповів у повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали". Звичайно, він мандрував цими стежками босоніж в латаній свитині, шукаючи своїх перших вчителів - малярів. Згадка про це село є і в поемі "Гайдамаки" - у тому місці, де Оксана, привезена Яремою Галайдою в Лебединський монастир, пригадує, що з нею сталося.

Переїзд до села Моринці через села сусіднього Лисянського району

(с.Шестеринці, с.Верещаки, с. Почапінці за туристичним вказівником "Туристичні об'єкти Золотою підковою Черкащини" повертаємо на с.Моринці)

Звенигородщина приваблювала людей незвичайним багатством тваринного світу, у лісах і по степах жили олені, лосі, дикі коні, бобри, вепри. Лови на них приваблювали все нових поселенців і вони селились тут, незважаючи на небезпеку сусідства з ордою. Як тільки наступи кочових народів ослабли, зараз у степу з'явилися нові оселі -зимівники, хутори, пасіки, городи.

Першу хвилю поселенців після монголо-татарської навали спостерігаємо уже з початку XV ст. До цього часу належать і перші звістки про Звенигород. Перша літописна згадка за 1394 рік про Звенигород. В цей час українські землі, як відомо, входили до складу Великого князівства Литовського і Руського.

Степове пограниччя покритось десятками нових осель, укріплений Звенигород став новим торговим пунктом на шляху з Брацлава до Канева, Черкас, Києва. Але в цей період південний кордон українських земель не був стабільним. Він то відступав до р. Рось, то простягався до Чорного моря. Київське князівство в цей період ділилось на повіти (Ов-

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

ручський, Житомирський, Звенигородський, Переяславський, Канівський, Черкаський, Остерський, Чорнобильський, Мозирський), які управлялись намісниками, старостами і державцями, призначуваними князем. Всі жителі підпорядковувались наміснику у військовому, судовому та адміністративному відношенні, платили податки і несли повинності.

Дослідники навіть вважають, що Звенигородщина в цей час була не повітом, а "державою" і не мала ніяких шансів перетворитись в повіт із-за частих набігів татар. Сама Звенигородка була не міським укріпленням, а лише замком, а територія навколо неї слабозаселеною.

При цьому "державою" вважається "всякий округ", який давався великим князем в "держання", тобто управління з правом користуватись частиною прибутків.

Після утворення Кримської орди, набіги на Україну почастішали. Під час одного з них, у 1482 р., коли татари дійшли до Києва, і було зруйновано Звенигород.

Після цього зруйнування, Звенигород поступово втратив своє значення, як перевалочний пункт, і перетворився в одне із сторожових укріплень, яке і проіснувало до 1529 р. На цьому закінчився період так званої державної колонізації, основною рисою якої була побудова сторожових замків вздовж південного кордону.

Далі все частіше знаходимо згадки про "пустині" за Білою Церквою, в історичних джерелах, "ходіння в ґрунти Уманський та Звенигородський на промисли". Про це ж свідчать і люстрації в Брацлавському та Черкаському замках середини XV століття.

В XVI-XVII ст.- втративши свою князівську державу, втративши сурогат держави у Великому Князівстві Литовському, Україна опинилась під наступом Польщі. Польський сейм ухвалою з 1590 року дозволив роздавати шляхті так звані українські пустирі - рідко заселені степові простори.

На карті Гійома Левассера де Боплана, французького інженера, 1650 року вказана територія Звенигородщини, де існували на той час Шевченкові села Моринці та Керелів ліс.

Звенигородська земля подавала світу таких особистостей, як геніальний поет, мислитель Тарас Шевченко, академік, вчений, філолог, сходознавець Агатангел Кримський, скульптор Каленик Терещенко, художниця, фольклористка, етнограф Софія Терещенко, бібліотекознавець Лев Биковський, зоолог і палеонтолог Іван Підоплічко, зоолог-фауніст професор Іван Криницький, диригент, хормейстер Олександр Кошиць, генерал-хорунжий війська Української Народної Республіки, журналіст, кіносценарист Юрко Тютюнник, політик, громадський діяч, Герой України В'ячеслав Чорновіл.

Це не всі імена відомих земляків. Звенигородщина завжди була й є в центрі історичних та політичних подій. Тарас Шевченко черпав силу духу і натхнення в славному минулому. Знав свій родовід, підтримував ідею вольності краю, оспівував національні традиції.

В районі близько 200 майстрів декоративно-прикладного мистецтва, влітають вони свою творчість у вінок Кобзаревому краю. Галузь культури району представляють 35 клубних, 33 бібліотечних заклади, 2 школи естетичного виховання, музейні заклади. 13 художніх аматорських колективів носять почесне звання "народний".

Вигідне географічне розташування району, близькість джерел сировини і ринків збуту продукції, багатогалузеве сільське господарство та промисловість, розвинута мережа транспортних комунікацій, наявність висококваліфікованих кадрів спеціалістів відкривають для району перспективи економічного розвитку.

Надра району мають широкий спектр корисних копалин, серед яких основне місце займають паливні та будівельні матеріали. У районі є запаси бурого вугілля, бентонітових глин, каоліну (промислова розробка), будівельних пісків, будівельного каменю (промислова розробка) та джерела радонових вод (колишній санаторій "Радон").

Для мешканців сучасної Черкащини знання про рідний край і любов до нього наповнюються особливим змістом, адже вони живуть на землі, де майже два

століття тому, у селі Моринцях на Звенигородщині народився духовний пророк і геній українського народу — Тарас Григорович Шевченко, життя і творчість якого для всіх поколінь українців були і назавжди залишаться взірцем мужності і сили волі, вірного служіння своєму народові, великої моральної відповідальності перед ним. Неоціненним є внесок Т. Шевченка в національне відродження, утвердження в народній свідомості звиятих ідей грядущої державності України. Вивчати життя і творчість великого земляка слід побувавши на його батьківщині. А дороговказом у цій подорожі будуть Шевченківські твори - життєписи поета.

МОРИНЦІ

Про походження назви села та укріплення, що було саме там, де тепер селище Надія, про вал навкруги Надії, що і нині ясно видніється, є різні легенди. В одній легенді розповідається, що у Моринцях було укріплення. За сигналом із Звенигори люди готувались до боротьби із загарбниками. Степовики облягли укріплення. Йшла жорстока боротьба. Люди, крім зброї, пускали в дію бджіл, а їх було десятки мільйонів. З високої стіни кидали вулики з розлюченими бджолами, які немилосердно кусали коней і вершників. Одного разу завоювники так міцно обложили укріплення, що почався голод, мор. Лише найбільш витривалі втекли в ліси та яри. Звідси, мовляв, походить назва села - Моринці. Існує й інша легенда про те, що, тікаючи від мору, люди дійшли до мальовничих, багатих на цілющу воду місць і розселились тут. Науковий співробітник музею С.Лячинський вважає самою вірною одну єдину з версій - жителі села займалися збиранням меду диких бджіл, а для цього морили їх димом, від цього жителів називали морянами, а село - Моринцями.

Хто б що не доводив, хотілося б, щоб передавались і зберігались усі версії цих легенд, адже це усна народна творчість і має право на збереження та популяризацію.

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

Ознайомлення з об'єктами Національного заповідника "Батьківщина Тараса Шевченка" - хати Копія і Бойка, клуня, пасіка, кузня.

Моринецькі Бойки, з роду яких була Тарасова мати, на час її заміжжя були вже "пішими" кріпаками, тобто такими, що не мали ні волів, ні коней і працювали на панських ланах, кузнях та млинах всього лиш за харч. І все ж Тарасові судилося народитися саме в хаті Якіма Бойка, в Моринцях, про що свідчить запис в метричній книзі, зроблений в березні (лютому - за старим стилем): "Число народження - 25. У жителя села Моринець Григорія Шевченка і жени его Катерины родилсся сын Тарас. Молитвовал и крестил иерей Базаринский. Число крещения - 28".

Батьки поета - кріпаки багатого поміщика В. Енгельгардта після одруження 1802 року жили спочатку в Керелівці, звідки був родом батько поета Григорій Іванович, а в 1810 році вся його сім'я переїхала у Моринці. Оселилися Шевченки за дозволом пана в садибі кріпака Колесника, якого в селі за бунтарство прозвали Копієм і якого було зас-

лано до Сибіру. З'явився ж на світ Тарас, за спогадами родичів і земляків, у хаті свого діда по матері Якіма Бойка. До 175-річчя з дня народження Т.Шевченка відновлено хату діда Якіма Бойка та хату Копія.

У Моринцях родина Григорія Шевченка жила недовго. Після того, як Копій утік із заслання і став навідуватися до своєї хати, Шевченки повернулися до Кирилівки. Про це, зокрема, свідчить і "ревизская сказка" кріпаків цього села за березень 1816 року, де Г.І.Шевченко та його сини Микита і Тарас були записані вже як жителі Кирилівки.

У дитинстві Тарас часто ходив у Моринці в гості до діда та бабусі. Дід Яким Бойко був покріпаченим козаком, сучасником, а, може, й сподвижником гайдамаків. Його розповіді та пісні про вільне козацьке життя запалювали в серці майбутнього поета ще неусвідомлений протест проти гноблення й кріпацтва.

Пам'ятник материнству (скульптор В.Димйон) встановлений у 2006 році. Знаходиться поруч відтвореного меморіалу.

Адміністративний будинок - 2006 р. завершено будівництво для працівників Моринського меморіалу.

За проектом реконструкції у 2006-2008 роках перенесено надвірню комору 1896 року із села Шевченкового, відбудовано приміщення кузні, споруджено каплицю Покрови Пресвятої Богородиці Святого Тарасія.

У 2012 році перекрито солом'яну покрівлю хати Якіма Бойка (залучено 100 000 гривень позабюджетних коштів). Проведено ремонт у Моринській дільничній лікарні.

Поряд з територією Шевченківського меморіалу знаходиться загальноосвітня

школа I-III ст. Сьогодні ця школа має сучасний красивий фасад з заміненними білосніжними вікнами, викладеними бруківкою доріжками, квітучими клумбами навколо... А було ж колись... Моринчани завжди прагнули до знань. І на вимогу селян повітові власті відкрили в селі школу. Вона була в сільській корчмі, вкритій соломом, із глиняною долівкою, вибитими вікнами. Проводив навчання в школі священик. Гриміли бої громадянської війни, а в Моринцях було відкрито єдину трудову школу. І до появи нових підручників "Кобзар" був єдиною книгою, по якій вчили грамоти дітей і дорослих. До ювілею Т.Г. Шевченка у 1939 р. побудували середню школу. І коли на загальних зборах вирішувалося питання про місце для школи, всі виявили бажання побудувати її біля садиби, де народився поет.

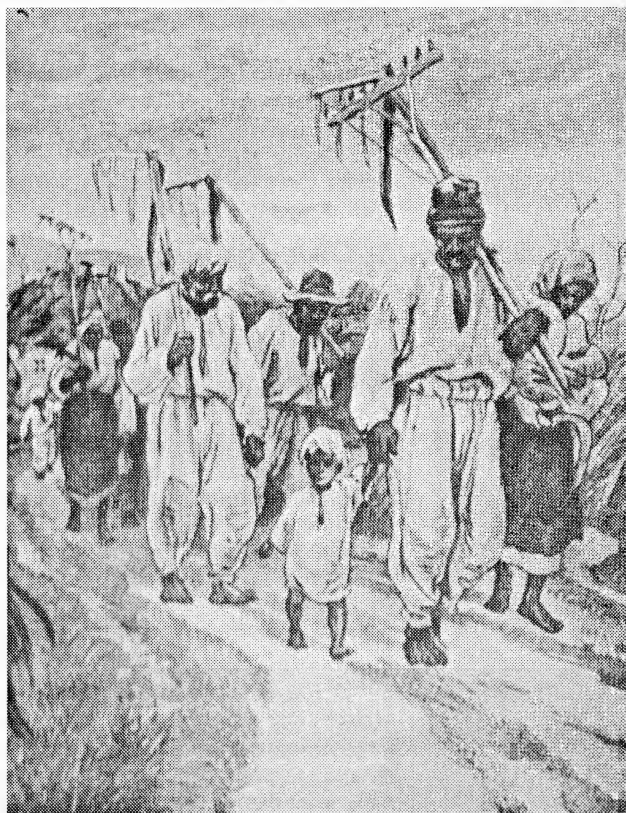
В Моринцях в центрі села є ще хата чумака 1816 року, пам'ятка історії знаходиться в центрі села, за переказами, належала селянину Тютюннику, який займався чумацьким промислом. У хаті відтворено інтер'єр початку XIX століття. 1964 року місцеві ентузіасти планували створити в Моринцях музей архітектури та етнографії XIX ст.

Кажуть, раніше там було близько 150 експонатів. Нині це просто садиба чумака, чекає на реставрацію.

Поруч ошатного сільського Будинку культури пам'ятний знак "Кобзар", який встановлено в центрі села 1964 року, (скульптор В.З. Бородай, архітектор Ю.Панько). Коли дивишся на скульптуру кобзаря здається, що ось задзвенить кобза і полине пісня.

Станом на 1972 рік в селі працював палац культури із залом на 550 місць, універмаг, продовольчі магазини, культ магазин, комбінат побутового обслуговування з кравецькою і взуттєвою майстернями, фотоательє, баннопральний комбінат, кафе, їдальня, пошта, телеграф, готель.

Сьогодні - пошта, відремонтований сучасний Будинок культури, кафе-їдальня "Українські страви", магазини, міні-готелі сільського туризму, збудовано сучасну автозаправну станцію.

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

Зовсім поруч діє творча майстерня народного умільця по дереву Віктора Зоркіна та його дочки, майстрині петриківського розпису Лілії Зоркіної. Майстерня є одночасно виставковою і крамницею по продажу сувенірної продукції.

Є в Тарасових селах Звенигородського району і садиби Зеленого туризму. В с.Моринці, завжди гостинно зустріне Віра Чепурна, господиня агро-садиби "Кобзарєва колиска", де можна скуштувати смачної української кухні, отримати комфортний відпочинок, різноманітне дозвілля, таке як рибальство, катання на конях, арт-терапія, майстер-клас з лозоплетіння, вишивки, різьби по дереву, організовуються екскурсії моринським Меморіалом та об'єктами Національного заповідника.

Переїзд до села Будище

Головні об'єкти відвідання - Будищенський вітряк, пам'ятка історії. Будинок П.В.Енгельгардта, де в 1829р. Тарас служив у поміщика, пам'ятка історії. Будинок управителя маєтком, пам'ятка історії. Льох, початок XIX ст., пам'ятка історії. Будищенський парк XVIII ст., XIX ст пам'ятка садово-паркового мистецтва. Площа - 10 гектарів, каштанові алеї, яким за сто років, одна з них веде до будинку поміщика Енгельгардта. Віковий дуб. Вік дерева - 1000 років, пам'ятка природи. В дуслі малий Тарас колись ховав свої малюнки. Ще один віковий дуб. Вік дерева - 800 років, пам'ятка природи.

По дорозі на Будище Вітряк.

ВІТРЯКИ - борошномельні споруди, що використовують енергію вітру. Вся конструкція вітрила була дерев'яна - брусковий каркас, вшальований дошками. Крила виготовляли легкими і міцними. Паруси робили з ряднини. Жорнові камені привозили з Старих Бабанів, а витягували на другий поверх вітряка з допомогою крил: вони крутили вал, на який намотувався мотузок і витягував камені. Зводили вітряк за півтора - два місяці. На Звенигородщині (в межах сучасного району) було 423 вітряки. Найбільше в Тарасівці - 34, Козацькому - 31, Княжі - 29. (Володимир Хоменко Звенигородщина Словник-довідник Черкаси "Відлуння - Плюс" 2008).

БУДИЩЕ — село Звенигородського району. Розташоване за 15 км від районного центру та за 30 км від залізничної станції Звенигородка. На місці села колись у лісі була буда, де виробляли поташ. Звідси й пішла його назва. У селі живе й донині такий переказ, що стосується заснування та назви села. Проїжджав тут колись один козак. А шлях після дощів так розмило, що ні проїхати, ні пройти. Він зупинився, щоб перепочити та заховатися від негоди. І так побувши тут певний час, він роздивився, що місцевість для життя дуже гарна і поля родючі. І вирішив тут оселитися. Обзавівся сім'єю, господарством. Через час приїжджають до нього козаки побратими. Подивилися, що крім його хати нікого поблизу немає, та й говорять йому: "І чого ти тут оселився, як вовк у лісі? Ні сусідів тобі, ні товариства" - "Та нічого. Пройде час і буде тут ще людей. Буде ще!" - Ну, так хай буде ще! - махнули на нього козаки та й поїхали. Прошло кілька років. Знову згадали побратими про свого товариша. Давай провідаємо його, який живе сам, а людей там буде ще. Приїжджають, а навколо однієї хати утворився хутір. От тобі і Будеще, яке трансформувалося у Будище. Звичайно, це лише гра слів. А насправді "буди" це місце, де розташовувався поташний завод. Саме в цьому місці й були збудовані поташні виробництва, де з допомогою певних примітивних пристроїв виготовляли поташ, дьоготь, різні смоли. Пізніше на цьому місці утворилося село, яке й прибрало назву виробництва - Будище. Село згадується в письмових пам'ятках найперше в 1737 році. До радянської влади воно поділялося на дві частини, що звалися: "Правда" і "Кривда". У першій були церква, управа, будинок панського управителя, священика, дяка, старшини, багатіїв, шинок. В другій жили прості селяни: голота, біднота, обірванці, старці. Одним словом - всі скривджені, обідрані, голі, бідні, нещасні." (Трохименко В.М., краєзнавець)

Маєток, парк, а ще оті дуби -

Лише у Будищах душею відпочинуть

Тут, над ставками в присмерках доби

Ходила доля маляра-хлопчини.

Село було покріпачене. Частину сіл Звенигородського повіту купив в свій час Василь Васильович Енгельгардт. Всього було ним придбано 8 сіл. В їх числі Керелівка, Будище, Моринці. Перейшли всі ці села за заповітом позашлюбному сину Павлові. Поміщик вряди-годи навідувався в Звенигородщину. Відвідини, як правило, припадали на теплу пору року. Семе тоді будищенська літня дача і вся розкіш, що була навколо неї - парк, каскад ставків, каштанові алеї, столітні дуби, що росли за будинком поміщика давали змогу відпочити і серцем і душею - впливали благотворно на здоров'я та комфортний відпочинок.

Будищенський садибний парк великий гай для прогулянок з алеями та квітниками облаштований графом П.П.Енгельгардтом навколо одноповерхового палацу з великим ставом у XVIII ст. Парк розташований на в'їзді в село, на території парку головний будинок. Залишилися каштанові алеї, тополіні алеї, ставки та віковічні дуби - Шевченка. Парк є унікальним пам'ятником садово-паркового мистецтва XVIII ст.

Літ.: Гончаренко В. Черкащина в легендах та переказах. - Черкаси, 2006. - С. 46; Звенигородка: мала енциклопедія. // Упор. Феофан Білецький. - Звенигородка, 2004. - С.24.

Переїзд до

с. Шевченкове.

Об'єкти відвідання

ШЕВЧЕНКОВЕ (КЕРЕЛІВКА)

"Перші згадки про село зустрічаються на початку та в середині XVII століття. Нейтрально мовний щодо польської та української французький інженер Боплан заносить на карту Київського воєводства топонім "Керелів". Хоча ще раніше - 1618 року - в польських історичних джерелах натрапляємо на "Кіріловка".

Найпоширеніше припущення про першого осадного - козака Кирила. Але від Кирила до Керела чи Карела ніякої асиміляційно - дисиміляційної кладки не перекинеш, простіше кажучи, ні за якими мовними законами "Керелівка" зазвучати "Кирилівкою" не

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

могла. Отже, говорити доречно про дві окремі назви, одна з яких "Керелівка" - народна назва, а друга - така, що виникла за подібністю до першої, як спроба смислової прив'язки імені села до засновника Кирила. Старі жителі інакше не скажуть, як "Керелівка".

Існує ще одна версія про назву села, про неї розповідає Микола Лисенко, нащадок Шевченкового роду, співзасновник Всеукраїнського благодійного культурно-наукового фонду Т.Г.Шевченка - "Здавна в селі проживали майстри-стельмахи, що виготовляли вози. Стельмашні були майже в кожному дворі з парною піччю, в якій запарювали сирі дубові бруси, аби потім загинати їх у розпареному стані на кругах і виготовляти з них колеса для возів. Стельмахом був і старший брат Тараса - Микита. Кілька деталей для воза називались керелами. Для їх виготовлення використовували певну породу деревини. Для виготовлення міцних керел майстер стельмах вимагав у замовників привозити ту міцну деревину. Згодом забулося, що являли собою деталі - керели, а назва Керелівка, яка від тих керел походить, залишилась" (Лисенко М. Коріння Шевченкового роду - Київ ТОВ "Алефа", 2012).

Своє село Тарас Шевченко, згадує в листі до брата Микити: "...так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами, бо мені тут так стало скушно, що я за всяку ніч тільки й бачу во сні, що тебе, Керелівку та рідню". Слід зазначити, що в автобіографії російською мовою Тарас Григорович подає: "Родился в 1814 году, февраля 25 в селе Кирилловке Звенигородского уезда ..." Тут він не відступає від загальноприйнятих тоді записів, протягом життя не раз вносить назву "Кирилловка" до різних анкет.

А ще зустрічаємо назву в прозі І.С.Нечуя - Левицького: "... Село Керелівка, де жив і бідував Тарас Шевченко, все потонуло в старих садках, неначе у здоровому лісі ..."

На Україні зараз 127 сіл Шевченкових і можливо варто повернути селу його першу назву (газета "Черкаська правда" Сергій Ткаченко, поет, краєзнавець

с.Шевченкове, Звенигородського району). Громадськість села досить часто подумує над поверненям історичної назви свого села.

Батьки поета - кріпаки багатого поміщика В. Енгельгардта після одруження в 1802 р. жили спочатку в Керелівці, звідки був родом батько поета Григорій Іванович, а в 1810 році вся його сім'я переїхала у Моринці на вільний ґрунт Копія. Але ні близькість тестової Якимової садиби, ні пуста каторжанська оселя не пригріли родину. Не було на що й сподіватись у стінах вдруге одруженого Керелівського свекра. Треба було шукати свої чотирьох кутків.

В Керелівці, куди після народження Тараса переїхали Шевченки, вони помітно вирізнялися з - поміж кріпаків пана Василя Енгельгардта. Передусім вже тим, що Григорій Іванович Шевченко добре знав грамоту - як, до речі, і його батько. Мали вони в своїй оселі, куплений в керелівського селянина Тетерюка, й певні статки, оскільки Григорій майже щороку візникував або ж чумакував, возячи різний крам то до Києва, то до степового Єлисаветграда, а то й до самого моря - до далекого "Одесу". Та після поповнення сім'ї Григорію Шевченку стає все тяжче зводити кінці з кінцями. Окрім панщини, яку так чи інакше треба було відбувати, він з дружиною мусив обробляти ще й клапоть землі, наданої для прохарчування сім'ї. А вдома повна

хата дітей, які вимагають постійної турботи. І коли пізніше, згадуючи життя своєї родини, Поет писав :

*...неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають,*

то нічого не перебільшував: життя керелівських селян було аж надто тяжким. Правнуки славних запорозьких козаків перетворювались в німих невільників....

Мати часто хворіла і в 1823 році померла. Було тоді Тарасові дев'ять років. Залишившись з дрібними дітьми, батько одружився вдруге з удовою, яка мала ще й своїх дітей. Мачуха була галаслива та недобра. Згодом в родині народилось спільне дитятко, назвали Марією. Отож, зароблені візництвом чи чумакуванням гроші, частину яких так чи інакше "з'їдали" ще й державні податки, розходилися надто швидко, а до наступної весни - початку чумацького "сезону" ледве дотягували....

Особливо зненавиділа мачуха малого Тараса. А в 1825 році помер і батько. Вмираючи, він вимовив пророчі слова: "Синові Тарасу із мого хазяйства нічого не треба; він буде абияким чоловіком..." Залишившись круглим сиротою, Тарас спочатку жив у свого дядька Павла Шевченка, котрий став опікуном братових дітей, а потім знайшов притулок у дядка Петра Богорського. У Керелівці, серед широких ланів, вишневих

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

садків, білих хат, прийшло до хлопчини сироти перше несміливе дитяче кохання до сусідської дівчинки Оксани Коваленко. Звідси, запалившись непереборним бажанням малювати, він ходив у навколишні села шукати вчителя-малюра.

Та повернемося до назви села Керелівка. Вже відшуміли ювілеї і роковини по смерті Шевченка... Не забуваючи пророчих слів "пом'янути незлим тихим словом" народ виконує заповіді Шевченка. Вся його поезія, твори художні, малярські написані просто й легко, несуть в собі філософію і мудрість життя. Він закликав до волі і державницької незалежності. Шевченка боялись живого і мертвого. Похорони Шевченка були по суті громадськими маніфестаціями в Петербурзі, по дорозі до Києва, в Києві. В Каневі могилу відвідували сотні тисяч людей. Ім'я Шевченка стало стягом боротьби проти самодержавства, поміщиків, фабрикантів. В той же час не могло бути й мови про відкрите святкування шевченківських ювілейних днів. Незважаючи на заборону з боку царизму - святкують 100 річчя. На зібрані гроші діячами культури Києва /Нечуй-Левицький/ і студентською молоддю викупляють садибу батьків і відкривають для всіх бажаючих. На честь століття від дня народження поета посаджено дуб родичами поета в 1914р., нині пам'ятка історії.. Вшанування відбулось і в березні 1917 року. На мітинг з дня народження Т.Г.Шевченка зібрались не лише жителі його рідних сіл - Моринець та Керелівки, а й сусідні: Почапинець, Верещак, Гути, Комарівки, Гнильця. Люди читали вірші поета, співали українських пісень. 1929 рік початок суцільної колективізації сільського господарства. Шевченківські дні тогорічної весни відзначались під лозунгом: здійснимо заповіді великого Кобзаря, його мрії про оновлену землю! На цьому святі був тоді й голова ВУЦВК, перший президент Радянської України, всеукраїнський староста Г.І.Петровський. Він виступив на урочистому засіданні, присвяченому роковинам Т.Г.Шевченка, з доповіддю "Шевченко і сучасність". На цьому засіданні було ухвалено перейме-

нувати село Керелівку в Шевченкове, і відкрити в ньому школу селянської молоді, збудувати в Моринцях Будинок культури. Г.І.Петровський вніс 500 карбованців на будівництво технікуму. ("Шевченків край" №8 (5867) від 20 січня 1970 року)

Село Шевченкове - центр Національного заповідника "Батьківщина Тараса Шевченка". В глибині двору, за місцем, де стояла хата батьків поета, поринає в квітах і зелені прекрасний Літературно-меморіальний музей Т. Г. Шевченка. Музей споруджено за проектом архітекторів Т.Василенка та Лугового (1935 - 1939 р.р.). Особливу цінність становить меморіальна частина, що дуже хвилює відвідувачів. За будь-яким експонатом - репродукцією з картини, фотокопією, глиняним посудом, подарованими рушниками і домотканими полотнами - найдорощі реліквії Керелівки.

Експонати, як і фонди музею, постійно поновлюються. Змінювались експозиції.

Сьогодні - це сучасна споруда із затишними залами, які приваблюють відвідувачів неповторністю експозицій (реконструйований у 1999 році, автор - народний художник України А.І.Гайдамака).

Подихом старовини віє від дбайливо збережених речей сестри Тараса - Катерини: рубель, зроблений їй в подарунок братом Микитою до весілля, рушник, ткацький верстат, до яких, ймовірно, торкалась рука малого Тараса. В фондах музею є весільний рушник сестри Катерини, яким її підв'язували, коли вона виходила заміж.

Поряд з музеєм - хата батьків Т.Г.Шевченка, у якій пройшли роки і щасливого дитинства, і безраднісного сирітства майбутнього пророка, відтворена у 1993 році за малюнком Т.Шевченка. Вона зустрічає гостей розмаїттям квітів, чудовими рушниками, п'янкими запахами любистку і м'яти, сумними очима святих зі старовинних ікон, перед якими майже два століття тому молилася про щасливу долю своїх дітей Катерина Шевченко. Розкішний садок із сливників, яблунь і звичайно ж вишень. Вниз стежкою між трав та квітів у цьому ж садочку під капиною - могила матері Великого

Кобзаря (1823 рік), впорядкована пам'ятка історії. Вклонімося цій завітчаній барвінком могилі Катерини-Якимівни. Через усе життя Тарас Григорович проніс найтепліші спогади про свою неньку, яка теж дуже любила його, вчила добру і справедливості.

В центрі села на місці другої церкви стоїть прекрасна будова гідромеліоративного технікуму. На його території, де побудовано гуртожитки для студентів, колись розміщувалось старе кладовище там і знаходиться могила батька Т.Г.Шевченка-Григорія Івановича Шевченка, 1825 рік, пам'ятка історії, впорядкована у 1989 році.

В родині Григорія Івановича було багато дітей. У кожного з родини своя доля, свій вік - батько Григорій Іванович прожив всього 44 роки (1781-1825), мати пішла на сороковому році життя (1823), дочка Катерина прожила 44 роки (1804 - 1848), друга дочка Марійка - всього два роки (1808-1810), син Микита - 67 років (1811 - 1878), сину Тарасу судилось лише 47 років життя і вікова слава (1814 - 1861), дочці Ярині - 49 років життя (1816-1865), дочці Марії - всього 27 років (1819 - 1846), ще одному сину Йосипу доля віділила 57 років життя (1821 - 1878) та раннє сирітство - в два роки залишився без матері, а в 4 роки без батька. Була ще й спільна дитина в Григорія з мачухою Марія (1824).

За кілька сот метрів від музею під спеціальним покриттям - хата дяка Богорського, у якого малий Тарас навчався грамоти (1782 рік, пам'ятка історії, реконструйована і реставрована у 1999 році корпорацією "Укрреставрація")

Якщо Моринці - колись великого поета, то Керелівка - його перший життєвий навчитель. У цьому селі пройшло його безраднісне дитинство. Тут пізнавав він світ, набирався вражень, які пізніше вилилися у щемкі рядки його геніальної поезії.

Доля надовго розлучила Тараса з селом його дитинства. Тільки через 14 років він зміг приїхати сюди, щоб поклонитися могилам матері і батька, побачити рідних і земляків. Під час свого першого приїзду в рідне село (вересень 1843 р.) намалював батьківську хату й портрет діда Івана. Іван Андрійович Шевченко прожив 107 ро-

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

ків (1742 - 1849). Тарас Григорович любив свого діда. Свідок багатьох історичних подій та легенд, Іван Андрійович Шевченко розповідав своєму внукові про народне повстання. Ці розповіді стали одним із джерел поеми "Гайдамаки". В епілозі поет з вдячністю згадує:

Столітні очі, як зорі, сяли.

А слово за словом сміялось, милось...

У вересні 1845 року Тарас Григорович знову приїжджав у Керелівку, бачився з рідними, гостював у свого шкільного товариша, сільського церковного титаря Г.В.Бондаренка, чий спогад про поета було надруковано в 1892 році в газеті "Одесский вестник". Востаннє поет відвідав село вже після заслання, за два роки до смерті (червень та липень 1859 року)

Погляньмо на сьогоднішнє Шевченкове - потопають у зелені садків житлові будинки з широкими вікнами і просторими кімнатами. У селі функціонують Шевченківський навчально-виховний комплекс, до складу якого входять ЗОШ I-III ступенів та дошкільна установа "Тарасик", Шевченківська спеціалізована школа-інтернат з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської обласної ради та Шевченківський коледж Уманського державного університету, Будинок культури (художні самодіяльні колективи носять почесне звання народних), дільнична лікарська амбулаторія, Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка", церква Іоанна Богослова (УПЦ КП). На місці колишніх пустирів, де в бур'янах, бувало, ховався малий Тарас, розбито парки, алеї, квітники. Громада села завжди дбає про достоїнне увіковічення імені свого всесвітньовідомого земляка.

На місці старої батьківської хати ще в дореволюційні часи родичі поета встановили млинове колесо, на якому написали: "Тут була хата Тараса Гр.Шевченка". Поруч з ним за радянського часу встановленоobelisk з написом: "На цьому місці стояла хата, в якій провів дитячі роки Т.Г.Шевченко". До 175-річчя з дня народження поета за його малюнком відновлено і саму хату, і садок навколо неї, впорядковано ставок, над

яким вона стояла. Багато пролилось сирітських сліз на тій садибі. Залишившись без матері в досить ранньому віці, блукав і нині Тарас днями то по вулицях, то біля копанки ставу, то ховаючись в бур'янах від кривд мачухи та зведенців - трьох дітей Терещенчихи, котрих, на лихо, кинула доля в їх і без того тісну оселю. Після смерті батька зовсім був залишений напризволяще - наймитовав, знов блукав в надії вивчитись малювати. Та так і потрапив до панського двору.

В 15-річному віці Тарас виїхав разом з челяддю до м. Вільно.

В 17 років по березневому бездоріжжю разом з усією двірнею пішки прийшов Тарас від Вільно до Петербургу.

Тарасові часто доводилося терпіти за свій потяг до науки, а особливо малювання. Він не кидав свого улюбленого заняття і в часі подорожей Енгельгардта до Вільна й Варшави. Енгельгардт все ж добачив у Тараса справжній малярський талант і в часі свого побуту у Варшаві віддав його у науку славному портретистові Лямпі. Думав, що сам колись буде мати користь, коли його кріпак стане визначним митцем. Коли з причини польського повстання 1831 р. перенісся Енгельгардт з Варшави до Петербурга, він забрав із собою Шевченка і віддав його в науку до кімнатного маляра Ширяєва, що посилав Тараса фарбувати покрівлі, паркани, вівіски. У Ширяєва був Шевченко чотири роки. В кінці доля йому усміхнулася, коли одного разу малював у Літньому саду постаті богів, що прикрашали сад, бо познайомився з земляком - митцем Іваном Сошенком. Цей звів його із поетом Євгеном Гребінкою. Обидва заопікувались талановитим земляком, познайомили його з секретарем Академії мистецтв Василем Григоровичем, з митцем Венеціановим, із знаменитим художником Карлом Брюлловим та з великим російським поетом Василем Жуковським. Всі вони зацікавилися кріпаком. Брюллов намалював портрет Жуковського. Портрет пустили на лотерею, причім велику частину лотів закупила царська сім'я з уваги на особу поета Жуковського. За придбані гроші (2500 рублів) було куплено Шевченкові волю 22

квітня 1838 р.

По викупленні з кріпацтва кинувся Шевченко у вир життя й праці. Вчився малярства під проводом Брюллова в Академії мистецтв, доповнював прогалини своєї освіти та писав поезії. У 1840 р. появився заходами дідича Петра Мартоса перший його "Кобзар", де містилися поезії "Діти мої", "Перебендя", "Катерина", "Тополя", "На що мені чорні брови", "До Основ'яненка", "Іван Підкова", "Тарасова ніч". "Кобзар" стрінувся з неприхильною оцінкою російських критиків (у тому числі Белінського), які бажали, щоб Шевченко писав поросійському. Натомість в Україні "Кобзар" викликав захоплення. Роком після появи першого "Кобзаря" вийшли "Гайдамаки". Коли поет в 1843 і 1845 рр. відвідав Україну (другий раз як член археографічної комісії в Києві, в якій доручення мав ладити малюнки до альбому "Живописная Украина"), скрізь його вітали земляки як національного пророка. Але поетові тоді було сумно. Сумно йому було глядіти, як гуляло панство, мук була дивитися, як рідня його й увесь народ далі томилася в ярмі кріпацтва, в безпросвітній темряві. І поет ударив тоді, наче громом, своїм словом на тих, "що правдою торгують", "людей запрягають в тяжкі ярма", "продають або у карти програють" простих людей і "луплять шкуру" з меншого брата. Кріпацтво ненавидів поет із усієї душі, тому усім серцем захопився ідеями Кирило-Мефодіївського братства, даючи їм гарячий вислів у тогочасних своїх поезіях. Доля Кирило-Мефодіївських братчиків не минула й Шевченка. Його було ув'язнено саме в пору, коли з Кулішем та його дружиною, Олександром Білозерською, ладився виїхати до Італії для поширення студій. Сталося це 5 квітня 1847 р.

"За складання революційних і у високій мірі сміливих віршів" ("Сон" і "Кавказ") і "за зухвалу образу царської родини" (у "Сні") замкнуло Шевченка спершу в Петропавлівській фортеці, а потім, за радою графа Орлова, що був шефом жандармерії, заслано простим солдатом до Оренбурга. З Оренбурга відставлено до Орської над Уралом.

На присуді цар Микола I влас-

Автобусно-пішохідна подорож Шевченковим краєм

ною рукою дописав: "під найсуворіший догляд із заборобою писати й рисувати".

Переїзд до с. Тарасівки

Об'єкти ознайомлення: центр села. Сьогодні Тарасівка типове село Звенигородського району. В ньому є загальноосвітня школа, Будинок культури, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт. Тут в свій час проживав ушлявлений український хоровий диригент і композитор Олександр Антонович Кошиць. На вулиці Шевченка встановлено пам'ятний знак з граніту. Поряд приміщення старої школи, дуб, де стояла хата О.А.Кошиця.

Тарасівка

Село, центр сільської ради, розташоване за 19 км від районного центру та за 24 км від залізничної станції Багачеве. Населення 985 осіб. Площа населеного пункту 632 га

Проживання людей на території сучасної Тарасівки сягають ще сивої давнини. Свідченням цього є скіфські кургани, що й донині височать на околиці села. Виникнення древньої Звенигородки, як охоронного пункту ще в часи Київської Русі дає підставу вважати, що в цій місцевості знаходились слов'янські розселення. А так як загальновідома Звенигора розташована всього за 5-6 км від Тарасівки, то тут напевно повинно було бути слов'янське поселення, та й предки сучасних тарасівчан брали участь у насипі рукотворної Звенигори. Повз село проходив відомий Чорний шлях. На північ Корсуня цей битий шлях, безсумнівно, знаходився у системі сполучення південних володінь Київської Русі з її стоїльним містом - Києвом, обабіч нього селились люди. Місце було зручним, вибалки, що пролягали з півночі на південь, ховали помешкання від вітрів, струмок, на низині, напував водою. Неповдалік був ліс. Обов'язком перших поселенців був догляд за тим шляхом, тому що весною й восени він заливався водами, а низинний його відрізок перетворювався в непридатне для руху баговиння. Рубали ліс, мостили непрохідну трясовину фашиниками (фашинами),

які називалися тарасами, звідси і походить назва села Тарасівка, від однорідного слова "тарасувати". "Тарас" - це не що інше, як звичайний хмиз або хворостиння, яке в окремих місцевостях використовували в багатьох господарських справах. В даному випадку вимощували дороги через баговиння, болото, для того, щоб можна було переїхати в безпечніше місце або на кращу дорогу. Однак назву села можна виводити від імені Тарас, можливо першопоселенець. Саме цим шляхом їздили чумаки в Крим по сіль. Чумакував з батьком та мандрував цим шляхом і малий Тарас Шевченко - їздив на торговицю у Звенигородку, Богуслав і навіть Єлисаветград.

Село мало дві церкви-Казанської ікони Божої Матері та Покровську, в якій свого часу настоятелем був священник Антоній Іванович Кошиць, син якого Олександр-відомий диригент і композитор (1875 - 1944р.р.)

В добу Хмельниччини село відносилось до Корсунського полку ("Список украинских полков и городов, в которые были посланы представители русского правительства, для приведения населения к присяге на верность Русскому государству" та "Сводные данные из записных книг о приведенных к присяге украинских сел и городов". Обидва документи датуються січнем-лютим 1654 року.(Ц. ГАДА СССР Москва ф.124, 1654, №1 л 17).

У 1768 р. під час Коліївщини тарасівчани приєдналися до повстанського загону Семена Неживого.

Після приєднання Правобережної України з Лівобережною у складі Російської імперії Тарасівка потрапила у власність до генерал-губернатора В.В.Енгельгардта. Село мало 2743 десятини орної землі. Проживало тут 938 кріпаків.

Досить часто мачуха, аби не був перед очима Тарас, доручала йому пасти телят і свиней на околицях Кирилівки і Тарасівки. Якийсь час він був громадським пастухом, пас селянських овець, потім служив наймитом у місцевого священика. Минав рік за роком і непереборне бажання навчатись все сильніше тривожило дитячу душу.

Суди, у Тарасівку, утік він з Лисянки від отця диякона до місцевого дячка - маляра, що славився в окрузі зображеннями великомученика Микити та Івана Воїна. Але маляр, як згадує Шевченко в автобіографії, не знайшовши у хлопця таланту "не тільки к малярству или к шевству, ниже к бондарству" випровадив його ні з чим. Та все ж, як ми знаємо, Тарас Шевченко був навіть більш художником ніж поетом.

В далеких азійських непривітних пустелях Шевченко тілом і душею мучився десять літ. У 1848 р., приділений щасливим збігом обставин до експедиції капітана Бутакова, що мав доручення дослідити береги Аральського моря, знайшов поет деяке полегшення й вільно міг віддаватися малярству та писати вірші. Але за пільгу, що її дали Шевченкові, чекала безпосередніх його начальників гостра догана.

Шевченка запроторили в Новопетрівський форт на берегах Каспійського моря. Серед тяжких фортових робіт і ще тяжчих моральних терпінь на повній духовній самоті прожив поет аж до 1857 р. Добрі люди (комендант форту майор Іраклій Усков) докладали деколи зусиль, щоб тяжку долю поета полегшити, тільки ж не в силі були вони зменшити поетової туги за Україною, не могли влити в серце поета надії на краще майбутнє. В 1857 р. цар Олександр II, що вступив на престол після смерті Миколи I (1855 р.), на прохання Шевченкових приятелів (княжни Варвари Рєпніної, Михайла Лазаревського, гр. Толстого) повернув Шевченкові волю.

Із заслання повернувся поет знесиленний тілом, втомлений душею. На весну 1858 р. через Нижній Новгород, Москву приїхав до Петербурга. Поета вітали скрізь не тільки як першого співця України, але як борця за волю. В останніх роках життя плекав поет в душі мрії про одруження, придбання землі над Дніпром та про викуп рідні з кріпацтва. Та мрії не сповнилися. Помер передчасно в Петербурзі 26 лютого 1861 р. Поховано поета над Дніпром, недалеко Канева, на Чернечій горі (в народі називають Тарасовою) - так, як цього собі бажав у "Заповіті".

Якими б куточками славної України ви не подорожували, всі шляхи неодмінно приведуть на батьківщину одного із найшановніших українців у світі - Тараса Шевченка.

Запрошуємо всіх вас до серця України, Звенигородщини - столиці Кобзаревих сіл.

Кобзар – символ душі та незнищеності української нації

Кобзарство як стійкий архетип українського народу та місце в ньому збірки "Кобзар" Т. Шевченка

Історія це річка. Водою в цій річці слугують події. Цими подіями можуть бути конкретні поста-ті, їх вчинки, національні чи політичні зміни або ж просто доля випадку. Але як і вода формує берег річки, і є живильною силою для всього, що приходить до її берегів, так і події в історії формують народи, культури та святині. Український народ - не виняток, якщо навіть не один з найцікавіших прикладів, що можна знайти на берегах світової річки-історії.

Безліч сторінок праць та експонатів-фактів вказують на те, що ми, українці, є автохтонами на цих землях від початку історії. Змінювалась наша назва, мова, насичувалася культура, але ми з цих самих джерел пили воду та хліб нам родили ці ж поля. Вже для скіфів Дніпро був їхнім батьком. Без сумніву, так було і для їхніх предків. Так було і наступні 2,5 тисячі років. Отже, вже кілька (можливо і десятків) тисяч років на цій землі формується та існує неперорна система цінностей, яка лише розвивається і пристосовується під нові і нові вибаганки часу.

Питання нації з'являється паралельно з питанням державності, остання вперше почала з'являтися на наших землях під назвою Русь. Наш земляк Агатангел Кримський (філолог із світовим ім'ям) відносив завершальний етап формування української мови до XI ст., за що і отримав звинувачення в націоналізмі. Філологічні факти збігаються з історичними, мова формує націю, нація є виразником держави. Близькі політичні сусіди, що попросту задрять нашому минулому, насадили нам боязнь вважати себе тисячолітньою нацією, придумали байку про спільну давньоруську колицу для трьох східнослов'янських мов, з нечужою жорстокістю придушували будь-які наші культурні чи політичні зрушення. Але погляньте самі - що змінилося за тисячу років? Для русина, що жив над Тікичем, важ-

ливо було вільно працювати на власній землі, гарно гуляти на весіллі друзів та дітей, святкувати сім'єю Великдень та всім селом Купала, а при необхідності взяти до рук зброю та під командуванням столичного київського князя захищати свою країну й дімівку. Що змінилося за 1000 років? От і гадайте, чому нам вічно заздять і сунуть палиці у колеса. Адже мало яка європейська країна може похизуватися тим, що ми маємо, але не вміємо, те цінувати, не усвідомлюємо розмірів своєї спадщини.

Повернемось до Русі. З літописів ми дізнаємось про ще один архетип нашого народу - шанобливе ставлення до співців-музикантів. Мануйло, Боян, Митуса... це найдавніші з імен, що дійшли до нашого часу. Почитати "Слово о полку Ігоревім", а потім, для прикладу "Думу про Самійла Кішку" і безліч паралелей стають явними самі по собі. А от рядки з того ж таки "Слова...":

*Боян же, браття, не десять соколів
Напускав на зграю лебединую, -
Накладав він на живі струни
Віщі персти свої,
І самі вони славу князям рокотали...*

(Пер. М.Рильського)

Князів замінили гетьмани та полководці, Бояна - Василь Варченко, Прокіп Скрыга, Грицько Кобзар та сотні інших.

Три століття монгольського ярма цей образ не знищили, і вже з розвитком козацтва, що привернуло до себе увагу наляканих "власників" цих земель (відповідно і письменників, істориків, мандрівників), образ співця-музиканта знову випливає на поверхню. У XVI столітті, за свідченнями польського історика того часу Б. Папроцького, "козаки показували дивовижні штуки, співали, стріляли та грали на кобзах". Найдавніші поки відомі зображення граючих на кобзах козаків дійшли до нас з середини XVIII ст., доповнюють поле для уяви сотні "Мамів" з українських скринь, карти-

ни І. Рєпіна, Л. Жемчужникова, Т.Шевченка, С.Василівського, П. Мартиновича, Ф. Сластіона і так аж до появи кобзарів на фотографіях, що дозволяють чітко уявити цей образ на межі XIX-XXст.. Придивіться навіть на відоме полотно "Запорожці пишуть лист турецькому султану" І.Рєпіна, і там знайдете торбан (панську бандуру, ймовірно трофей). Ось так кобзарство, власне як явище, описує "Енциклопедія історії України": "...Найдавніші письмові згадки про кобзарів (зокрема про Чурила і Тарашку) є в польських хроніках 15-16 ст. У 17 ст. багато К. були учасниками нац.-визвол. та антифеод. боротьби укр. народу. Вони складали й виконували думи та історичні українські пісні про подвиги нац. героїв, турець.-татар. неволю, польс.-шляхетський гніт, закликали своїх слухачів на боротьбу за волю. Організовувалися в братства на зразок ремісничих цехів, мали свої звичаї, закони й особливу говірку, що була малозрозумілою для сторонніх. Після ліквідації козацтва змішалися з жебраками та лірниками, які грою та співом випрошували милостиню.

У 19 - на поч. 20 ст. своєю кобзарською майстерністю славилися, зокрема, А.Шут (р. н. невід. - п. 1873), О.Вересай (його думи добре знав Т.Шевченко, він же подарував йому свій "Кобзар"), І.Крюковський (1820-85), Ф.Холодний (1814-92), М.Кравченко (1858-1917) ...". Я свідомо не йду далі початку XX століття, адже тоді кобзарство, як явище, зазнало істотних змін і перестало бути явищем суто народним, а тому ми повернемося до цього трішки згодом.

Як бачимо, перед нами постає стійкий архетип, культурний образ та духовна цінність українського народу - мандрівні співці музиканти, який от вже тисячу років стійко існує у свідомості нашого народу, і, одночасно, на рівні з мовою та всіма іншими маркерами, консолідує, виокремлює українську націю серед інших, і, що найголовніше, відіграє роль

Кобзар – символ душі та незнищеності української нації

скарбниці, буферу національної пам'яті, самосвідомості та самоідентифікації. Це товариство, КОБЗАРИ, ті, про кого ми всі чули, але мало задумувалися, ті, ким себе назвав Тарас Шевченко, з якого ми зробили собі пророка-поводиря, але мало задумуємося над його словами. "Кобзар Дармограй" - підписувався після деяких своїх повістей Т. Шевченко, "Кобзарем" назвав він свою першу збірку, яка з часом, доповнена, стала "українською Біблією" і є в хаті кожного українця.

В часи окупації сусідами (поляками чи росіянами), гоніння та українофобства, утисків православних та заборон мови, кобзарі ходили від села до села, збирали навколо себе громаду і співали. Про народних героїв, про славне минуле, непереможних запорожців, згодом гайдамаків, звияту та честь, зраду та справедливість, співали православні псалми, розказували дітям казки, могли і гопака для парубків забачати. Вони, не зважаючи на політичний стан, взяли на себе відповідальність зберігати, підтримувати і поширювати серед українців знання про самих себе, свою віру, виховували патріотизм, були моральним взірцями. Кобзарів шанували та любили, і було за що...

Кажуть, що Тарас Григорович і сам непогано грав на кобзі. Письменник згадував розповіді свого діда Івана 1761 р.н., що можливо, і бачив, але певно багато чув про Коліївщину. Без сумніву, там йшлося і про кобзарів, які з ними мандрували. Так, у "Коденській книзі" - збірці протоколів польського військового суду в Кодні (Житомирщина), що зафіксувала численні допити учасників Коліївського повстання, а також вироки польсько-шляхетського суду над ними, міститься 218 смертних вироків, 3 з яких належить кобзарям. Один з них - земляк Тараса Шевченка - Василь Варченко із Звенигородки... страчений 26 січня 1770 року, за те що підіймав бойовий дух повстанців...

Василь Варченко,
М. Іванченко 1965р.

Дідові розповіді та інші народні перекази майстерно лягли у поему "Гайдамаки", що вийшла 1841 року, а потім у другому виданні "Кобзаря" 1860-го. Там образ кобзаря розкритий багатогранно, природно. З передмови: "весело подивиться на сліпого кобзаря, як він сидить собі з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як боролися ляхи з козаками; весело..."

Все ж, секрет Шевченкового "Кобзаря" полягає в успішному і своєчасному поєднанні потужної патріотичної національної поезії з облюбованим народом образом старця-кобзаря. Той час, так описує автор у "Гайдамаках":

*Од козацтва, од гетьманства
Високі могили -
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають;
А він хоче, щоб слухали,
Як старці співають.
Дарма праця, пане-брате:*

А "гостинний хазяїн", що може впустити глухого українця в хату і розказати, бо письменний, "як сонце сходить", з сарказмом описується:

*Коли хочеш грошей,
Та ще й слави, того дива,
Співай про Матрьошу,
Про Парашу, радість нашу,
Султан, паркет, шпори, -
От де слава!!! а то співа:
"Грає синє море",
А там плаче, за тобою
І твоя громада
У сіряках!.." Правда, мудрі!*

І належний отвіт "хазяям" на їхню брехню:

*Спасибі за раду.
Теплий кожух, тільки шкода -
Не на мене шитий,
А розумне ваше слово
Брехнею підбите.
Вибачайте... кричіть собі,
Я слухать не буду,
Та й до себе не покличу:
Ви розумні люди -
А я дурень; один собі,
У моїй хатині
Заспіваю, зарідаю,
Як мала дитина.*

От ця філософія "Один собі, у своїй хатині..." і стала вирішальною для "Кобзаря", що друкованими і переписаними варіантами ліг у скриню кожної хати, виконуючи ту саму роль старців, але підлаштовану під новий час. Кобзарі завжди виконували свої твори імпровізуючи, швидко складали нові пісні та думи на актуальні теми, ідеалізували минуле. Тарас Шевченко, написавши свій "Кобзар" в подібному стилі, з такою ж актуальністю, правдивістю та близькістю до народу став кобзарем, в прямому сенсі цього слова, але спів якого змогли почути одночасно в кожній хаті, по всій Україні, при будь якій владі. Облюбована мільйонами українців форма, підправлена рукою генія-ерудита з освітою європейського рівня, серцем кріпака та душею селянина, стала доступною всім і одночасно. Це стало явищем подібним до "Інтернет революцій", що проходять зараз по всьому світі, об'єднуючи думки мільйонів людей незалежно від того де вони знаходяться, а проявилось воно в національно-культурному піднесенні кінця XIX ст., настроях 1905 року, і, без сумніву, Українській Національній Революції 1917-1921 років.

Кобзар - символ душі та незнищеності української нації

Від архетипу до струн

Обов'язковим атрибутом кобзарів був музичний інструмент, це зрозуміло. Здавалося б, тут має бути найпростіше - гітарист грає на гітарі, скрипач на скрипці, відповідно і кобзарі грали на кобзі. Але якщо сам образ співця-музиканта, народного улюбленця і головного носія історичної пам'яті легко вкладається в тисячу років існування нашої нації, то от на чому вони цю тисячу років супроводжували свій спів - сказати важче.

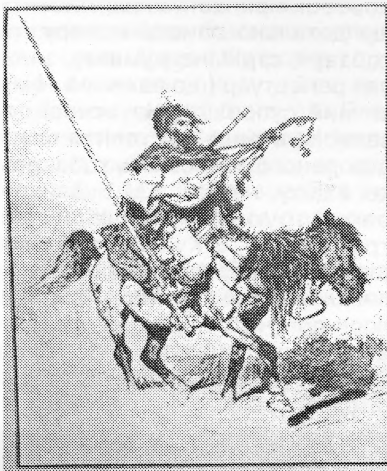
Досліджувати походження музичних інструментів досить складно. Багато які однакові способи ви-

добування звуку одночасно придумувалися в різних частинах світу, багато що запозичувалося. Найбільше про музичні інструменти давнини нам розповідають стародавні фрески, малюнки, рельєфи тощо. Щоб не плутатися, почнемо з тої ж таки Русі. На фресці в Софії Київській зображено групу скоморохів (блязнів) що розважали публіку під музичний супровід. Зображені музиканти грають на струнних (щипкових і смичкових), ударних та духових інструментах. Привертає увагу один з музик, що тримає в руках струнний інструмент з довгим грифом та струнами вздовж нього. Лівою рукою він затискає гриф, правою торкається струн.

Цей спосіб гри був властивий такому інструментові як лютня,

Поширення цього інструменту в Європі досить спірне питання, як і походження. Ймовірно, що батьком лютні був східний подібний інструмент уд, який і запозичили європейці. В епоху Середньовіччя лютня було широко пошире-

на у Європі, переважно як придворний інструмент.

На згадуваних вже перших малюнках козаків з кобзами цей інструмент має схожу форму та манеру гри, як інструмент на Софійських фресках, що, можливо і свідчить про прямий їх зв'язок.

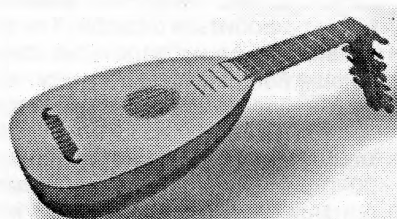
Ось тут, ще в домонгольський період вже можна заплутатися. Справа в тім, що існує два гіпотетичних шляхи походження кобзи, і кожен має свої переваги. Перший, вже обґрунтований, - що кобза є європейською лютнею, що стала

популярною серед козаків, які її, ймовірно, трішки видозмінили. Другий полягає в тому, що назву "кобза" також споріднюють з назвами інших музичних інструментів - узбецьким двострунним смичковим кобузом, казахським кобизом, тощо. Якщо так, то кобзу могли занести на наші землі тюркські племена, і зв'язок з європейською традицією в такому разі зникає. В угорців, молдаван, румунів та інших кобза також існує, але вона набагато більше має спільних рис з лютнею, ніж український варіант. Все ж українську кобзу вважають інструментом родини лютнеподібних. Деякі мандрівники XVII-XVIII ст., наприклад датчанин Адам Олеарій, згадували про певну "козацьку лютню", що побутувала серед українських козаків.

Слід зазначити ще одну важливу деталь щодо самої конструкції. Лютня, похідний торбан, або панська бандура, кобзи сусідніх народів мають спільний метод виготовлення (характерний ще для уда) - корпус складається з окремих ребер, вигнутих і склеєних дерев'яних дощечок (прикладом може бути добре відома домбра). Корпус української кобзи, в свою чергу, вирізався з цільного шматка дерева.

Ще одну плутанину створює побутування другого, не менш популярного в Україні інструменту, до того ж який теж став символом кобзарства - бандури. Конструктивно українська кобза і бандура мають багато спільного, від різниці манери гри. Якщо на кобзу для отримання необхідної ноти

згодом гітарі, торбану та кобзі.

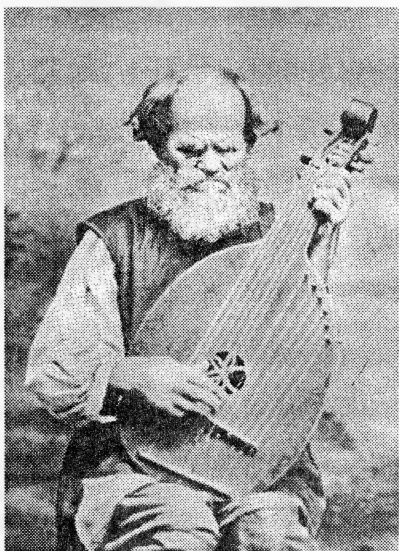
Кобзар - символ душі та незнищеності української нації.

струна притискалась пальцями лівої руки до грифу (як на лютні чи сучасній гітарі), то на бандурі ж обидві руки щипають струни, яких вже значно більше, ніж у кобзі. Це наштовхнуло деяких дослідників пов'язувати походження бандури з гуслами, гра на яких подібна гри на арфі. Та й навіть поданий вже опис Бояна, про десять соколів випущених - десять пальців, доказ цьому. Але ця теорія не витримала критики, і, на мою думку, істини в цьому питанні сягнув Володимир Кушпет - людина, яка повернула до життя українську кобзу. Він чітко обґрунтував виникнення бандури на пряму з кобзи. Це відбулося шляхом появи все більшої і більшої кількості приструнків - струн, що кріпилися в кобзі безпосередньо до корпусу, і мали сталу висоту, і так аж до повного зникнення потреби у затисканні струн на грифі. Назва ймовірно запозичилася від пандури - європейського інструменту, що розвинувся із лютні з довгим грифом. Так на межі XVII-XVIII ст.. бандура почала витісняти більш давнішу кобзу, аж до повного її зникнення. Назва "кобза" стала синонімом для "бандури", гравці на бандурах по інерції називалися кобзарями (це вже був сталий образ в уяві народу). В кінці XIX ст. вже практично всі

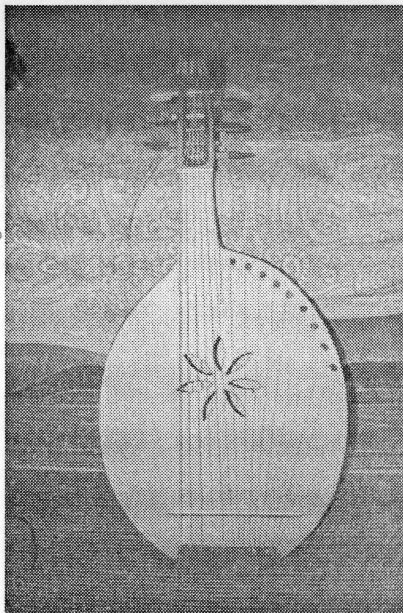
Вересай з Чернігівщини.

Завдяки спільним зусиллям П.Куліша, Л.Жемчужникова, О. Русова, П. Чубинського, П. Мартиновича та інших творчість О. Вересая була задокументована і дійшла до наших днів. Найбільший доробок припав Миколі Лисенку, що детально описав манеру гри кобзаря, стрій інструменту, записав репертуар (що важливо - і музичний супровід). На основі цих записів, в кінці XX століття члени створеного Київського кобзарського цеху, на чолі з М.Будником, реконструювали втрачений інструмент, а В.Кушпет відновив стрій, манеру гри та репертуар зниклих кобзарів. Мені теж вдалося долучитися до цієї справи, і зараз опановую техніку гри на власноруч змайстрованій старосвітській кобзі.

ком можливо, став прототипом образу кобзаря у поемі "Гайдамаки" Т. Шевченка. Але так сталося, що саме про кобзарство, як явище, в нашій окрузі ми знаємо не так і багато. Більшість відомих нам зображень, описів, фотографій мандрівних сліпців-кобзарів до нас дійшло саме з Лівобережжя, а Григорій Ткаченко - людина, що стала тією єдиною ниточкою, що зв'язала старосвітську традицію з відновленою - володів Харківським стилем гри (на бандурі зрозуміло, на кобзі після О.Вересая вже ніхто не грав) та зберіг старосвітську бандуру саме слобожанського типу. Що ж до Наддніпрянщини, то ми маємо кілька малюнків Т.Шевченка, та працю П. Демуцього по лірництву.

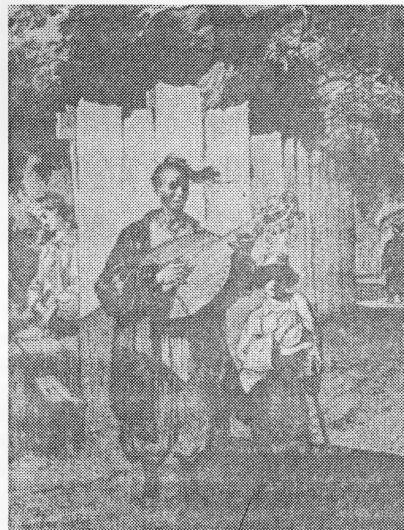

маандрівні кобзарі грали на бандурах. Останнім відомим кобзарем, що грав саме на кобзі, і завдяки якому ми не втратили цей інструмент назавжди, став Остап

Кобзарство на Шевченковій батьківщині

Звенигородщина, разом з усією Черкащиною, є колыска козащини. Отже, і традиції кобзарства тут глибокі. Навіть сама поява нашого головного кобзаря - Тараса Шевченка, що вчив української мови і вбирав у себе українську душу на Звенигородщині - цьому доказ. Ми вже говорили про Гайдамаччину, та Звенигородського бандуриста В. Варченка, що ціл-

Традиційне кобзарство було викоренене в Україні насильницьким шляхом комуністичною владою. Але якби ми після кожного удару опускали руки, зникли б як нація, ще хто зна коли, але точно задовго до Полтавської битви чи Валуєвського циркуляру. Українці як верба - скільки її не рубай - вона відпустить нове гілля, а зрубана, впавши на землю, пустить своє коріння... не дарма і народна бандура робиться з верби. Так само вийшло і з кобзарством - знищивши його народну природу - воно відновлюється сьогодні, беручись за кожну крупичку, кожну найменшу знахідку, яку не знищили в 30-ті роки, просто вже не придавши значення якомусь одному інструменту чи фотографії, що випадково лишилися в фондах ря-

Кобзар - символ душі та незнищеності української нації.

дового краєзнавчого музею. Так сталося і в Звенигородці. Потрапивши до Київського кобзарського цеху, мені пощастило доторкнутися справжньої традиції, пізнати щось сакральне, чаруюче, якого так мало лишилося в сучасному сухому інформаційному світі, в якому забули пісні, а замість близьких очей люди почали дивитися в монітори комп'ютерів. Процес, коли з шматка живого дерева, який ледь може підняти дві людини, витворюється справжній музичний інструмент, що має свою душу, схожий на народження дитини. Так я згадав, що в нашому краєзнавчому музеї бачив кілька бандур, і вирішив подивитися на них знову. Після того як я їх сфотографував та зробив креслення, учасники кобзарського цеху взялися до жвавого обговорення, адже знахідки виявилися мало чи не сенсаційними. Тепер, щоб краще зрозуміти, коротко розкажу про стан кобзарства на початку ХХ століття.

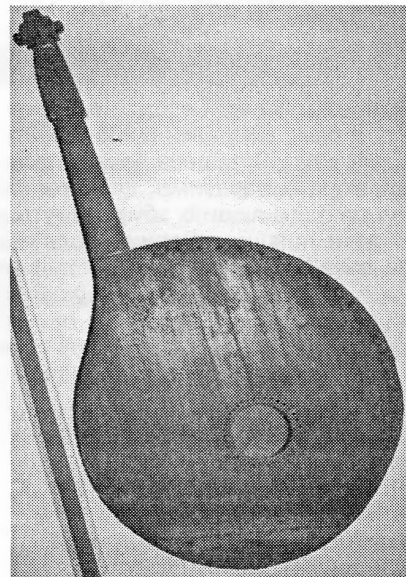
Видатний український культурний та науковий діяч Гнат Хоткевич з 1895 року починає опановувати народну бандуру.

Досягши значного успіху, вивчивши всіх кого зміг з тогочасних кобзарів та маючи технічну освіту, він починає створювати власну методику гри, удосконалює сам інструмент і 1928 року видає свій "Підручник гри на бандурі". З того часу можна почати відлік існуванню бандури як сольного академічного інструменту, а навчання гри могло вийти з рамок суто традиційних. Хоча до

1928 були й інші самовчителі, наприклад М.Домонтовича 1913 року, але доробок Г. Хоткевича є найвизначнішим. Але важливо ще, що Гнат Хоткевич значно модернізував конструкцію інструменту, його форму. На такому він грав сам, замовляв майстрам, поширював серед бажаючих навчитися грати. Саме таку форму і пропорції має знайдена у Звенигородському музеї бандура. Якщо ще взяти до уваги, що оригінальних інструментів лишилося надзвичайно мало, то ця знахідка (інв. № 3357) стала чи не першою в своєму роді.

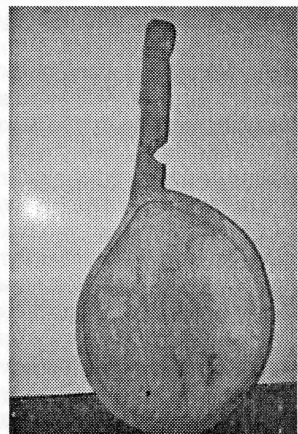
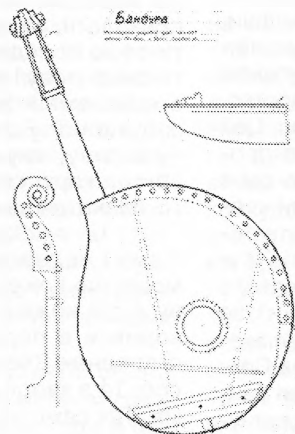
"Ми впритул наближаємося до школи!" - так сказав про це Кость

Черемський (цехмайстер Харківського кобзарського цеху, дослідник кобзарства). Уважно вивчаючи всі відомі фотографії бандуристів того часу, знайдений інструмент з точністю в 99% співпадає з бандурою згаданого вже Миколи Домонтовича (Злобінцева), на це також вказав і онук одного з шести учасників ансамблю бандуристів, яким керував М. Домонтович, Віктор Мішалов - основоположник Канадської Капели Бандуристів,

заслужений артист України. Отже, Звенигородщина, яка вже вродила Україні кобзаря на всі часи, приховала в собі ще одну несподіванку, хоч і меншу за масштабом, та все ж значну. Адже М.Злобінцев був організатором першого відомого нам зрячого ансамблю бандуристів, автором другого "Самонавчителя гри на бандурі", а також першого збірника творів для бандури. За зробленим кресленням, я вже почав реконструкцію, та і певно ще не одна "сестра" цієї знахідки, змайстрована братцями Київського та Харківського кобзарських цехів, скоро зазвучить. Прикро, але і Г. Хоткевич, і М. До-

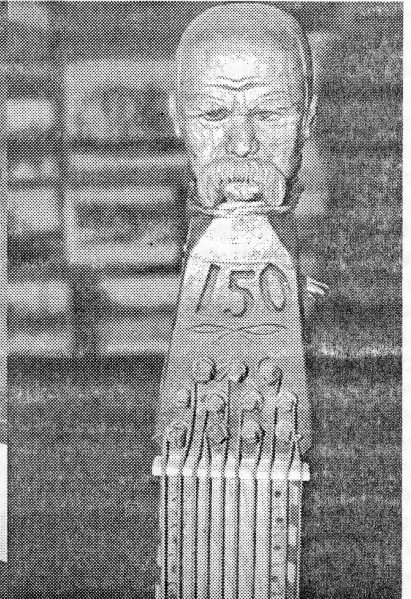
монтович, як і багато їхніх побратимів, було репресовано комуністичним режимом в тридцять роки.

Кобзар - символ душі та незнищеності української нації.

Майже одночасно з цією знахідкою, члени цеху віднайшли ще одну цікаву бандуру в селі Козацькому, а ще одну вдалося викупити в торговців старовиною в Києві, за їх словами придбали вони її теж у Звенигородці (майстра Сніжного). Ці дві, та одна із музею є дещо старшими, але не менш цікавими, адже відображають перші кроки бандури як академічного капельного інструменту. Всього за 2012 рік на Звенигородщині знайшлося 5 інструментів, що є безпрецедентним фактом, коли всі відомі подібні інструменти можна, грубо кажучи, перерахувати на пальцях.

Образ кобзаря в свідомості українців стійко засів як бунтаря, носія національної ідеї. Ясна річ, радянській ідеології це було як кістка в горлі, та ще й після того, як тяжко далася їм влада в Україні. Спочатку комуністи хотіли приборкати кобзарів, змусити їх співати про чудову радянську владу та люблячого батька-Леніна, але після відмови, ясна річ - взялася викорінювати це як явище. Можливо, це і стало додатковим поштовхом для стрімкого злету популярності цієї майстерності серед інтелігенції. І на це знайшлася відповідна дія - викорінювання інтелігенції. Не лише молоді освічені хлопці, що вчилися співати думи під супровід власноруч змайстрованої бандури, потрапляли під розстріл, це були всі, хто писав, малював, грав, танцював чи відстоював будь що українське. Всіх, хто не заліг на дно, або не втік з країни, продовжуючи свою справу за кордоном - доморювали голодом. Після цього, зрозумівши, що символ кобзаря є для українців незнищеним, влада окупантів вирішила підтримувати кобзарство, але робити то вкрай обережно. Цей період теж мав і позитивні сторони, адже явище продовжило своє існування, але то вже не були кобзарі. Про цей період ви можете детально ознайомитися у статті Г. Куцана "Кобзарство Шевченкового краю" у випуску "Спадщини" за 2002 рік. Варто також згадати звенигородського майстра Івана Сотниченка, що також майстрував бандури і одну з них присвятив минулому ювілею великого Кобзаря - 150-річчю з дня народження.

Також вніс значний внесок в розвиток кобзарської справи та історії

Звенигородщини Середенко Фавст Йосипович, з Юрківки (1905 -2002).

Як земля створена давати плоди, вона їх даватиме, незалежно від того, які люди їх збиратимуть. В роки панщини Звенигородщина дала Україні Шевченка...

*"...Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте..."*

А до 200-ліття з дня народження свого сина підготувала, мабуть, подарунки, перші з яких ми вже описали.

Аналогів історії України в світі одиниці, або і немає взагалі. Здається - чим ближче до кореня нас рубають, тим буйнішим кущем ми розростаємося. Але за багато років насадження імперіалістичної психології, суворій забороні знати свою правдиву історію, плепати свою мову і культуру, сьогодні, в незалежній Україні (!) ми іноді забуваємо ту ціну, багатомільйонну жертву, яку віддав наш народ, аби на карті світу з'явилася жовто-блакитна ділянка.

Це як склянка води, яку ми п'ємо і жодного разу не задумуємося, що кожен з атомів Гідрогену в тій кожній молекулі H₂O утворився в перші секунди після створення Всесвіту і нараховує в собі 14 з хвостиком мільярдів років. Так само не задумуємося ми і про тисячолітню історію нас самих як етносу, багатотисячну історію нашої культури. Не задумуємося і не цінуємо, зрікаємось мови, за-

буваємо своїх героїв, затоптуємо могили своїх дідів.

Тож шануймося!

Андрій ПАСЛАВСЬКИЙ
студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

1. Bartosz Paprocki "Gniazdo snoty". - Krakow, 1578
2. Геродот, Мельпомена
3. Демуцький П. Д. Ліра і її мотиви. : Додатки. Біографічні матеріали / П. Д. Демуцький ; упоряд., покажч. О. О. Савчук ; Х.2012.
4. Домонтович М.. Самонавчитель для гри на кобзі або бандурі. Одеса 1913.
5. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2007. - 528 с.: іл.
6. Ємець В. Кобза та кобзарі. Берлін, 1923 (перевод. К., 1993);
7. Кирдан Б.П., Омельченко А.Ф. Народні співці-музиканти на Україні. К., 1980;
8. Кушпет В.. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX-поч.XX ст.)// К. 2007.
9. Лавров Ф.І. Кобзарі: Нарис з історії кобзарства на Україні. К., 1980;
10. Лобода Т. Гнат Хоткевич - основоположник академічного бандурництва.
11. Слово о полку Ігоревім. Переклад М.Рильського. К.77.
12. Черемський К.П. Повернення традиції: З історії нищення кобзарства. Х., 1999.
13. Шевченко Тарас. Кобзар
14. <http://uk.wikipedia.org/>

БАНДУРИСТЕ, ОРЛЕ СИЗИЙ

Бандуристи - люди відважні. Вони весь час борються своїм співом та струнами золотими з ворогами, проти неправди. Під час воєн, повстань вони зі своїм полум'яним словом були в перших рядах борців за волю. Таким у роки Коліївщини був кобзар із Звенигородки Василь Варченко. Із міста він пішов у село Козацьку Долину (нині Козацьке) і впросився до гайдамацького загону. Його пісня закликала до боротьби:

*Гей, не дамо ляхам-дукам
У нас поживиться.
Гей, поїдем, пани-браття,
Із ляхами биться!*

Загін гайдамаків під проводом Ремеза пішов на Водяники, Кобиляки. З ними йшов співець правди і волі кобзар Василь Варченко. У Папужинцях він співав і повстанцям, і селянам. Підступними діями військами російського царату повстання Коліївщини було придушене. Разом із багатьма гайдамаками 1770 року катували трьох кобзарів: Прокопа Скрягу з Остапова, Миколу Сокового, зятя із Шаржиполя, та Василя Варченка із Звенигородки, які "гайдамакам на бандурі грали". Прокопу Скрязі і ще трьом гайдамакам 2 січня відрубано голови. 18 січня смертельний вирок винесено Миколі Соковому. Кобзаря Василя Варченка із 22 повстанцями 26 січня скарано на смерть. Ось як люто боялися вороги кобзарів!

Тепер перенесімося у ближчий для нас час. Жили ми у Вишнополі - рідному селі чоловіка - й ходили навчатися грі на бандурі до вчителя Івана Сотниченка. Від нього я й записала пісні: "Побреду, побреду", "Іде дощ". Потім Іван Зотович переїхав із сім'єю у Звенигородку, а через пару років і ми тут оселились. Він виступав у складі капели бандуристів. Його спів, гра на бандурі мені нагадувала вірш Тараса Шевченка:

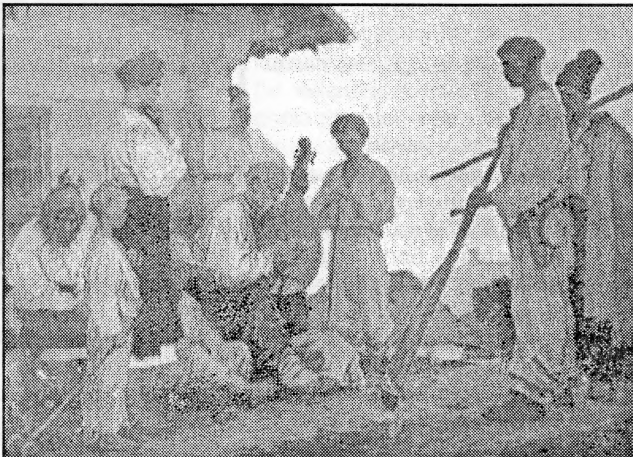
*Бандуристе, орле сизий!
Добре тобі, брате,
Маси крила, маси силу,
Є коли літати.*

Це була цікава творча особистість: музика, співак, поет, художник, майстер бандур, різьбяр. Написані ним пісні публікувалися в кількох збірниках, в тому числі й академічних. Ще у 1921 році І.Сотниченко вперше взявся за

бандуру. І не тільки вчився грати, а й для себе виготовив. У репресивні 1930-і роки у селі Вишнополі він створює капелу бандуристів. Денис Мамалига для своїх синів виготовив три бандури, а Іван Зотович - п'ять для учнів. У 1936 році капела дала перший концерт. У ній грали Тимофій та Григорій Ма-

малиги, Євген Пічко, Петро Рябокін, Віктор Дерещук, Михайло Ошівський. Щоб влада не присікувалася, всі бандуристи поступили у Міжнародну організацію поміч революціонерів (МОПР) і частину грошей від виступів здавали на її рахунок. З концертами виступали по селах тодішнього Бабанського району. Війна безжально пройшла по вишнопільських бандуристах. Більшість загинуло на фронті, двоє повернулося інвалідами. Іван Зотович був залишений для підпільної роботи, діяв у партизанському загоні Кузьми Гриба. Разом із кобзарем Костєм Яциком у 1942-1943 роках виступали перед жителями Уманщини. Співали українських патріотичних пісень, зокрема й "Ще не вмерла Україна". Словами Шевченкового "Заповіту" "Поховайте та вставайте, кайдани порвіте" прямо закликали до боротьби з німецькими загарбниками. Після визволення Вишнополя за ці виступи патріот був звинувачений енкаведистами в "антирадянській діяльності". Начальник Бабанського райвідділу НКВС Поскрипков особисто висік його по п'ятах шомполами і відправив на фронт змивати свою "діяльність" кров'ю. Патріот, як і личить, воював хоробро. З війни І. Сотниченко повернувся кавалером ордена Слави та інших бойових нагород.

У Вишнопільській школі викладав українську мову, музику й спів. Організовував хори й оркестри. У 1950-1960-х роках Іван Зотович виготовив десять повнозвучних бандур. З ними шкільний ансамбль бандуристів у 1960-

М. Г. Дерезус. Малий Тарас слухає кобзаря. 1956

1964 роках виходив переможцем обласних оглядів. Одинадцять бандуру, а за рахунком двадцять першу, І.Сотниченко виготовив у рік 150-річчя Тараса Шевченка. На грифі вирізьбив зображення поета, навколо обмережив її хмеликом. Бандура вийшла напрочуд звучною. Тож майстер сам на ній і грав. Пізніше Іван Зотович подарував її Звенигородському краєзнавчому музею.

Коли дирекція Звенигородського сільськогосподарського технікуму підшукувала художнього керівника, я, знаючи І.Сотниченка як талановитого фахівця, запропонувала його кандидатуру. Керував хором, оркестром, тріостами музикантами. Через кілька років Іван Зотович став працювати ще й у дитячому садку. І тут він залишився вірним собі: поробив бандурки і з хлопчиків старших груп створив ансамбль. Одна поява їх на сцені у вишитих сорочечках, червоних шароварах викликала шквал оплесків. А ще ж лунав подитячому безпосередній спів та акомпанемент. Та й власні виступи були успішними: І.Сотниченко вийшов переможцем обласного конкурсу "Тріости музики" (1970), у складі академічної капели "Звенигора" а ставав лауреатом республіканських фестивалів 1970, 1972, 1977 років. Його внесок у розвиток музичного мистецтва досить вагомий. За це Івана Сотниченка відзначено Почесною грамотою Міністерства культури СРСР.

Ангеліна Мицик,
відмінник народної
освіти України.

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

Умань - Звенигородка - Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка".

Розроблено за краєзнавчими та фондовими матеріалами директором районного музею О.М.Наріжною.

Черкащина по праву може бути візитною карткою України, саме тут ми маємо багатющу історико-культурну спадщину українського народу. Для забезпечення збереження, використання і популяризації пам'яток минулих часів, відкриття нових невідомих цікавинок з історії свого роду та подорожей рідною Черкащиною і обрано цей туристичний маршрут.

Охоплює найцікавіші визначні пам'ятки, пам'ятні місця, музеї населених пунктів.

I. Чорним шляхом Коліївщини. Від Умані до Звенигородщини

Мережили Україну Шляхи. І кожен мав власну назву. Музавський, Залозний, Кучманський, Чорний... Татарська дорога, Наливайковий шлях... Шляхи з краю в край біжать, і кожна верста, кожне перехрестя - то пам'ять історії, що промовляє кризь віки.

Сьогодні неможливо воскресити сліди дитячого прошкування малого Тарасика. Ніби запрошення до мандрівки - спогад про залізні стовпи, що буцїмто підважують небо. Про це писав Шевченко у повісті "Княгиня". Звідки така жага до мандрів і взялася? Може, то захопила малого розповідь мудрочолого діда Йвана, а, може, батькові пригоди з важких чумацьких доріг, ще, може, химерна вигадка брата Микити, який побував уже аж десь біля моря, в Гадесі (Одесі - місцева говірка букви "Г" замість "О": гогірок - огірок, Гумань - Умань, Гадес або Гадеса). В бік сонця - через леваду до козацької могили з вітряком на шпилі, з таємничими печерами. Маленькому хлопчині в сірячині хотілось кудись туди йти, йти і йти!

Із Кирилівського крутосхилу почалася та пам'ятна стежина в широкий світ. Потім, шляхів тих буде безліч. І сиротою на чужину - до Вільно й Петербурга. І в несходимі пустелі, куди, солдат-вигнанець, поніс гілочку своєї верби...

Та хотілося б все ж згадати і про першу дорогу в житті Тараса. Десь у вересні 1815 року, коли впорались з хліборобськими роботами, Григорій нарихтував у дорогу волів, примошував тугим мотузком до полудрабків немудру поклажку: теслярський інструмент, сякі-такі пожитки. На соломі, вкриті рядниною, посадив дітей - Микиту й Катерину з Тарасиком на руках, мати родини йшла обабіч воза - боялася, щоб не розтрясло, бо чекали нове поповнення в родині. Їхали в невідомість, бо нічого доброго не чекало кріпаків там в затісних стінах удруже одруженого керелівського свекра. Але - їхали...

Шурхотіло опале листя під важким поступом волів, натужно рипіло ярмо й скрипіли колеса, піднімаючись крутими завулками моринської дороги, спочатку по рівнині села, а там - із ярів на пагорби. То перші дитячі враження - натовлені красою гаї, горді свічки тополь понад дорогою і придорожні козацькі чи чумацькі могили, що, здається, собою підпирають небо, а ще, наче рукасті люди - вітряки перебігають поле та дорогу... Вісім верст від Моринців до Керелівки, а для Тарасика ціла вічність...

Ні кріпацтво, ні ранне сирітство, ні політичні каземати й тортури, ні солдатська муштра - ніщо не знищить неопалимої Тарасової любові до рідного краю і рідних людей. (Повість - пошук. Верховіть Черешчатого дуба. Олексій Дмитренко. Микола Шудря. Шевченківський збірник. В сім'ї вольній, новій, Київ "Радянський письменник" 1984)

II. Шевченко - син кріпака- внук козаків

Прадід Іван та прадід Андрій були запорожцями, січовиками. Григорій Іванович Шевченко добре знав грамоту - як, до речі, і його батько, що ще раз свідчить про їхній козацький родовід.

Дід Т. Шевченка по матері Яким Іванович Бойко народився 1751 р. на Прикарпатті в родині опришка - галицького гайдамака Івана Бойка. У середині 50-х років XVIII ст. батько привіз малолітнього сина

в Моринці і залишив його під опіку свого моринського приятеля Михайла Цапенка.

III. Вільне Козацтво України. с.Гусакове

Пам'ятний знак на честь вільного козацтва України. Вулиця Центральна (біля Будинку культури), розміщено пам'ятний знак.

Історія виникнення села, зародження Вільного козацтва України.

В 1917 році на Звенигородщині зародилося Вільне Козацтво, ініціатором створення якого був місцевий житель Никодим Смоктьї. Отаманом Звенигородського коша Вільного Козацтва був Шевченко Левко (Леонтій) Андрійович (1890 с. Керелівка - 08.01.1919, м. Звенигородка). Внучатий небіж Т.Г.Шевченка, військовий авіатор, керівник Звенигородсько-Таращанського повстання, мав офіцерський чин. Загинув у Звенигородці. Похований у Керелівці (с.Шевченкове).

На Звенигородщині одним з отаманів Вільного козацтва був Юрко Тютюнник - генерал-хорунжий армії УНР. Пам'ятними знаками увіковічено ці події: в м. Звенигородка відкрито 28 червня 2011 р. пам'ятний знак "Воїнам Армії Української Народної Республіки, уродженцям Звенигородського повіту", в с. Гусакове є пам'ятний знак на честь організаторів Вільного Козацтва, а в с.Будище - пам'ятний знак на садибі, де народився військовий діяч, генерал-хорунжий війська УНР Ю.Й.Тютюнник.

IV. Музей - садиба В'ячеслава Чорновола у с. Вільховці

Відкритий музей 24 грудня 2006 року.

Його експозиція розповідає про дитячі та юнацькі роки Героя України В.Чорновола, навчання, студентські роки, політичну діяльність, роки заслання. 24 грудня 2007 року - в день 70-річчя з дня народження на садибі встановлено бюст Героя України.

Ще один цікавий об'єкт для відвідання-неподалік с.Вільховець урочище Привороття, садиба родини Лева Биковського

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

V. Звенигородка. "Гнилий Тікич кров'ю червоніє"

Об'єкти відвідання - Районний краєзнавчий музей. Стела із зображенням дренюрського воїна, що б'є у дзвін на сполох, стела зустрічі воїнів 1-го й 2-го Українських фронтів Корсунь-Шевченківської битви, танк - на честь зустрічі танкових екіпажів, що першими з'єднали кільце оточення.

Звенигородка - місто, яке виникло ще за часів Київської Русі навколо конусоподібної гори. Точна дата виникнення міста губиться в тумані століть. Ймовірно, що це сталося на початку XI століття, коли київський князь Володимир для оборони Київської Русі заснував біля двох сотень великих і малих "городів" як оборонні форпости. Під час Коліївщини Звенигородку двічі штурмом брали гайдамаки. Тихі вулиці міста чули гук повстанців, що брали участь у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького, бачили російських послів. Тут палав вогонь Коліївщини, свистіли гайдамацькі шаблі. В краєзнавчому музеї портрет учасника селянського повстання 1768-1769рр. на Правобережній Україні - Василя Варченка - бандуриста. Він супроводив гайдамаків у походах, грою на бандурі й піснями піднімаючи бойовий дух повстанців, ходив із Звенигородки в Козацьку Долину (Козацьке), Водяники, Кобиляки. За вироком польсько-шляхетського військового суду страчений 26.I (6.II) 1770р. у містечку Кодня (тепер Житомирська обл.). Іменем Варченка названо вулицю в Звенигородці.

Розкошував тут і Голий Гнат (Ігнатко) - козак Ведмедівського куреня, один із керівників гайдамацького руху на Правобережній Україні в 30-40-х рр. XVIII ст. На початку 30-х рр. організував у Чорному лісі загін, що діяв на околицях Звенигородки, Липовця, Немирова, Тульчина. На Звенигородку робив наїзди 1737, 1741 та 1743 рр., брав штурмом Звенигородський замок.

У розквартированому в Звенигородці гусарському полку служив поет-герой Вітчизняної війни 1812 р. Денис Давидов.

Через район смерчем пройшли запеклі бої Великої Вітчизняної війни. У Звенигородці було замкнено кільце Корсунь-Шевченківської операції, відбулося з'єднання військ 1-го та 2-го Українських фронтів.

VI. Землю безсмертного Тараса

Стежини, якими вперше ступив у світ малий Тарас.

Об'єкти відвідання - Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка". Агро садиба "Кобзареве Колиско". Села Хлипівка, Майданівка, Моринці, Будище, Шевченкове, Тарасівка.

Національний заповідник Батьківщина Тараса Шевченка об'єднує понад 40 пам'яток історії та культури. На його території (с. Шевченкове) розміщено літературно - меморіальний музей, який був відкритий до 125-ї річниці з дня народження Кобзаря, хата батьків відтворена в 1993р (с.Шевченкове). Відвідувачі також зможуть відвідати Моринський музейний комплекс. Він розташований на високому крутогір'ї, оточеному крутим ярмом-долиною з мальовничими сільськими краєвидами та писанками-хатками навколо. Тут дві Шевченківські хати. А вниз крученою стежкою, старим яблуневим садом можна втрапити до невеличкої рекреаційної зони відпочинку - з декоративними скульптурами, альтанками, кринцею - журавлем (роботи місцевого майстра по дереву В.Зоркіна). Сюди по воду ходила ще Тарасова мати. А в Поповому ставі прала одяг. Є змога ще ознайомитись з автентичною Чумацькою хатою, виставковим залом картинної галереї в адміністративному будиночку музею, Капличкою Святого Тарасія, пам'ятником материнству. В селі Будище - з маєтком пана Енгельгардта, великими віковими дубами, у дуплі одного з яких малий Тарас - козачок ховав свої малюнки, пам'ятками історії льохом (початок XIXст.), Будищенським вітряком (при в'їзді в с.Будище). В с. Шевченкове-побувати на могилах батьків поета - матері Катерини Бойко та батька Григорія Шевченка. Також є можливість ознайомитися з хатою дяка (збудована в 1782 році).

Моринці. Сьогодні про історію першопоселенців цього краю розкажуть лише легенди та круті горби, та глибокі яри, та старезні дуплясті дерева, та тихі загати - ставищ й мілкі річечки, та вітер з широким безкраїм полів... Лише німі свідки Тарасової долі. А ще вчувається десь з далини мелодія кобзи...

Тут повсюди історичні несподіванки. То орали город -і плуг вигорнув черепок чи то трипільської, чи черняхівської культури, то копали погріб - і під лопатою заскреготів камінь давньої бруківки, то захотіли ставити хату, а двоорище взяло й просіло - із глибин зазяяло чорне око провалля -загадковий хід. Уламки притуплених стріл і надщерблених мечів, підкови і стремена, ключі, дивовижні замки знаходять тут ще й до нині.

А за селом насипи - змієві वाली, споконвіку розкинулись, охороняючи кільцем давні легенди краю.

Є ще один чудовий зелений куточок, про який поширюються різні легенди. Як їхати від Моринців на північ до нової Буди (Гути Шевченківської), є поруч від дороги, за другою лісосмугою, вибалок, що, повертаючи на схід, тягнеться аж до Гнильця.

У його верхів'ї і знаходиться урочище "Наливайкове" із кринцею, в якій смачна чиста й прозора вода. Наливайкова криниця, називають її в народі, на честь Северина Наливайка, гайдамацького ватажка. Криниця - пам'ятка історії. Реконструйована 1968р. Входить до переліку об'єктів Національного заповідника.

Звенигородський районний краєзнавчий музей та Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка" на базі пам'яток історії, культури та природи сіл Шевченкове, Моринці, Будище Звенигородського району Черкаської області, пов'язаних з життям і творчістю Тараса Шевченка, надають екскурсійні послуги.

Осередком сільського зеленого туризму є агросадиба "Кобзареве Колиско" в с. Моринцях. До послуг завжди смачна українська кухня, комфортний відпочинок, різноманітне дозвілля.

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

Екскурсійні тези.

I. Чорним шляхом Коліївщини. Від Умані до Звенигородщини

Наші пращури жили на цій благословенній землі споконвіку. Знайдено тут сліди проживання різних епох мезоліту, неоліту, енеоліту. Це було осіле життя з будівництвом жител і веденням господарств. Свійські тварини, землеробство, полювання - все сприяло розвитку життя. І, мабуть, найяскравіша сторінка в праісторії нашого краю - Трипільська культура (IV-III тис. до н.е.). Трипільці не лише сіячі і орачі, а й будівничі, гончарі, митці. Саме в них з'явилась ритуальна обрядова пластика, зернова тара, та ще оздоблена - мальована кераміка. Мистецтвом передавали красу рідного краю, в камені залишали на віки літописи історії роду. Глину й ту, обробляючи, перетворили на камінь.

Подорожуючи туристичними маршрутами Черкащини, чи Інтернет сторінками - головне побачити й долучитися до цікавої зниклої, високорозвиненої цивілізації.

На Черкащині відомо 17 трипільських поселень, серед яких виділяються поселення гіганти, розташовані саме на Тальнівщині - сім, на Уманщині - шість, на Звенигородщині - два, на Корсунщині і Шполянщині - по одному. Найбільше з них та й у світі поселення епохи енеоліту - Тальянківське. Його площа - 450 гектарів. Датується воно 2900 - 2800 роками до нашої ери. Завдяки новим методам досліджень, насамперед аерофотозйомці та геомагнітній розвідці й було відкрито найдавніші міста епохи енеоліту в Європі.

У Тальнівському районі, в селі Легедзине створено Музей-заповідник поселень - гігантів трипільської культури. Сьогодні це 12 поселень - гігантів Черкащини об'єднані в державний історико-культур-

ний заповідник "Трипільська культура". Науковцями музею проведено реконструкцію трипільських жител, дослідження, навіть археологічні експерименти з відбудови та спалення трипільського житла в с. Легедзине. Археологічні розкопки дали можливість пізнати таїну минувшини.

Отакі історичні перехрестя шляхів, століть, мігрування людності краєм.

За народними переказами Іван, розпощавшись з козацькою вольницею, подався до Керелівки, взявся за чоботарство. Звідси й прізвище його Швець

Прадід Андрій був не простим козаком, а кошовим писарем. Був сиротою й на Запоріжжі його прозвали Безрідним. Після руйнування Запорізької січі перебравсь в Керелівку Вподобав дочку Швеця Єфросинію та й пристав у прийми. А приймак, як велів звичай, мав узяти прізвище дружини, ледь змінивши його - став з Безрідного Шевченком. Саме його і можна вважати родоначальником династії керелівських Шевченків. Іван, син Єфросинії та Андрія - дід Тараса мав прізвище Шевченко - Грушівський. Дехто з дослідників, передусім з української діаспори, в пошуках "західнянського" кореня в родоводі поета, схилився до думки, що дід Іван походив із села Грушів на Львівщині. Проте, як уже доведено, Грушівським його звали тому, що після смерті другої дружини свій третій шлюб він узяв з Марією Грушівською, від якої не мав дітей.

А щодо "західнянського" кореня, то був і такий. Хоч правильніше буде назвати його прикарпатським.

Відомо, що Катерина Якимівна - мати Тараса мала дівоче прізвище Бойко. Бойками одвічно йменували жителів Бойківщини - історично - етнографічної області України, що охоплює гірські райони сучасних Львівської, Івано -

Франківської та Закарпатської областей. Маючи нахил до різних ремесел, бойки з часом осідали і на східних землях України - в більшості випадків їх "виписувало" для своїх дворів польське панство, котре розкошувало на наших землях ще від часів литовсько - польської експансії, зокрема, як неперевершених стельмахів та каретної справи майстрів.

III. Вільне Козацтво Село Гусакове Звенигородського району

Гусакове вперше згадується в історичних джерелах в середині XVII ст. Першим поселенцем був кошовий отаман війська Запорізького Іван Гусак. Спочатку було урочище Гусакове, а потім тут почали селитися інші люди, утворився хутір, який переріс з часом у село, яке й успадкувало стару назву - Гусакове. В 1917 році тут зародилося Вільне Козацтво, ініціатором створення якого був місцевий житель Никодим Смоктей. Пам'ятний знак на честь вільного козацтва України. Вулиця Центральна (біля Будинку культури).

Основні завдання вільних козаків, за Статутом, полягали в підтримці й охороні державного ладу, боротьбі з грабежами, насильством, спекуляцією. Зокрема для цього організовувались нічні патрульні обходи. Інакше кажучи, Вільне козацтво як міліцейське формування мало свою військову структуру: сотня, курінь, полк, кіш. Одяг традиційний: жупан, шаровари, шапка-шлик. До організації приймали національно свідомих громадян УНР, яким виповнилось вісімнадцять років. На жаль, рух Вільного козацтва не відчув прихильності з боку державних органів. І коли 25.XII 1917 р. розпочався наступ червоних військ, то Центральна Рада не протиставила їм якоїсь значної сили. Зате серед учасників Звенигородського збройного повстан-

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

ня 1918 р. переважну кількість становили саме вільні козаки.

Гордістю села є краєзнавець Михайло Іванченко, справжній патріот України, який присвятив своє життя вивченню історії рідного краю. Записує розповіді селян про історичну минушину. Всі ті записи пізніше спонукали до створення роману - хроніки "Дума про Вільних Козаків". (Київ. Видавництво імені Олени Теліги 2006). Матеріали про маловідому донині формацію Вільного Козацтва, започаткованого 1917 року у селі Гусаковому на Шевченковій Звенигородщині і поширене по всій Україні. Твір формує історичну свідомість молодого покоління, виховує український національний патріотизм та державне мислення.

Ще один борець за волю Семен Григорович Гризло - перший отаман Звенигородського коша Вільного козацтва. Родом із Катеринополя Звенигородського повіту. Був волосним писарем, учителював у початковій школі. Під час Першої світової війни - військовий писар. На Всеукраїнському з'їзді Вільного козацтва (Чигирин, 1917) обраний Генеральним осавулом Вільного козацтва. Звенигородщина на той час стала військовим центром українського козацтва. До неї з усіх кутків тяглися зв'язки. Штаб Звенигородського коша Вільного козацтва перетворився на штаб об'єднаних повітів Київщини та Північної Херсонщини. Командир бронепоезда в армії УНР (1919). Згодом отаман повстанських загонів, які боролися проти радянської влади. Загинув 1921р. Похований у Звенигородці.

IV. Музей - садиба

Ми пишаємося тим, що Герой України, борець за незалежність, один із засновників Української Гельсинської Спілки, голова Народного Руху України, народний депутат України В'ячеслав Мак-

симович Чорновіл провів у Вільховці найкращі для кожної людини дитячі і юнацькі роки. Що саме історичне минуле Звенигородщини, її розкішна природа формували багатогранний характер майбутнього політика, літератора, позначились на його вдачі та світогляді.

Наш видатний земляк В'ячеслав Чорновіл - один із славних синів України, духовний нащадок Тараса Шевченка вписав яскраві сторінки в історію державотворення України.

І сьогодні можна впевнено стверджувати - життєвий шлях цієї великої людини, що стала однією з найпомітніших постатей у демократичному оновленні України, був присвячений благородній меті - служінню українському народові.

Після трагічного повороту долі В'ячеславу Максимовичу судилося вічно жити в народній пам'яті, стати духовним символом нової України.

Ім'я його носять школи і бібліотеки, іменем Чорновола названі вулиці в Звенигородці та Вільховці.

Село Вільховець - має досить давню історію. Агатангел Кримський висловив припущення, що перша частина назви походить від грецького слова "оліг" (мало), а друга від старослов'янського - "хов" (укриття, кріпость), отже, Вільховець - це мала кріпость. Але найвірогідніше, що назва поселення походить від назви дерева листяної породи - вільхи. Дехто виводить назву села від гідроніма - річки Вільхівки. Інші стверджують, що тільки від рослин - вільхи. Можливий варіант походження назви від прізвища - Вільховий. На околиці села в урочищі Ваканець знайдено залишки поселень трипільської культури та скіфського часу, а також сліди скіфсько-сарматського періоду. (В.Гончаренко краєзнавчий довідник "Черкащина в легендах та

переказах", Черкаси 2006)

Городище було укріплене ровом і валом, проведеним із однієї річки в другу. Вал був обнесений частоколом, а рів наповнювався водою. Ще й зараз можна побачити де проходив цей рів - із Пустовітового ставка у Ільків. В ньому жили греки і купці із города Львова, так вказує Л.Похілевич в своїй книзі "Сказання о населенных местностях Киевской губернии", що вийшла 1864 року в Києві. (Краєзнавець М.С. Брайченко).

Ще одне славне ім'я пов'язане з селом Вільховець-Лев Устимович Биковський. (10(22).04.1895, с.Вільховець - 11.01.1992, Денвер, США) - книгознавець, бібліограф, бібліотекознавець. Закінчив Звенигородську комерційну школу (1912), Українську господарську академію в Подєбрадах (1927). Навчався в Політехнічному, Лісовому інститутах (Петербург - Петроград), Українському університеті в Кам'янці - Подільському, Варшавському університеті. Працював бібліотекарем Української студентської громади в Петрограді, під час Першої світової війни займався технічним забезпеченням залізничних шляхів на російсько - німецькому фронті, здійснив військово - інженерні подорожі на Північний Кавказ та Південь України. Саме тоді розпочав і журналістську діяльність. Навесні 1918р. приїхав до Києва, працював у Міністерстві закордонних справ УНР, у видавничому товаристві "Друкар", Всенародній бібліотеці України. Залишив Україну в жовтні 1921р. Жив у Польщі, Чехословаччині, Німеччині. 1948р. переїхав у США, де згодом став членом-кореспондентом Української Вільної Академії, Членом Українського Історичного Товариства. Автор низки наукових праць (понад 450), а також літературних книжок. (В.Хоменко. Словник Звенигородщини. Черкаси 2008)

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

Ось як згадує Левко Биковський в книзі "Від Привороття до Трапезунду. 1895-1918" (Мюнхен - Денвер, 1971) про Вільховець: "Комплекс маєтків графа А. Потоцького на Звенигородщині і поза нею, наскільки я знав і пригадую собі, складався з 21 фільварків, себто понад 20.000 десятин орної землі, що були розкинені по різних селах і ділилися на три т. зв. ключі, з окремими управителями: Бужанський, Медвинський і Вільхівський. П'ять лісництв із надлісництвом займали, в різних околицях повіту, площу біля 5.000 десятин лісу, різного роду й різного віку. До того належали ще дві цукроварні, які були в селах Бужанці і Вільхівцях.

Вільховецька цукроварня заснована ще в 1844 році, одна з найдавніших в Україні, була розташована біля містечка (села) Вільхівець, (приблизно 5.000 мешканців, дві церкви), колишньої Гусаківської волості, Звенигородського повіту, віддалена кілька верст від м. Звенигородки та в такій же віддалі від Звенигородської залізничної станції.

При цукроварні був фільварок, трохи відмінний від інших чисто сільськогосподарських фільварків, бо був пристосований до потреб цукроварні. Обшир землі, що на ній розташувалася цукроварня, був розрахований на її "виріст", тому на вільній поки що площі цукроварні провадилося тимчасово рільниче господарство ужиткового й дослідного характеру. Крім того, цукроварня мала чимало всілякої худоби, особливо коней для роз'їздів службовців і транспортних потреб. Були й воли, що стояли у воловнях, їх кормили жомом, а потім продавали на м'ясо. Крім фабричних, бюрових, складових та інших будинків і помешкань для службовців, на терені цукроварні були й просторі касарні для спроваджених "на кампанію" з далеких околиць робітників, що тут жили і харчувалися."

Описує і свої дитячі спогади про Звенигородщину " ...Час від часу в неділю батько возив нашу родину до костьолу в Звенигородці. Костьол стояв на краю міста, на горі, над кручею, внизу якої протікала річка Гнилий Тікич. Довкола була мурована огорожа, а сам костьол, також мурований, стояв між деревами. Позаду нього через хвіртку була мурована стара двоверхова "плебанія", з господарськими будинками та вузьким подвір'ям. Вона була оточена муром і скидалася на малу фортецю, з єдиним виїздом у бік міста. Колись тут справді був оборонний замок, але поволі він занепадав, а потім почасті з його решток збудовано цей повітовий римо-католицький осередок. У костьолі панувала інша атмосфера, ніж у попівській церкві. Були лавки для сидіння, а музика органів і загальний спів витворювали врочистий настрій. Тут ми зустрічали багато наших знайомих із міста і околиць. Серед панів-молільників, що були гарно одягнені й розмовляли по-польському, були і якісь селяни, що говорили по-українському. Батько пояснив мені, що це селяни з с. Ляхівки, біля Звенигородки. Колись польські дідичі спроваджували робітників і службу з Польщі, а потім ті приходуки розчинилися в українському населенню, перейняли місцеву українську мову, але залишилися римо-католиками."

На місці хати батьків Биковського в урочищі Привороття 1996р. відкрито пам'ятний знак. Автор - П.Бевзенко (с.Вільховець) Там часто проводяться культурно - масові заходи по увічненню пам'яті бібліографа, книгознавця, геополітика, історика та мемуариста Л.Ю.Биковського.

У. Звенигородка. "Гнилий Тікич кров'ю червоніє"

Як велось простому люду на той час. За описами здавна цей край був хліборобським. Земля

належала поміщикам - приходькам - польській шляхті, російським дворянам. А це призводило до непомірних повинностей, експлуатації та спротиву народу за соціальне і національне визволення. Люди, в пам'яті яких залишилися свіжі традиції волі з козацької доби, поривалися відновити незалежність України.

НАРОДНО-ВИЗВОЛЬНЕ ПОВСТАННЯ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ 1768-1769 - найвищий етап гайдамацького руху національного і релігійного гніту українців шляхетською Польщею. Активні дії повстанців розгорнулися і на Звенигородщині. Чорним шляхом Семен Неживий прийшов у Тарасівку, Кирилівку, до його загону там приєдналися місцеві селяни. Інший ватажок Гайдаш побував у Пединівці, Максим Залізник - у Різаниї Криниці (Ризиному). Серед учасників повстання - бандурист із Звенигородки Василь Варченко. Учасник селянського повстання 1768-1769рр. на Правобережній Україні. Супроводив гайдамаків у походах, грою на бандурі й піснями піднімаючи бойовий дух повстанців, ходив із Звенигородки в Козацьку Долину (Козацьке), Водяники, Кобиляки. За вироком польсько-шляхетського військового суду страчений 26.I (6.II) 1770р. у містечку Кодня (тепер Житомирська обл.). Іменем Варченка названо вулицю в Звенигородці. М. Литвин (бандурист і письменник) присвятив йому художній твір "На погибель".

І не змогли поневолити цей край ні меч, ні канчук, ні паля, ні кара на горло, ні диба. Волелюби з Надросся і берегів Тікича зажили вольницької слави, боролися віками з чужоземним ярмом. Про славу козацьку не раз розповідав малому Тарасу сивочолий дід Іван. Всотував в себе ту гарячу ненависть до поневолення й панщини малим хлопчиною та непокору діда Йвана (місцева говірка). Він справді був віковичним дідом, сві-

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

док слави козацької - онук Тарас пережив його лише на дванадцять років.

"Поховали діда Йвана біля церкви в Керелівці (с.Шевченкове), на видноті ще й під білим каменем. Напис на ньому був стислий: " Тут спочиває дід малоросійського поета Тараса Шевченка Іван..."

Той старий цвинтар знесли в тридцятих роках. Камінь опинився в Звенигородці, у музеї краєзнавства. Десь перед війною ця реліквія потрапила до Умані. Там згубилися її сліди..." (В сім'ї вольній, новій. Шевченківський збірник Київ "Радянський письменник" 1984 Верховіть череватого дуба. О. Дмитренко, М.Шудря ст. 184)

Село Хлипнівка, кого зворушує краса природи, той не може залишитись байдужим до цього мальовничого села Звенигородщини. Мимоволі замилуєшся казковим лісом, річкою, гарненькими будиночками цього населеного пункту.

Багато легенд та версій про походження назви села. Краєзнавець В.Трохименко зазначав - неподалік від того місця, де тепер розташований цей населений пункт, було село Верески, назване так за зарості вічнозеленого вересу. Хоч воно й ховалося в лісі, кровожерливі вороги і сюди знайшли дорогу. Лише кільком жителям пощастило сховатися від татар. Пізніше поблизу виникло польське поселення. Містилося воно між урочищем Кругляк і Сорочковим яром. В часи гайдамачини село Верески було зруйновано, а жителі переселилися поближе до річки Гнилий Тікич, верст за п'ять від Звенигородки.

За ще одною із версій, назва села походить від прізвища польського переселенця Хлипнівського. В селі зараз також є носії цього прізвища.

Село було дуже вбоге, але не зазнало тягара кріпаччини, бо малородючі ґрунти.

Якщо дячок з Тарасівки не тільки не взяв до себе у навчання Тараса, а й не виявив у нього ніяких здібностей, то маляр - іконописець із Хлипнівки згодився взяти його учнем. Майбутній художник, за деякими відомостями, навіть пробув у нього два тижні Але Тарас душа кріпацька, для того щоб перебував він в іншому селі та ще й навчався, потрібний був дозвіл поміщика. Подальша доля Тараса всім відома - потрапив у панську двірню, підсобляв на кухні, а потім і до панських покоїв - козачком.

Був малий Тарас і в селі Боровиковому - тодішньому Боровиковому хуторі. Пізніше поет згадував його в поемі "Гайдамаки".

У Зелену Діброву - село поблизу Боровикового -Тарас ходив до своєї сестри Катерини, яка вийшла заміж за місцевого селянина Антона Красицького. Як згадував український історик, археолог і церковний діяч П.Г.Лебединцев, Катерина розповідала йому, що "Тарас не раз прибігав до неї і в Зелену пішки, босий і напівголий... блукаючи із села в село, через що вона називала його прилюдом". Пізніше майбутній поет возив конячиною у Зелену Діброву кирилівського священика Григорія Кошиця, у якого він був за наймита й погонича. Відвідав це село Шевченко також в 1843, 1845 та 1859 роках.

Нині в Зеленій Діброві на місці, де стояла хата Катерини, шумить ялиновий парк. Тут встановлено меморіальну дошку та пам'ятник Т.Г.Шевченку. Його ім'я носить також сільський Будинок культури. На сільському цвинтарі збереглася могила старшої сестри поета, до якої бувало тікав від невинної мачухи. Ховався і в бур'янах, і в курені під каліною, і у гупалівських печерах...

Пізніше став шукати прихистку у чужих людей, мріяв навчитись малярству. У своїх нелегких пошуках малий сиротина був і в Лисянці, і в Стеблеві, і в Тарасівці, і

в Хлипнівці, і в Майданівці...

Принизливою й ненависною була його підліткова лакейська служба. Та й саме слово "козачок" було образливим для нього, адже походило воно від гордого слова "козак" - вільна людина, воїн. Тим більше, що у самій Вільшані, де Тарас - підліток прожив рік у панському дворі, колись відбувалися події, які не могли не хвилювати уяву майбутнього поета. У народно - визвольній війні проти польського панування вільшанці хоробро билися під проводом свого земляка козацького полковника Максима Кривоноса. За деякими відомостями, цей народний герой народився у Вільшані. Максимом Вільшанським називає його народна дума "Хмельницький та Барабаш". Драматичні події відбувалися у містечку під час гайдамацького руху. У червні 1766 року сюди прибув кількатисячний загін польських жовнірів, які жорстоко розправлялися з населенням, грабували місто.

Події у Вільшані часів Коліївщини Шевченко змалював у поемі "Гайдамаки". Згадка про неї є в його повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали".

Понад вісім років у Вільшані жив, а потім, вже будучи відомим художником, кілька разів відвідував її І.М.Сошенко, котрий сприяв викупу Шевченка з кріпацтва.

... З козакуванням у поміщика Енгельгардта пов'язане й перебування Тараса у Будищі. Тут він жив у 1829 році, хоча, звичайно, міг бувати в цьому селі і в більш ранньому віці, адже розташоване воно поруч з Кирилівкою (Шевченковим). У Будищі зберігся будинок пана Енгельгардта, в якому служив козачком майбутній поет, про що засвідчує меморіальна дошка. встановлена на ньому. Нині в колишньому панському будинку міститься загальноосвітня школа. Досі шумлять у селі віти велетенсь-

Туристичний маршрут "Шляхами мужності і слави"

кого дуба, у дуслі якого, за переказами, Тарас ховав свої малянки і який в народі називають Шевченковим.

До 175 - річчя Т.Г.Шевченка в селі встановлено пам'ятник поету.

Будище - це село Тарас Григорович згадує в автобіографії та повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали". З Гулявщини через розкішний сад, понад озером ви прийдете в село. На північно-західній околиці знаходиться розкішний парк з каштановою і тополевою алеями та ставами. Тарасові дуби - це окраса парку. За переказами, з цього будинку прослався його нелегкий, але такий плідний шлях до Вільнюса та Петербурга. Нині Будище - велике село.

Коли Тарас козачкував у П.Енгельгардта, він, їздячи скрізь за своїм паном, бував разом з ним у селах Вербівці та Воронівці, що поблизу Вільшани. Села ці належали до панського маєтку. Їх поет згадував у поемі "Гайдамаки":

*Вже минули Воронівку,
Вербівку; в Вільшану
Приїхали. "Хіба спитать,
Спитать про Оксану?.."*

с.Моринці. У 1988 р. відбулося відтворення меморіальної садиби, де народився Т.Г. Шевченко. Тут можна послухати цікаву розповідь науковця екскурсовода про перші кроки Тарасика глиняною долівкою, встеленою різнотрав'ям.

Відвідати відтворені дві хатимазанки - Яким Бойка та Копія. Відпочити в затінку дерев, серед розкішної природи, можна спуститись в ярк до джерельця-копанки, попового ставу. З нього брали воду і дід Яким, і баба Параскева, і мати Катря, і дядько Павло, тітка Євдокія.... Чи ходили вони з тиквою, чи з відрами на коромислі - хтось знає. Збереглося достеменно лише одне: від хати Бойків до криниці рівно сто сімдесят два кроки.

Завзято трудився Яким на своїй садибі і з дружиною Парас-

кою, а по її смерті, з удовою Мелашкою Захарченко, яку привів до хати з двома дітьми. На батьківському ґрунті згодом осів єдиний син Павло. В парі з керелівською селянкою Мотрею Боровиченковою він прожив бездітьком, і на ньому припинилася чоловіча лінія роду.

Од Павла ця земля перейшла до Дяченків, а вже між ними подробилася - занепадала.

Час хижим шашелем точив дерево, розхитував сохи, ламав сволоки. Й останні, що пам'ятають живі, майже столітні моринські діди: до революції в тій, нібито бойківській, напівпустці з просілою стелею, яку тримав на собі вкопаний посеред хатини дубовий стовп, жив якийсь зайшлий жебрак Грицько Темний. Убогий притулок захищав тільки від хуртовини і вітру, і, щоб зігрітися, нещасний обхоплював закоцубленими руками того стояка і ходив навколо нього так дні і ночі.

Десь у двадцятому році розібрали напівруїну, а мотлох спалили. Заросло бур'янами покинуте подвір'я. перед війною через дорогу від нього, на сільській околиці, зависочила на два поверхи нова будівля моринської школи.

Нині це ошатна красуня ЗОШ І-ІІІ ст., а поряд цілий музейний меморіальний комплекс - з кузнею, коморою для збіжжя, каплицею.

У селі є ще багато цікавих пам'ятних історичних місць, як - от хатина моринського чумака (1816р.). Планувалось навіть там відкрити своєрідний музей під відкритим небом. Квіти і лікарські трави, які ростуть тут, ваблять туристів, зараз хатина зачинена, потребує реставрації.

А також в селі є чудові зелені куточки урочищ, про які поширюються різні легенди. На північній околиці жебонить з під коріння дубів вода. Тут зупиняв розпашілого коня Северин Наливайко. Цілюще джерело вертало козакам дужість після кривавого бою. Можна й

сьогодні напиться з прохолодного струменя. Про живу воду з Наливайкової криниці, де козаки освячували шаблі, знали зпредків. Чудовий зелений куточок, про який поширюються різні легенди. Урочище "Наливайкове" із криницею, в якій смачна чиста й прозора вода. Названо її в народі, на честь Северина Наливайка, гайдамацького ватажка. Керівник народного повстання на Україні і Білорусії. В 1596 році його загони заходили на Звенигородщину. Криниця - пам'ятка історії. Реконструйована 1968р.

Великий Тарас ніколи не претендував на світову славу. До слави ставився навіть філософськи. Він жив для України і помер за Україну.

Генії належать людству. Та все ж кожен із них насамперед є син свого народу, син землі, яка його народила, дала крила й снагу для високого польоту.

Шевченків край... Земля безсмертного Тараса... Так в Україні називають сучасну Черкащину. Тут у селі Моринцях, в родині селянина - кріпака народився великий український поет, художник, Тарас Григорович Шевченко. Тут пройшли його дитячі роки. Сюди, у рідний край, линув він думкою з чужини - із Вільно і Петербурга, з далекої Орської фортеці, куди волею царя Миколи І його заслано рядовим солдатом на довгих десять років з суворою заборонаю писати й малювати.

На Черкащину Шевченко тричі приїжджав з Петербурга під час своїх подорожей на Україну в 1843 - 1844, 1845 - 1847 та в 1856рр. після повернення із заслання.

Десять літ солдатської муштри, без права писати й малювати, злидарство, та він мавив Україною, жив історією свого народу і волею свого духу. Саме Тарасу Шевченку ми завдячуємо в збереженні українського етносу, нації, волелюбності. З цього й почалася його вікова слава.

Любив і Знав свій рідний край

Світлій пам'яті Віталія Баса

Кожне слово Тараса Шевченка - життєдайне зерно, щедро засіяне в серцях нащадків. Гортаючи сторінки "Кобзаря", задумуєшся - і будить слово нові думки, нові питання. Вражає чітка географічна, як тепер кажуть - краєзнавча точність того терену Середньої Наддніпрянщини, де нині наша Черкаська область, де точилися події, оспівані в творах Шевченка. Чи тому сприяло те, що "малими босими ногами" сховався тими шляхами, стежками, коли допитлива дитяча пам'ять навіки вкарбовує в свідомість довколишній світ, чи під розмірену ходу волів, чи притомлених коней, мандруючи одвічними шляхами, слухав розповіді старших людей про ті яри, ліси, пагорби, повз які наш сучасник промчить за кілька хвилин, не встигаючи придивитись, задуматись, допитатись: а що тут діялось колись? Бо в кожній п'яді землі нашої творилася історія, відгомін якої чуємо в тих назвах, які полишили нам перекази, народні думи, казки та легенди.

Відкриймо "Кобзар"... Вже в перших рядках картина розбурханого Дніпра:

*Рече та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолю верби гне високі,
Горами хвилю підійма.
І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядає,
Неначе човен в синім морі,
То виринає, то потопав.(1,3)*

Ось так, Шевченко-поет словом малює картину, яку бачить Шевченко-художник.

Перегортаймо сторінки "Кобзаря". І в кожному творі знайдемо разюче точний малюнок нашої української природи, яку і в туманному Петербурзі, і в пісках Казахстану завжди серцем бачив поет.

*А він тужив за снігом...
В степах за Касп'єм, і понад Аралом
хіба то сніг? Колючий, як пісок.
За десять літ, що вихором забрало
не раз згадав засніжений садок,
ставок замерзлий, в паморозі віти...
В оправі срібній дорогий кришталь.
О, думи мої! Де вас маю діти,
Кому повідаю гірку мою печаль?
Летить, летить в шалену хуртовину,
що вкряє всіх. І праведних, і грішних.
О, думи мої! Там, на Україні,
У ріднім краї навіть сніг тепліший...*

Поет, художник навіки зберігає образи рідного краю. Ось, навчаючись в Академії мистецтв в Петербурзі, малює картини "Циганка-ворожка" (1841) та "Катерина" (1842). І сьогодні вони за своєю документальністю можуть служити для вивчення елемен-

тів українського національного одягу. І зауважимо: малював по пам'яті, бо хто там в Петербурзі знав, як наші українські дівчата стрічки в'яжуть.

Поїздки на Україну давали багатий матеріал для митця. З'являються твори "Селянська родина" (1843), "Селянське подвір'я" (1845), "Богданова церква в Суборові" (1845), "Чигирин з Суботівського шляху" (1845), "Мотрин монастир" (1845), "Чумаки серед могили" (1846).

Робота в Київській археографічній комісії (Тимчасова комісія для розгляду стародавніх актів) в 1845 - 1847 роках дала можливість Т.Шевченку подорожувати по Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Поділля і Волині. Безпосереднє знання України, рідного краю дало можливість поету і художнику описувати події в своїх творах з граничною точністю, історично-просторовою правдивістю, географічно просторовою точністю. Ось останній приїзд на Україну. Наша рідна Черкащина відображена в роботах "В Корсуні" (1859), "В Межирічі" (1859), "В Черкасах" (1859).

Спогади про рідний край завжди зустрінемо в творах Т.Шевченка. Ось тільки один початок повісті "Княгиня". Опис рідної садиби, перших кроків пізнання великого світу. Південна Київщина, яка зараз входить до складу Черкаської області, описана і в повісті "Прогулка с удовольствием и не без морали" (1858). (3, 485-486, 491-492).

Не тільки малюнок, прозовий твір використав Шевченко в зображенні подій. Кожен твір, кожна поема це не тільки історія, переказ чи легенда. Всі вони розвиваються на чіткому просторі, змалюваному з точністю путівника.

Мережили Україну шляхи. І кожен мав власну назву. Музавський, Залозний, Кучманський, Чорний... Татарська дорога, Наливайковий шлях... Сама історія, сльози і кров, слава і воля в кожній версті. Йшли тими шляхами і орди татарські, і загарбники польсько-литовських княжат, і славні війська козацькі Северина Наливайка і Богдана Хмельницького. Шляхи з краю в край біжать, і кожна верста, кожне перехрестя - то пам'ять історії, що промовляє кризь віки.

Ось опис Ромоданівської дороги в повісті "Наймичка" (1844). Розповідаючи про неї, Шевченко привертає увагу до курганів-могили обабіч дороги. (3,9). Принагідно знову згадаємо і малюнок "Чумаки серед могили", і запис в щоденнику про Звенигору, що в селі Гудзівці на Звенигородщині. (4, 171-172) Не минає повз пильне око митця жодна особливість рельєфу місцевості, кожний примітний пагорб чи долина. І варто відзначити наукову цінність цих описів. Адже стратегічні шляхи завжди йшли вищими точками вододілів, які навесні скоріше просихали. І саме на вищих точках вододілів зустрічаємо поховання скіфів, які в своїх віруваннях намагались вище підняти до Сонця. І згадає Шевченко, як чумаки в долинах свої ночівлі облаштовували - ближче до води.

В поемі "Гайдамаки" поет згадає про Чорний шлях. Та назва полишилась з тих часів, коли йшли

Любив і Знав свій рідний край

татарські коні, вибиваючи трави до чорної землі. Ось примітка Шевченка до поеми: "Чорний шлях виходив од Дніпра, між устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степи Запорізькі, через воеводства Київське, Подільське і Волинське - на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по ньому татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву". (1.588).

Енциклопедична чіткість примітки свідчить про глибоке знання краю, його історії.

Пройдемо далі Чорним шляхом. На Смілянщині Чорний шлях розгалужувався. Його південна частина вела до Торговиці, що на правому березі Синюхи, біля сучасного Новоархангельська, і далі до Кальника, що на Вінниччині. Гайдамаки йшли північним відгалуженням Чорного шляху, що веде від Сміли до Шполи, на В'язівку і Вільшану:

*Мандрували гайдамаки
Лісами, ярами...
Вже минули Воронівку,
Вербівку, в Вільшану
Приїхали...(2.110).*

З Вільшани виходили шляхи: Перехресний, що проходив північніше Пединівки. Тут "через село в давнину проходив зручний шлях на Корсунь. Люди, що поселились поблизу цього шляху, утворили куток Корсунь", який так і називали Корсунь-Пединівський. Цей шлях попід лісом, що біля села Гнилець, виходив до Моринців, а далі вів на Почапинці і Лисянку. А Верстовий шлях виходив з Вільшани повз урочища Банадикове і Оверкову гору, йшов до Боровикового хутора (сучасне село Боровикове), далі через села Тарасівку і Гудзівку до Звенигородки і далі на Умань. Обидві гілки Чорного шляху, південна і північна, з'єднувалися в Кальнику, звідки шлях вів на Поділля до Тернополя і до Львова.

За текстом поеми зрозуміло, що саме Верстовим шляхом рухався загін гайдамаків, серед яких був і герой поеми Ярема Галайда:

*... Боровиків вже хутір минають,
Корчма тліє з стодолю...(2.111).*

Там, де від верстового шляху відгалужується в Боровиків хутір (сучасне село Боровикове) вліво від дороги, як їхати з Вільшани, стояла корчма, про яку в примітці до поеми Шевченко пише: ... "між Звенигородкою і Вільшаню по старому шляху Боровиків хутір і корчма".

Читаємо далі поему. Верстовим шляхом, що спускається в Лапину балку (нижче давньої криниці, що й зараз на цьому шляху), гайдамаки дійшли до яру, що веде до озера, де урочище Гупалівщина:

*Гайдамаки понад яром
З шляху повернули.
Наганяють півпарубка.
Хлопець у свитині*

*Полатаній, у постолох;
На плечі торбина.
"Гей, старченя! стривай лишень!"
"Я не старець, пане!
Я, як бачте, гайдамака."
"Який же поганий!
Звідкіля ти?"
"З Керелівки."
"А Будища знаєш?"
"І озеро коло Будищ?"
"І озеро знаю,
Отам воно, оцим яром
Втрапите до його"(2,111-112).*

А далі лишається лише зацитувати примітку Шевченка. Точніше не скажеш: "Село Будища, недалеко од Керелівки; в яру озеро! над озером ліс невеликий; зовється Гупалівщиною за те, що там Залізник збивав ляхів з дерева. Ляхи, де був захований шляхетський скарб, і досі видно, тільки вже розруйновані" (1.588).

Так твори Шевченка можуть служити для допитливого читача прекрасним путівником по Україні, рідній Черкащині, Звенигородщині. Він бачив його серцем, сповненим любові.

Зараз для "Золотої підкови Черкащини" складається чимало путівників. Часом, суто подарункові видання, і варто згадати, що двадцять років тому черкаський журналіст Віталій Бас уклав фотопутівник "Шевченків край"(5). Зручний формат, українська і англійська мова подачі текстового матеріалу, оригінальні фотографії, репродукції малюнків Шевченка - все це робить цей путівник чи не найкращим серед подібних видань. І, мабуть, сприяло тому те, що Віталій Бас розпочинав роботу журналіста саме в редакції Звенигородської районної газети "Шевченків край", згодом працював в обласній газеті "Черкаський край". Знав Тарасову батьківщину, її людей, їх життя, милувався гаями, ярами, шляхами, освяченими самим духом Кобзаря. І в путівнику кожна його розповідь була пов'язана саме з творами Шевченка.

Читаймо Шевченка. Перегорнеш сторінку... І чуєш відгомін віків, чуєш, як б'ють копитами схарапуджені коні, чуєш брязкіт зброї. Сама історія землі нашої вкарбовується в свідомість.

Станіслав ЛЯЧИНСЬКИЙ - науковий співробітник Звенигородського районного краєзнавчого музею, член Національної спілки журналістів.

Література.

1. Шевченко Т. Кобзар.- К.: Худож.літ., 1964.
2. Шевченко Т. Твори: А 3-х.т. Т.І. Поезії. К.- Худож.літ., 1961.
3. Шевченко Т. Твори: В 3-х. т. Т.2. Повісті.- К.-Худож.літ., 1961.
4. Шевченко Т. Твори: В 3-х.т.т.3. Драматичні твори, журнал, вибрані листи.- К.,: Худож.літ., 1961.
5. Бас В. Шевченків край: Фотопутівник.- К.: Мистецтво, 1989.

За матеріалами науково-практичної конференції "Черкащина в контексті історії України", присвяченої 195-річчю від дня народження Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Німі свідки Тарасової долі - глиняні хати Шевченка

Олена КРИКУН

Місце, де у зимових завіях падає червона калина, - святе: тут колись була оселя Параскеви та Якіма Бойків, тут народились їхні діти, тут - Шевченкова материзна. Це рідна садиба Катерини, старшої дочки Бойків, яка спородила людству геніального сина, возвеличивши свою землю, свій рід...

За Поповою горою, через байрак стояла хата Якіма, а в межу хата Копія. Кріпак Колесник, за бунтарство засланий до Сибіру, прозваний Копієм за те, що був речником у копії - місцевому суді, для розгляду земельних позовів. Копій - не від того, що вмів класти копи, скиртоправити; не від копійки... а це від тої копії, про яку кажуть: їй же, копа переможе й попа!

Хата Копія /Колесника/ відтворена в 1989р. Місцоположення садиби селянина Копія визначено приблизно - на підставі архівних документів і опитання населення. Є припущення, що саме тут народився Тарас. В 1810р. сім'я Григорія Шевченка переїздить в Моринці і оселяється тут. Бо зовсім поруч пройшли дитячі і юні роки матері Шевченка, красуні Катерини, звідси й заміж вона вийшла за керелівського парубка Григорія.

За спогадами родичів і земляків, в хаті Якіма Бойка народився Тарас. А як було насправді, знає лише доля Шевченка, яка не жалувала для нього ні материнської ніжності, ні дитячих радостей, ні гіркого сирітства, ні кріпацької юності, ні буремної зрілості, ні посмертної вічної слави. Існувала хата до 1918р. В 1964р. встановлено меморіальний камінь з написом "Тут стояла хата, в якій народився великий український поет, революціонер-демократ Т.Г.Шевченко". Поруч погруддя поета. До 175-річчя від дня народження відтворено хату Я.Бойка та Копія.

Є ще в Моринцях Чумацька хата 1816р.-пам'ятка історії. Побудували її на два роки пізніше світанкового зблиску над світом - появи в родині кріпаків сина -дужого, мов грім, і ясного, наче блискавка. І хоч не судилось Шевченкам обжитись у Моринцях, та й мала закутана у лахи дитина не встигла запам'ятати нічого з побаченого, проїжджаючи сільськими крученими чумацькими вулицями села -

залишилась людська пам'ять. Можливо, підрісши, пізніше і забігав своїми босими ногами Тарасик на цю гору, прошуючи навпростець з Керелівки до діда Якіма. Тож моринчани не дали занепасти обійстю чумака, порости споришами стежки Тарасового дитинства. 1964 року місцеві ентузіасти, знавці селянського побуту, з фінансовою підтримкою місцевого господарства викупили хату Мефодія Тютюнника та й заснували в Моринцях Хату-музей, інтер'єр якого складають побутові речі Шевченкового часу.

Приземкувата, вшита сніпками,

вибілена хата чумака, тесана в яворовий зруб. Вона ніби вп'ялася корінням у клатик моринської пуповини, зостається для покоління заповітним куточком. Громада села підлагодила пустку на Поповій горі, а тоді почали через перелаз, до калини зносити все, в кого що збереглося. Це і різблений мисник, довбані ночви, стругана лава, дубовий ослін, жорна і ступа, коновки, рубель і макогін, полив'яний посуд... рушник й сорочки, вишиті в "хрестик"- червоним і чорним - із вирізкою на лиштві, то прадавнє рукоділля і святкове вбрання моринських дівчат, ровесниць Тарасової матері. А кленові ложки, ополоник з берези, вербова таріль, все вироби місцевих умільців. Малиновим віддзвоном озивається випалена, взята на іржавий обруч джа, в якій сходило тісто; близнята- двійне горня на борщ і кашу, жбан під порогом на воду... А піч, чия чернь і через сотні літ по смерті майстрів випече святий хліб, на солом'яному духу та ще на капустині. Сіра, зношена до останньої нитки свита; стоптані мотузяні личаки; поточена міллю сива шапка... І вже, мов живий, постає в уяві господар, що тільки-но прибився з трудної дороги до рідного обійстя

-втомлений і вбогий чумака. Куди не кинь поглядом, усе непокоїть думку: це ж у таких стінах на ветхих сохах, під горбатою потрісканою стелею, на сирій, затрушений соломою долівці покотом спала бідацька сім'я. А над її головами на увігнаному невідь-коли у грушавий чи дубовий сволок гаку з покоління в покоління вигойдувалася плетена з червоної лози колиска. (З книги "В сім'ї вольній, новій. Шевченківський збірник". Київ "Радянський письменник". 1984р.ст128-129).

Тарасові не було ще й двох років, коли сім'я Шевченків із Моринців перебралася до Керелівки, звідки родом був батько Григорій Іванович. Тут Шевченкам батьки купили невелику хатину, в якій і минули дитячі роки Тараса. Восени 1822 року Тараса віддали до школи дяка Павла Рубана. В ній училося лише 8-10 хлопчиків, дівчатка росли неписьменними.

За роки гіркого кріпацького дитинства багато побачив і поклав на дно своєї ніжної, вразливої і бунтівної душі майбутній поет. Хата, в якій опановував грамоту Тарас, є пам'яткою сільської архітектури. Будували її із товстих дубових колод. Коли це було - свідчить надпис на сволокові "Дом сей сооружен року ...1782". Не раз горіла вона на своєму довгому віку. Після однієї з пожеж прибудову, в якій жив дяк, розібрали, а половина, що була школою, збереглася. Вона і є частиною Національного заповідника "Батьківщина Тараса Шевченка" (відкритого ще в далекому 1939 році як літературно-меморіальний музей с. Шевченкового). 1961 року над хатиною зведено захисний павільйон. (Д.Красицький, письменник, правнук Т.Г.Шевченка по сестрі Катерині. Газета "Шевченків край" від 15 січня 1983 року.)

Ще маємо ось яку інформацію про ту дякову хату - 7 грудня 1909 року школа погоріла. В зміненому після пожежі вигляді достояла вона до війни 1941 року. З того часу і до 1956 року в ній жила баба Тиха (сільське прізвисько), Ксенія Платонівна - остання жителька цієї хати. В 1961 звели захисну споруду, аби зберегти святиню. В 70-80 роки до хати відвідувачі вже не захо-

Німі свідки Тарасової долі - глиняні хати Шевченка

дили, а вона все нижче і нижче присідала до землі, вклякаючи на коліна... Українсько-німецьке підприємство "Архісан" в 1998 році виконало цілий ряд реставраційно - відновлювальних робіт.

230 років минуло свідку Тарасового дитинства. Навчався він у цій школі два роки спочатку у дяка Павла Хомича Рубана, якого в селі ще прозивали Совгирем, а пізніше у Петра Богорського, в якого ще й рік наймитував.

*"...і в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.
"Учися, серденько, колись
з нас будуть люде...."*

Так Шевченко писав про свою долю. Все життя мав непереборне бажання вчитись:

*"...Малши ногами
Ходив я та плакав,
та людей шукав,
Щоб добру навчили..."*

Покинувши хату мачухи, де його життя стало нестерпним, Тарас по суті лишився бездомним. Він ходив по дяках - єдиних грамотіях і "просвітителях" тодішнього села - з одним - однісіньким проханням: учіть мене. (До дев'яти літ він уже пройшов сяку - таку науку в дяка Богорського, котрий, будиши завжди п'яним, посилав його замість себе читати псалтир над померлими, за що голодний читець одержував "десяту копітку". Потім переходить із села в село в пошуках дяків - богомазів або ж професійних містечкових живописців; однак навколишні дяки й маляри виявляються або гіркими п'яницями, або надто схильними до різок і запотіличників, або ж просто використовують своїх учнів як безплатних наймитів.

"Ходил я постоянно, - пізніше згадував Шевченко в повісті "Княгиня", - в серенькой дырявой свитке и вечно грязной бессменной рубашке, а о шапке и сапогах помину не было ни летом, ни зимою. Однажды дал мне какой - то мужик за прочтение псалтиря на пришивы ременю, да и то от меня учитель отобрал, как свою собственность".

Тарас став у поміщика кімнатним козачком: прибирав за паном, чистив його одяг і взуття, набивав тютюном люльки з довгими чубуками. Мистецькі здібності кріпака поки що не цікавили його власника; навпаки, повернувшись одного разу пізно ввечері з балу й застав-

ши свого козачка за малюванням при свічці (перемальовував портрет козака Платова - героя Вітчизняної війни 1812 р.), - він звелів відшмагати його на стайні, щоб не надився до дурниць, бо ж од свічки ще й пожежа може статися...

Художник - самоук Степан Превлоцький учив малювати панських дітей у Вільшані. Помітивши нахил Тараса до малювання, став його першим учителем (зб. праць 6 нак. Шевч. конф. стор.46-47).

Набагато пізніше пан законотрактує свого кріпака в науку до маляра Шириєва, який хоч і визискував Тараса немилосердно, проте відіграв і позитивну роль у творчості Шевченка, виконуючи складні роботи, розписи театрів та аристократичних будинків...

Де тільки не мешкав Тарас за своє життя - і в наймах у дяка та священика, і в передпокоях пана, сидючи на стільчику, і на горищі панського кам'яного будинку в Вільно, в Петербурзі у будинку по Моховій вулиці, а потім, отримавши вольницю писав: "Живу, учусь, нікому не кланяюсь і нічого не боюсь..." Та все життя мавив своєю хатиною, мавив батьківською...

Весною 1843 року Шевченко, тоді учень Петербурзької Академії мистецтв, вже після 15-річної перерви відвідав свою батьківщину. Подорожуючи по Україні, він завітав і в своє рідне село Кирилівку, де пройшли в кріпацтві його дитячі роки. Пензлю молодого художника належить ряд портретів та картин, виконаних у цей період. Свої враження від подорожі він занотує на окремих аркушах та в альбомі малюнків 1839 - 1843 років.

Серед тих малюнків Шевченка цього періоду відомий рисунок хати батьків Шевченка в с. Кирилівці. На ньому зображено стару хату з потемнілою солом'яною стріхою. З правого боку частина будівлі відірвана, тому солом'яний дах виходить за межі стіни, правий кут хати має оголені зруби.

Докладні дані про придбання Григорієм Шевченком (батьком Тараса) хати в Кирилівці та опис її подає племінник Шевченка Прокіп в листі до Кониського. Він розповідає про те, що незабаром після народження Тараса тесть Григорія Шевченка купив садибу в селі Кирилівці за 200 карбованців і віддав її Тарасовому батьку. Хата стояла на вулицю причілком, двері бу-

ли прості, тесані. З правого боку хати була зроблена комора, яка разом з хатою становила одне ціле.

Зроблений Прокопом опис хати цілком відповідає малюнку Шевченка. Про те, що Шевченко зарисовував саме хату своїх батьків, а не чийсь іншу, свідчить і напис на рисунку, зроблений рукою Г. М. Чес-тахівського: "Хата Шевченка. По указанію самого Шевченка".

Слабкий відбиток такої ж хати ми знаходимо в альбомі рисунків Шевченка 1839-1843 років на лицевій стороні 15 аркуша. Тому виникла думка про те, що розглянутий рисунок хати зроблено на альбомному аркуші. Дослідження якості паперу, розмірів аркуша, а також той факт, що в каталозі музею українських древностей В. В. Тарновського рисунок хати зареєстрований як складова частка альбому, дає підставу вважати його альбомною сторінкою 14 аркуша, що експонувалася в Галереї картин Шевченка як самостійний малюнок. Нині згаданий рисунок хати знаходиться в фондах Державного літературно-художнього музею Т. Г. Шевченка. (Л. Внучкова.)

В повісті "Княгиня" Т. Шевченко писав: "И вот стоит передо мною наша бедная, старая белая хата, с потемневшей соломенной крышей и черным дымарем, а около хаты на причилку яблуня с краснoboкими яблоками, а вокруг яблони цветник, любимец моей незабвенной сестры, моей терпеливой, моей нежной няньки".

Увагою й турботою оточені пам'ятні місця, пов'язані з ім'ям Шевченка. Нажаль, до сьогодні не збереглася та хата в якій підріс Тарас, її не стало в 90-х роках ХХ ст.. На її місці зараз стоїть скульптура хлопчика, який ніби з порога рушає в далекі світи (скульптор А. Куш). По малюнку самого Шевченка та за описом хати О. Кониським у 1989 році й було її відтворено.

В рушниках, з п'яним запахом м'яти і любистку, чебрецю і калини, вона приймає у свої лагідні обійми душу кожного, хто переступає її поріг. У ній лунала колисьова лагідної жінки-матері, руки якої пестили немовля, а серце випромінювало вічну материнську печаль і безмірну любов до своїх діток... (Путівник Національного заповідника 2007 Прес-Інформ, Черкаси).

Все життя мріяв Тарас про свою власну хатину. Той світ із власного

дитячого віконця тихої батьківської хати супроводжував його в усіх по-невір'яннях, засланнях, переїздах. Ніколи над його головою не було рідного дому: люті оренбурзькі вітри рвали запону солдатського намету, задували під краї киргизької юрти. Московські сніги засипали покрівлю випадкового нічлігу. Петербурзькі мжички застували вікна казенної квартири при Академії мистецтв, де мешкав Тарас Шевченко після солдатчини і де він стрів свою останню смертну годину...

З метою збереження та цілеспрямованого використання Шевченківських меморіальних місць постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 1992 року № 156 на базі об'єктів культурної спадщини та пам'яток природи, пов'язаних з дитинством, життям і творчістю Тараса Шевченка було створено Державний історико-культурний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка". Указом Президента України № 74/2006 від 26 січня 2006 року заповіднику надано статус Національного з подальшою назвою - Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка".

З ініціативи архітектора Мирослава Барановського й інженера Анатолія Рибальченка на батьківщині Т.Г.Шевченка споруджено скульптурний ансамбль. У створенні ансамблю взяли участь заслужений художник України скульптор Анатолій Куш, науковий консультант Олексій Дубовий, архітектор Мирослав Барановський /керівник/, Олександр Барановський, Володимир Карнобед, інженери Анатолій Рибальченко та Михайло Павленок. Велику допомогу в роботі подали архітектори Олександр Ренкас та Іван Поппель, інженери Валерій Возний та Микола Мамаєнко.

...А мріялось і марилося Тарасові: "Поставлю хату і кімнату, садок-райочок насаджу..."

Земля Черкащини, давши світові генія, бережно прийняла прах у своє материнське лоно. Як і заповідав Шевченко, його поховано над Дніпром на високій Чернечій горі.

Перший народний музей Т.Г.Шевченка виник у спеціально збудованій хаті сторожа і доглядача могили І.О.Ядловського. Удругій половині хати була так звана Тарасова світлиця. До неї дарували рушники Л. Українка і О.Кобилянська, в ній зупинявся М.Старицький, вимовляв пристрасні слова М.Горький.

...Хати Шевченкового краю ваблять туристів своєю таїною. Адже саме від них важкими і крутими шляхами доля вела Тараса до вічної слави і всесвітнього визнання.

Культурно-просвітницька подорож Огляд бібліотечно-музейних фондів

Історія людства, всіх країн і народів, як відомо, свідчить про те, що міцність кожної нації, її існування ґрунтуються на патріотизмі, духовності, на любові її народу до своєї історії та культури. Немає потреби доводити, що високі поняття "Батьківщина", "національна гідність", "патріотизм" починаються саме зі знання історії села чи міста, вулиці, домівки, де людина народилася, де пройшло її дитинство, де були перші радощі і розчарування. (1)

Хто, як не музейні працівники досліджують і популяризують історичну пам'ять священних місць рідного краю, дбайливо зберігають скарби минушини та сьогодення. Займаючись збиральництвом, просвітницькою роботою, екскурсійною дають можливість наочно вивчати традиції народу, культуру та побут. В музеї мовою експонатів читаємо правічну правду віків і історію цілих поколінь.

Відомо, щоб по-справжньому любити рідний край, його треба добре знати. Знання історії підносять і звеличують людину, служать своєрідним містком між минулим, нинішнім і майбутнім поколіннями. В наш швидкоплинний час новітніх технологій і наукових відкриттів залишається потреба вивчати, пізнавати та досліджувати свою малу Батьківщину, ступивши за поріг рідної оселі. Бо жодна інтернетна сітка з її сайтами та форумами не замінить вражень спілкування з людьми, природними стихіями. Адже історія - це скарб, який зберігається не тільки в скринях наших прабабусь, та різна старовина, яку так енергійно почали збирати приватні колекціонери, це ще й збереження пам'яток історії і культури, відтворення традицій та обрядів нашого народу, мовних говірок регіонів України, фольклорної спадщини.

Черкащина - унікальний, історично багатий регіон. З ним пов'язано багато вікопомних подій української історії, життя і діяльності видатних постатей. Цей край завжди уособлював характерні риси буття всього українського народу. Тут зароджувалося козацтво, набирало сили і міцніли волелюбні державотворчі традиції, формувалися духовні засади української нації,

на основі наддніпрянської і полтавської говірок складалася українська літературна мова. (2)

Знаходиться Черкащина в самому серці України. На цій благословенній землі з давніх часів жили і трудилися мужні люди, наші діди і прадіди. Щиро вони вболівали за долю своєї Батьківщини, боронили й примножували надбання своїх предків, зберігали свою мову та відстоювали право бути народом.

Мандри Україною обов'язково приведуть до серця Батьківщини, її географічного центру поблизу м. Шполи. Державний комітет природних ресурсів України своїм наказом від 20.05.2005 №95 визначив місцезнаходження географічного центру України. Це околиця с. Мар'янівки Шполянського району. При в'їзді в м. Шполу відкрито пам'ятний знак.

А за допомогою системи й розрахунків львівських учених Я.Кудлика та В.Гриневича цей центр України - за 2 км від м. Ватутіне нашого Звенигородського району (49 градусів 01 мінута північної широти та 31 градус 0 м східної довготи).

Вважається, що географічний центр України найточніше визначив київський професор Віктор Шевченко. Його методика найпевніше враховує конфігурацію території і показує, що центр України - на північно-східній околиці Добровеличківки, Кіровоградщина. Там є 20-тонний гранітний камінь з відповідним написом.

Це ще раз підтверджує, що варто вивчати і географію, і історію, щоб пізнавати маловідоме і незвідане. Подорожувати рідним краєм. Хай би Україна мала й кілька знаків свого географічного центру: і на Кіровоградщині, і на Черкащині. Такі речі завжди приваблюють туристів. Адже можна проводити виставки, концерти, ярмарки, мистецькі свята, фестивалі народної творчості...

А якщо пильно придивитись до карти Черкаської області, то не можливо не помітити та безпомилково назвати центр Черкащини - Звенигородщину - Шевченків край. Край - "де народився й зріс Тарас, де слово й дух його живі ще і донині", і де "земля до неба горнеть-

ся, а в росах світаються Тарасові сліди"...(3)

Тут, в Шевченковій краї - історичний центр країни, де кожен куточок наповнений історією. Звенигородщина завжди була й є в центрі історичних та політичних подій. Сьогодні важливо усвідомити нерозривну єдність поколінь, зв'язок минулого з історією усієї держави. Щоб бути патріотом своєї Батьківщини треба знати свій родовід, історико-культурну спадщину, національні традиції.

А дороговказом у цій подорожі будуть Шевченківські твори - життєпис поета, та мудра порада Гете:

**Хто поета б хотів збагнути -
Мусить в край його прибути.**

Стосовно до Шевченка ці крилаті слова набувають особливої значущості. Адже в світовій літературі важко знайти поета, котрий був би так кровно зв'язаний зі своїм народом, своєю землею. Знайомство з його творами дадуть можливість шанувальникам поезії, великого Кобзаря прилучитися до джерел його гнівної музи, глибше осягнути його творчість.

В Україні багато сіл, містечок і великих міст, де перебував Шевченко. Спогади про нього передаються з покоління в покоління. Ось вже й роковини з дня народження, 200-річчя не віддалає нас від "зорі над світом", а заохочує до самоусвідомлення та вивчення творчої спадщини, манить до "незгасних зірок - на колишню садибу Тараса" (4)

В тиші музейних та бібліотечних залів, читаючи - споглядаючи, мимоволі мандруєш світом. Та мандрівка лише для допитливих, вдумливих і небайдужих. Все треба осягнути не лише розумом, але й серцем. І вже серце покличе пройти стежками своєї малої Батьківщини, щоб осягнути далеке і близьке минуле, пізнати сьогодення.

Ось тут в нагоді і стануть книги - путівники. В Звенигородському районному краєзнавчому музеї є цілий арсенал матеріалів про Черкащину та рідний район. Почнемо огляд музейних фондів. Ось путівник "Черкащина", виданий в далекому 1966 році, знайомить з географічним, економічним, промисловим, аграрним станом новоствореної (7 січня 1954 року) області. В ній розповіді про райони Черкащини, про маршрути туристських походів. Окремим розділом відмічені "Шевченківські місця на Черкащині".

Путівник "Подорожі у Шевченків край" Андрія Мефодійовича Кінька, старшого наукового співробітника Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім.

М.Т.Рильського Академії наук Української РСР має на меті допомогти туристам, краєзнавцям, усім шанувальникам творчості Т.Г.Шевченка в організації подорожей по п'яти найголовніших маршрутах України. Виданий путівник в 1966 році.

Є в фондівих запасниках і невеличка книжечка, що побачила світ ще 1969 року, - це путівник "Звенигородщина", написаний В.Хоменком та М.Іванченком. Пізніше ці автори напишуть чимало книг про історію свого краю. Михайло Григорович Іванченко-лауреат обласної літературної премії імені Василя Симоненка, наш сучасник відомий дослідник-краєзнавець, поет, художник. Його дослідження про Голодомор вміщені в книгах "Голод -33" (К., 1991) та "Голодомори в піддільській Україні" (К.-Л. - Нью-Йорк, 2003). У 2006 році побачив світ роман-хроніка "Дума про Вільних Козаків". Володимир Михайлович Хоменко, автор понад 500 публікацій з історії Звенигородщини, охорони пам'яток. Член Національної спілки журналістів України. В 2008 році підготував до друку та порадивав новою книгою "Звенигородщина", словник - довідник. Книга про історичні події на теренах Звенигородщини, про населені пункти, підприємства, установи, заклади, про відомих людей краю. Кілька науково-популярних видань В.Хоменка "Звенигородщина" та "Звенигородка" видано в 2012 році.

В районному краєзнавчому можна погортати сторінки унікального фото- путівника Віталія Володимировича Баса, виданого 1989 року. В свій час він працював літ- працівником звенигородської районної газети "Шевченків край", поет, член Національної спілки журналістів України. Книга запрошує до подорожі Черкащиною, батьківщиною Тараса Шевченка, пропонує відвідати місця, пов'язані з його дитинством, життям та творчістю, вклонитися праху поета на Тарасовій горі в Каневі.

Земляки з Кобзаревих сіл, отримавши в спадок палке слово, солоні мову, мрійливу пісню і немеркнучу красу, природи присвячують Т.Г.Шевченку свої дослідження, нариси, вірші і путівники. Кличуть у путь стежками рідного краю книги з фотосвітлинами "Село Шевченкове"(1962) та "Великим шляхом" (1970) Іщенка Бориса Купріяновича, учителя, краєзнавця. Любов до рідної землі, прагнення осмислити її історію і збагнути день сьогодняшній передає збіркою віршів "Керелівка" Сергія Миколайович Ткаченко, який в 1984 році був на-

уковим працівником у Літературно - меморіальному музеї, що в с.Шевченкове. Державний літературно-меморіальний музей Т.Г.Шевченка було відкрито у 1939 році. Дещо пізніше, 25 березня 1992 року з метою збереження та цілеспрямованого використання Шевченківських меморіальних місць Кабінет Міністрів України постановив на базі пам'яток історії, культури та природи сіл Шевченкове, Моринці, Будище Звенигородського району Черкаської області, пов'язаних з життям і творчістю Тараса Шевченка, створити Державний історико-культурний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка". Нині це Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка".

С.М.Ткаченко є дослідником багатьох документів, фактів творчості, що змальовує словом мов пензлем народно - символічну образність: "Даруйте символізм, бо забиває видих...", "бідні мова", "...чи перст віків до нитки закощавів, що нас розщібнуто у врозтінні боки - згаса вогонь, а не здригнемось навіть". Поезії видано в 1991 році.(5)

Багато своїх поетичних набуток подарував шанувальникам Кобзаря Анатолій Савченко - учитель, поет, художник. Він "строфи ці складав у літі і в зимі...", бо "... в росах світаються Тарасові сліди"... Особливо цікаві його акварельні роботи - пейзажі, ілюстрації до збірок поета "Стежиною в стиглому житті", "Є куточок землі", "Понад Тікичем".

До 200-літнього ювілею Тараса Шевченка Микола Лисенко - нащадок Великого Кобзаря підготував до друку ґрунтовну працю "Коріння Шевченкового роду", про славетну родину Шевченків, що через пам'ять роду передають неповторний дух минулого нашої української землі. Книга вміщує давні родинні світлини, відтворює і досліджує генеалогію нащадків Т.Г.Шевченка. Подарунок автора нашому музеєві цієї книги стане для багатьох цікавою знахідкою та заохоченням вивчати власний родовід.

Наші сучасники по праву називають Звенигородщину Шевченковим краєм. Рідна земля завжди вабила Великого Кобзаря. І де б він не був, що б не володіло його почуттями і думками, він неодмінно повертався до України, "широкої та убогої", як називав її у своїх сповнених любові, журби і гніву творах. Перебування в Україні, теплі зустрічі із земляками, насамперед у тих близьких і рідних йому місцях, що він сховався "малими, босими ногами", завжди були великою

радістю для поета. Шире спілкування з людьми приносило поетові велике задоволення, живило його творче натхнення. Сьогодні нам залишається лиш тільки пам'ятати. Шумлять вікові дерева, так чи інакше пов'язані з його іменем, і досі служать людям криниці і джерела, з яких він тамував спрагу...

Все то пам'ятки - німі свідки історичних подій. На території Черкащини розташовано понад 9 тисяч пам'яток історії і культури, з них 85 національного значення. Діють національні, державні історико-культурні заповідники: Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка", с. Шевченкове Звенигородського району Черкаської області, Національний історико-культурний заповідник "Чигирин" м. Чигирин, Черкаської області, Шевченківський національний заповідник, м. Канів, Тарасова гора, Черкаська область, Національний дендрологічний парк "Софіївка", м. Умань, у 2008 році Указом Президента України надано статус національного Корсунь - Шевченківського Державного історико-культурного заповіднику, м. Корсунь-Шевченківський, острів Коцюбинського, Черкаської області; державний історико-культурний заповідник "Трипільська культура" с. Легедзине, Тальнівського району, Черкаської обл., Кам'янський державний історико-культурний заповідник, м. Кам'янка, Черкаської обл., Державний історико-культурний заповідник "Трахтемирів", с. Григорівка, Канівського району, Черкаської обл., державний історико-архітектурний заповідник "Стара Умань" м. Умань, Черкаської області. На державному обліку в даний час перебуває 1558 пам'яток історії і культури, 358 - монументального мистецтва, 182 - архітектури та містобудування, 7169 - археології, у тому числі 122 городища, 622 поселення, 6100 курганів, 125 могильників, печер, валів, святилищ... (6)

До 200-літнього ювілею залишився рік. В районі проводяться цікаві змістовні культурно-масові заходи. 9 березня 2013 року із Звенигородщини стартувала краєзнавчо-мистецька акція "Шевченковими шляхами Черкащини". Символом розпочатої акції є альбом. Кожен учасник має підготувати детальну ілюстровану інформацію про свій регіон у контексті запланованих або проведених заходів, пов'язаних із відзначенням 200-річчя від дня народження Т.Шевченка. На сторінках газет, буклетів вміщуються матеріали про пам'ятки історії і культури, оголошуються

конкурси та проводяться вікторини в музеях, бібліотеках району та області на знання історії рідного краю.

На поліпшення пам'ятко-охоронної роботи спрямована затверджена урядом Державна програма "Золота підкова Черкащини" на 2006-2009 роки. Розроблено туристичні маршрути, проведено роботу по популяризації знань про історико-культурну спадщину нашого краю. (7) Проектом програми планувалось створення потужної туристичної інфраструктури. На жаль, державна програма, метою якої було розроблення і здійснення цілого комплексу науково-методичних, архітектурно-реставраційних, культурно-просвітницьких та фінансово-економічних заходів, вже вичерпана і знята з контролю. Багато зроблено, та ще більше потрібно добудувати, відреставрувати - зберегти. З метою забезпечення належної підготовки та відзначення у 2014 році 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка урядом було прийнято рішення про узгодження напрацьованих пропозицій та подання на розгляд проект Державної програми "Шевченків край" з включенням всіх об'єктів, пов'язаних із збереженням, відродженням та упорядкуванням історико-культурних місць на Черкащині. (Рішення Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2010 р. №59677/1/1-10). Завдяки цьому розпочаті роботи на 159 об'єктах Державної програми. Нею передбачено цілу низку заходів, спрямованих на відродження історичної та культурної спадщини регіону.

Цікаву інформацію та фото світлини про реставраційні роботи сьогодення, по фінансуванню, з урахуванням на виготовлення проектної документації, можна дізнатись погортавши Альбом "Перша державна історико-туристична програма "Шевченків край", який видано за сприяння Голови Українського Фонду Миру Людмили Супрун. (8)

Провісником усіх здійснених планів і задумів є книга "Золота підкова Черкащини" - презентаційно-іміджеве видання до 175-ї річниці з Дня народження Т.Г.Шевченка, 360-ї річниці Української Козацької держави та 55-ї річниці Черкаської області. В Звенигородській музейній скарбниці це справжній фоліант з прекрасними кольоровими ілюстраціями, своєрідний туристичний довідник всієї Черкащини. Фотоальбом, з картою та стислими історико-краєзнавчими нарисами. У цій книзі легко знайти інформацію про традиційні черкаські свята й фестивалі, пам'ятні дати

Черкащини, про музеї регіону. Фотосвітлини безкраїх полів аграрної Черкащини, величні скелі Гірського та Гнилого Тікичів, пам'ятки доісторичної трипільської культури і дивовижний парк "Софіївка", старовинні церкви і місця паломництва хасидів, гетьманська столиця Чигирин, історико-етнографічні комплекси. (9)

Овіяна легендами Черкаська земля приваблює своєю неповторною красою і гостинністю. На гостей чекають численні історико-культурні пам'ятки, експозиції музеїв, етнографічний колорит краю.

Історія кожного регіону має стати відомою широкому загалу. Книжки в цьому найперші помічники. Кожен небайдужий до краєзнавства, займаючись вивченням та дослідженням є популяризатором культурної спадщини.

Помітне місце у відродженні пам'яті людської займають музеї Звенигородщини.

Одним із них є Національний заповідник "Батьківщина Тараса Шевченка". У сферу його діяльності включені пам'ятки і пам'ятні місця в Шевченковому, Моринцях, Вільшані, Будисах, пов'язаних з життям і творчістю Т.Г.Шевченка

*Є куточок землі -
Україні всієї окраса.
Той куточок землі
До незгасних зірок -
На колишню садибу Тараса (10)*

Всього у Національному заповіднику "Батьківщина Тараса Шевченка" налічується 40 об'єктів історико-культурного призначення. Всі ці об'єкти було охоплено державною програмою "Золота підкова Черкащини".

Завдяки державній програмі "Золота підкова Черкащини", в с.Вільховець відтворено будинок, де провів свої дитячі та юнацькі роки громадський діяч В'ячеслав Максимович Чорновіл. Музей - садиба відкритий 24 грудня 2006 року. Його експозиція розповідає про життя В.Чорновола, навчання, студентські роки, політичну діяльність, роки заслання. 2007 року - в день 70 річчя з дня народження на території садиби-музею встановлено бюст Героя України В.М.Чорновола. А 24 грудня 2012 року в місті Звенигородка на розі проспекту Шевченка і вулиці В. Чорновола встановлено Меморіальну дошку Герою України В.М. Чорноволу.

Визнаним осередком краєзнавства, скарбницею пам'яті людської можна вважати Звенигородський районний краєзнавчий музей. Сьогодні серед основних напрямків

роботи музею - науково-дослідницька, збиральницька, експериментальна, науково - просвітницька. Науковим співробітником музею Станіславом Лячинським 2004 року в серії "Національні святині України" видано книгу "Храми Звенигородщини" (видавництво "Техніка" м.Києва в серії "Національні святині України"). В цій книзі подана історія сіл Кобзаревського краю. Історія заселення нашого краю тісно пов'язана з історією будівництва храмів у селах та містах. Часом згадка про будівництво церкви стає першою точною датованою відправною точкою в історії населеного пункту. З книгою легко подорожувати по селах, які пройшов Тарас із краю в край, а також по місцях пам'яток історико-культурної спадщини.

Донині популярних туристичних об'єктів Звенигородщини додався гірськолижний спуск в с. Водяники - це цілий спортивно-оздоровчий комплекс ПВП "Сіріус". Пропускна здатність витягів 1118 осіб за годину, пропускна здатність канатної дороги - 990 осіб за год. Загальна довжина траси - 550 м, канатна - 450 м, лісова траса - 850 м. Є три снігові гармати - австрійської фірми, 500 літрів за хв.-2 шт., "суперсноу" 190 л за хв. - 1 шт.) Є інструктори та спортивне обладнання. Тривалість сезону роботи 3 місяці взимку, влітку - гравіт парк

Село Водяники має славне історичне минуле, розбудовується й квітне. Новий храм Святителя Миколая Чудотворця є гордістю жителів. Є там і каплиця Покрову Пресвятої Богородиці. Краєвиди з вітряком ніби шепочуть про славне минуле двох поселень черняхівської та двох поселень трипільської культури.

Та й сама історія Звенигородщини загубилась в тумані століть. Археологічні знахідки на території району свідчать про поселення людей тут ще за часів кам'яного віку. В результаті розкопок 1996 року Великого Рижанівського кургану було знайдено унікальне за останні 160 років поховання скіфської доби, вік якого майже дві з половиною тисячі років. На території району є також сліди трипільської (Вільховець, Багачівка, Козацьке, Стара Буда, Стецівка, Чичиркозівка) і Черняхівської (Ризине, Водяники, Моринці) археологічних культур.

У минулому Звенигородка була значним укріпленим містом із обнесеним частоколом замком. Під час спустошливої навали монголо-татарів місто було зруйноване. У середині XVI ст. Звенигородщина підпала під владу Речі Посполитої.

На її землях прокотилося повстання (1768 рік), відоме під назвою Коліївщина, яке Шевченко художньо змалював у повісті "Гайдамаки". 1798р. Звенигородщина в складі Правобережжя відійшла до складу Російської імперії. У гусарському полку розташованому в м.Звенигородці служив російський поет - партизан, герой Вітчизняної війни 1812 року Денис Давидов. У Звенигородці часто бував російський байкар І.А.Крилов, який в 1797-1801рр. проживав у Козацькому в маєтку князя Голіцина. Садиба В.В.Голіциної (XVIII-XIXст.) у Козацькому є пам'яткою архітектури загальнодержавного значення разом із двором будинком (XIXст.) і будинком управляючого. Пам'ятками архітектури місцевого значення на Звенигородщині є церква Іоана Богослова (1886р.) у Стебному, Георгіївська церква (1911р.) у Мизинівці, будівля літературно-меморіального музею Т. Шевченка (1937р.) у Шевченковому. В Звенигородському районі передана у власність Свято-Георгіївській парафії Української православної церкви Київського патріархату Свято-Георгіївська церква, яка розташована у селі Мизинівка. Свято-Георгіївська парафія дотримується чинного пам'ятко-охоронного законодавства під час експлуатації та проведення ремонтно-реставраційних робіт у переданій їй пам'ятці архітектури.

В історії України відоме і Звенигородсько-Тарашанське повстання (розпочалося 3.06.1918р.), в місті ще збереглися приміщення, які пов'язані з тими подіями. Це приміщення росспирту (колишній сир комбінат, що по вулиці Д.Давидова, приміщення комерційного училища (сучасна школа №3, проспект Шевченка), приміщення реального училища (колишнього сільськогосподарського технікуму, по вулиці Б.Хмельницького)

28 січня 1944 року в ході Корсунь-Шевченківської битви у Звенигородці відбулося з'єднання військ 1-го і 2-го Українських фронтів, - взято в оточення німецько-фашистські війська. На вшанування цих подій в м. Звенигородка встановлено такі пам'ятні знаки, як пам'ятник - монумент танк та стелу. Довгий час ветерани Великої Вітчизняної війни, учасники звільнення Звенигородки та трудящі міста добивалися відзначення саме ролі радянських танкістів у розгромі ворога. В 1957 році Міністерством оборони СРСР було дано підряд Брянському танко-ремонтному заводу на відвантаження Звенигородській міській раді нес-

правного танка Т-34.

За ним командировано учасника Корсунь-Шевченківської битви Погуляй Івана Миколайовича, він і доставив танк у Звенигородку. Після чого Ватутінське БМУ-4 (начальник М.О.Солодовник) спорудило постамент для нього. 18 листопада 1957 року в м. Звенигородка на перехресті пр-ту Жовтня (тепер пр-т Шевченка) та вул.Шевченка на честь зустрічі танкістів 1-го і 2-го Українських фронтів було урочисто відкрито пам'ятник: на постаменті височіє танк Т-34. Навпроти - стела "Кільце зімкнуте", на постаменті з бетону, виконана кольоровою мозаїкою з зображенням зустрічі воїнів. (11)

На честь та увічнення пам'яті імен земляків - звенигородчан, які загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни збудовано Меморіал Слави. Автор проекту Г.О.Чернієнко, архітектор О.І.Алімов, скульптури - Холіна і Крупіна, монтажники ленінградці М.Л.Волнухін, Д.О.Журавльов, Т.П.Морозов. Відкриття меморіалу відбулося 09.05.1969 року.

Торгівельні шляхи по Гнилому Тікичу спокон віку вели до Росії і Дніпра. Цими шляхами йшли ще греки і римляни до житниць нашого краю. Читаймо книги... Перегорнеш сторінку... І чуєш відгомін віків, чуєш як б'ють копитами схарпуджені коні, чуєш брязкіт зброї. Сама історія землі нашої вкарбовується в свідомість. (12)

Звенигора, Звенигород, Звенигородка...Щось магічне древнє, вічне у цих словах. найбільше залюднення краю, ймовірно, сталось на початку XI століття, коли київський князь Володимир для оборони Київської Русі заснував біля двох сотень великих і малих "городів" як оборонні форпости. Прикордонні замки, фортеці, укріплені міста: Богуслав, Канів, Родень, Воїнь, Корсунь, Городище. В ряду цих укріплень стояв і Звенигородський замок.

Є Звенигород і Московський (перше згадується в духовній грамоті Івана Калити близько 1330 року. Зараз це місто в Кунцевському районі Московської області) (13)

Є село Звенигородка і в Казахстані...

...а ось дізналися ще про одну Звенигородку - вона аж на Дале-

кому Сході. Цього населеного пункту немає на картах, у довідниках - у ньому лише п'ятнадцять дворів. Адреса така : Приморський край, Дальнореченський район, Сальська сільрада. Старожили розповідають, що перший мешканець села (прізвище того чоловіка забулося) був переселенцем із Звенигородки Київської губернії. Засновано далекодні Звенигородку в кінці XIX століття. До жовтневої революції там нараховувалося 168 хат. Згодом більшість звенигородців перебралися до міст. А всього є п'ять Звенигородок і три Звенигороди. (14)

Всієї історії не переповісти - до неї треба йти все життя, як до Шевченка. Щоб зрозуміти вплив творчості митця на формування ідеї української державності, розкрити для себе силу і велич Кобзаревих слова, не одну стежину в житті треба здолати, не одну книгу досягнути, не один архівний документ вивчити. А головне - зрозуміти прощальні слова Шевченкової поезії про важкі і довгі випробування України, яка змогла пережити чужоземне панування на всіх своїх розшматованих землях. І засіяла зоря над нашим краєм української державності. Україна воскресла, відродилась її незалежність. (15)

До 55-ї річниці від дня створення Черкаської області Український видавничий консорціум презентує перше видання серії "Міста і села України". Книга є збіркою історико-краєзнавчих нарисів про населені пункти Черкаського краю. Маємо цей фоліант серед фондової літератури музею як один із сучасних довідників по історії краю. У книзі представлена історична, краєзнавча, статистична інформація, зокрема період визвольної війни 1917-1920-х років, так званої Холодноярської республіки, публікуються матеріали - свідчення і спогади старожили. Вміщено показник населених пунктів, виключених із облікових даних у зв'язку з переселенням жителів, показник нових і старих найменувань. Видання багато ілюстроване, налічує 538 фотосвітлини, 63 герби, вперше публікуються фото та інформаційні матеріали. Наш район представлений з історією всіх населених пунктів, фотосвітлинами пам'ятних знаків, віковичних подій.

А край наш найкращий у світі,

бо, як писав Олександр Кошиць: тут "земля, де лунають найкращі у світі пісні, де чутно найчистішу нашу мову, де сяє найясніше між усіма сонцями сонце, яку вкрило найблакитніше небо; земля - свідок козацької слави..." (16)

Сьогодні Черкащина утвердилася як адміністративно - територіальна одиниця, як важливий економічний і культурний регіон. Стартувала культурно - мистецька естафета до 60-ї річниці утворення Черкаської області. Символами обласної естафети стануть фотосвітлина в альбом, що відтворять життя кожного району і 32 -метровий рушник, який передаватимуть з району в район і через рік на ньому будуть представлені автентичні стилі вишивки кожного району та міста області.

Ми по праву гордимось нашою Батьківщиною, через призму століть починаємо розуміти унікальність історичного краю. Ось і ще один ювілей на порозі - 90 - річчя нашого району.

Мандруймо Україною з книгою. Книга - це той посаг знань, який нести легко і почесно. Виходять все нові й нові видання, присвячені великим землякам. Це активізує формування патріотизму молодого покоління, самоусвідомлення причетності до величчя історичних подій, постатей, переоцінка відомих фактів історії краю й всієї країни та народу.

Головне — не втратити своє національне "Я". Нація, за Т.Шевченком - це спільнота людей, об'єднаних передовсім спільним походженням, спільною історичною територією, мовою, дотриманням і знанням культурних елементів життя, самоусвідомленням та самовизначенням національної ідентичності, національним формовим поняття "Батьківщина". (17)

Учимося, досліджуймо ремесла і промисли, рідну культуру, мистецтво регіону. А, головне, підтримуймо бажання вчитись, зберегти вогонь попередніх поколінь, допитливим горінням душ - пізнати, використати та передати культурний спадок роду.

Заради майбутнього - збережімо минуле на віки.

Огляд бібліотечно - музейних фондів провела студентка Черкаського Східно-європейського університету Д. НАРІЖНА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ПОСИЛАННЯ

1. Чепурна Н.М. Пізнавально-виховний потенціал історико-культурної спадщини Черкащини. / Черкащина в контексті історії України. Черкаси. Вертикаль 2008. с.30./
2. Щербатюк В.М./ Шевченків край. Історико-етнографічне дослідження. К. Наукова думка. 2009.с.9/
3. Рядки з поезій земляків Т.Г.Шевченка Анатолія Савченка та Ніни Писар / буклет "Звенигородський район"/
4. Рядки з поезій Анатолія Савченка /"Є куточок землі" К.2005. с.10/
5. Ткаченко С.М. Поезії. К. "Молодь".1991. с. 4
6. Федорова Т.М.Сучасний стан та проблеми збереження історико-культурної спадщини Черкащини. / Черкащина в контексті історії України. Черкаси. Вертикаль 2008. с. 48./журнал "Ритм України" №2 "Культура. Мистецтво. Туризм Черкащини"2009.
7. Газета "Шевченків край" Попко В.М. "Золота підкова" на Звенигородщині"/ 2005№57-58/
8. Альбом "Шевченків край" Фотосвітлина державної програми "Шевченків край".
9. Мандри Україною. Золота підкова Черкащини. Фактографічний путівник. К.,2007. с.229
10. Рядки з поезій Анатолія Савченка /"Стежиною в стилі мужити" Черкаси. Брама-Україна .2004. с.98/
11. Газета "Шевченків край" В.Кучер "Завмер танк на постаменті", /2013 № 9-10/ та з фондів матеріалів Звенигородського районного краєзнавчого музею.
12. Фонди Звенигородського районного краєзнавчого музею
13. Лячинський С.С. Журнал "Спадщина" та Храми Звенигородщини. - К. Техніка 2004.
14. Володимир Хоменко "Шевченків край" № 66 (6849) від 3 червня 1976 року
15. Грабовецький В.В., Неумитий В.М. Моринці. Сторінки історії села Тараса Шевченка та шанування Кобзаря. Івано-Франківськ 2007. с.11.
16. Невмитий І.І., Невмитий В.І.Найясніше між усіма сонцями сонце. Одеса. "Астропринт".2005.с.3.
17. Брижицька С.А. Життя і слово Українця для українців.К.2006,с.237.

Довідник до путівника по Звенигородському району

	Назва	Адреса	Телефон
ГОТЕЛІ	Готель "Колос" Готель "Золотий лев"	пр-т. Шевченка, 64 вул. В.Чорновола	2-68-27
БАНКИ	Звенигородське відділення ЗАТ КБ "Приватбанк" ЧОД Райффайзен Банк Аваль Філія - Звенигородське відділення № 2970 ВАТ "Ощадбанк" Звенигородське відділення Черкаської філії АБ "Брокбізнесбанк" ЧФ ВАТ АБ УКРГАЗБАНК	пр-т Шевченка, 16 пр-т Шевченка, 48 м.Звенигородка, вул. Островського, 1 м.Звенигородка вул. Енгельса, 123А м.Звенигородка пр-т. Шевченка, 40-А	2-25-02 2-13-45 2-13-25 2-42-12 2-60-49 2-18-86
РЕСТОРАНИ	Кафе-бар "Централ" Кафе-бар "Ольвія" Кафе-клуб "Степок" Кафе-бар "Невада" Кафе-бар "Лісова пісня" Ресторан "Тікич" Кафе-бар-піцерія "Черепашка" Кафе-бар "Олімп" Кафе-бар "Базар-Вокзал" Бар-ресторан "Діамант" Їдальня "Українські страви"	пр-т. Шевченка, 66/а вул. Комсомольська, 3 пр-т Шевченка, 64 вул.Дениса Давидова, 44 вул.Чорновола, 40 пр-т. Шевченка, 67 пр-т. Шевченка, 50 пр-т. Шевченка, 7 вул. 1 Травня, 1 вул. Димитрова, 15-а Звенигородський район с.Моринці	2-16-91 2-68-26 2-68-27 2-35-40 2-50-15 2-34-33 2-28-55 2-27-92 (097)756-38-31 (097)976-51-09 2- 16-82 (067)168-00 (096)793-74-34
КІНОТЕАТРИ РОЗВАЖАЛЬНІ ЦЕНТРИ	Кіновідеопрокат Районний Будинок культури	м.Звенигородка пр-т. Шевченка, 40 м.Звенигородка пр-т Шевченка, 43	2-61-02 2-34-42 2-34-43
СЗТ	Агросадиба "Кобзарева колиска" Власниця Чепурна Віра Стефанівна	Звенигородський р-н, с. Моринці,	96-3-62
ЗВ'ЯЗОК:	міська тел. довідка замовлення міжміських переговорів стіл замовлень	вул. Овчаренка 6, м.Звенигородка, вул. Енгельса, 131	09 8-13 8-13
СТРАХОВІ КОМПАНІЇ	Звенигородське районне відділення ВАТ НАСК "Оранта" Страхова компанія "Провідна" Звенигородське відділення ЗАТ УСК "Княжа" Страхова група "ТАС"	м. Звенигородка, пр-т Шевченка, 63 пр-т Шевченка, 69 Звенигородка, пр-т Шевченка, 64 пр-т Шевченка, 37	2-21-58 2-44-31 2-61-10 2-16-10
ТЕЛЕФОНИ ПЕРШОЇ НЕОБХІДНОСТІ			
ШВИДКА НЕВІДКЛАДНА ДОПОМОГА		вул.Енгельса, 156	103, 2-22-07
ПОЖЕЖНА ОХОРОНА		м. Звенигородка, вул..Енгельса, 147	101, 2-45-85
МІЛІЦІЯ		м. Звенигородка, вул. Пролетарська, 50	102, 2-17-75
ЛІКАРНІ	Центральна районна лікарня Районна поліклініка	м. Звенигородка, вул. Піонерська, 79 м. Звенигородка, вул. Комінтерна, 43	2-22-53, 2-20-15 2-17-02 2-21-39
ТАКСІ		м. Звенигородка вул. Комінтерну, 39	2-41-40 2-50-50

*Vivos voco,
mortuos plango,
fulgura frango.*

*Живих кличу,
мертвих оплакую,
блискавки ламаю.*

Напис на дзвоні

*Немає людини,
щоб була б як острів,
сама по собі,*

*Кожна людина —
грудка землі,
часточка суходолу;*

*І якщо море змис
хоч би скалку материка,
поменшає Європа,*

І те саме буде,

*якщо змис
мис або оселю*

*друга твого,
а чи твою власну,*

*Від смерті кожної людини
малію і я,
бо я єдиний
з усім людством;*

*Тому ніколи не питай,
по кому б'є дзвін —
він по тобі.*

Джон Донн, англ. поет
кінця 16-початку 17 ст.

“ЗАСПІВ”

Вітальна

музика
Богдана ПИСАРА

слова
Ніни ПИСАР

стримано

ди - га см вас вра - ю бла-го-сло-ве-н-нім де сам Ше-вче-нко ра-дий ба-чить вас він

Ба - жа-єм вам здо - ро-в'я і на-сна-ги, щоб ви змо-гли всі за-ду-ми зді-йс-ни - ть.

5

чу-єм вас на цій зе-млі свя-щен-ній що да-ру-ва-ла ге-ні - я для на - с.

Ба-жа-єм вам до-бра, кра-си і сла-ви і мно-го літ у ми-рі й ща-сті

*Вітаєм вас в краю благословеннім,
Де сам Шевченко радий бачить вас він
Бажаєм вам здоров'я і наснаги,
Щоб ви змогли всі задуми здійснить.*

*Чуєм вас на цій землі священній,
Що дарувала генія для нас.
Бажаєм вам добра, краси і слави,
І багато літ у мирі й щасті.*

ЗВЕНИГОРОДКА 2013